

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Analýza hospodářských poměrů ve vybraných obcích na základě katastrů
mezi lety 1654–1850

Analysis of Economical Relations in selected Settlements based on Land Re-
gistries 1654–1850

Václav Beneš

Vedoucí práce: prof. PhDr. Vít Vlnas, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice (B7507)

Studijní obor: B D-GEO (7507R038, 7504R181)

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Analýza hospodářských poměrů ve vybraných obcích na základě katastrů mezi lety 1654–1850 potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Kutná Hora, 2.5.2020

Na tomto místě bych rád vyjádřil své poděkování svému vedoucímu, profesorovi Vítu Vlnasovi, za jeho příkladné vedení práce. Jeho rady k metodické stránce, literatuře a zdrojům byly nesmírně cenné a bez nich by tato práce vznikala s velkými obtížemi. Dále bych chtěl poděkovat doktorce Heleně Klímové, archivářce 1. oddělení Národního archivu, za ochotu mi pomoci při vyhledávání archivních pramenů.

ABSTRAKT

Tato stat', zabývající se analýzou hospodářských poměrů ve vybraném souboru 14 vesnic, je založena zejména na studiu primárních pramenů, katastrů. Data z nich zjištěná jsou podrobena srovnání s literaturou primární a mapovými díly, přičemž vyvozené závěry konzultuji se sekundární literaturou. Cílem práce je excerpovat údaje a pracovat s nimi v duchu historické statistiky. Hlavní výzkum byl zaměřen ke zjištění podílů jednotlivých složek půdního fondu na výměře obce a jejich absolutní rozlohy. Druhotné bylo studium pěstovaných kultur, jiter-ních výnosů, počtu domů, počtu dobytka nebo rozmístění panských dvorů. Dále jsem se zabýval vývojem zobrazení vesnice na mapách s důrazem na sídelní strukturu a „land cover“.

KLÍČOVÁ SLOVA

katastry, hospodářské dějiny, land use, pěstované plodiny, venkov

ABSTRACT

This thesis, dealing with the analysis of economic relations in a selected set of 14 settlements, is based mainly on the study of primary sources, land registries. Data obtained from there are subdued to comparisons with the primary literature and map works, while the conclusions are consulted with the secondary literature. The aim of the work is to excerpt data and work with them in the spirit of historical statistics. The main research was focused on finding out the shares of individual components of the land fund in the area of the settlement and their absolute extent. Secondary was the study of cultivated crops, yields, number of houses, number of cattle or the location of manor houses. I also dealt with the development of the depiction of the village on maps with emphasis on the settlement structure and "land cover".

KEYWORDS

Land registries, history of economic relations, land use, cultivated crops, countryside

Obsah

Úvod	7
1 Metodika.....	10
1.1.1 Pracovní postup	14
1.2 Stručný přehled vývoje bádání v Česku	17
1.3 Prameny	24
1.3.1 Dobová literatura.....	27
1.3.2 Mapové zdroje.....	30
2 Katastry	34
2.1 Berní rula (1654–1656)	34
2.2 Tereziánský katastr (1757)	36
2.3 Panský katastr (Exaequatorium dominicale)	39
2.4 Josefský katastr (1789)	39
2.5 Stabílíí katastr (1860)	41
3 Vesnice v průběhu věků	44
Závěr.....	84
Diskuse	86
Prameny a literatura	88
Archivní prameny.....	88
Edice pramenů.....	91
Literatura	92
Internetové zdroje.....	95

Úvod

Velmi dlouho jsem se rozmýšlel, jaké téma bych měl zvolit pro svou bakalářskou práci, nejzřejmější práci během dosavadního tříletého studia učitelství dějepisu a zeměpisu. Prvotním kritériem bylo to, aby mě práce bavila, jelikož bez toho lze jen velmi těžko napsat kvalitní stat'. Nevěděl jsem ani, zda budu psát práci z oboru dějepis, nebo zeměpisu, protože každý obor má své výhody a každý se věnuje odlišným tématům. Vždy jsem měl větší zálibu v historii, i vzhledem k rodinnému prostředí, ze kterého pocházím. Pamatuji si, jak jsem v dětství s rodiči navštěvoval různé pamětihodnosti jak v naší domovině, tak v krajích zahraničních. To ostatně děláme dosud. Vliv na toto zaměření jistě má i to, že pocházím, jak s oblibou říkám, z královského horního města Kaňku,¹ které leží co by kamenem dohodil od podstatně významnější Kutné Hory, proslulé těžbou stříbra. Můj rodný kraj je tedy skutečně krajem, kde se bez nadsázky psaly dějiny českého státu.

Kraj, potažmo krajina, je vůbec velmi zajímavý pojem, který lze studovat i sám o sobě. Člověk svou činností přetvořil přírodní krajinu v krajinu kulturní, chcete-li, k obrazu svému. Se svým rodným krajem jsme spojeni takřka celý svůj život, ačkoliv v moderní stále se zrychlující době se lidé často stěhují za prací apod. Stejně si ale myslím, že minimálně v dospělosti se u spousty lidí probudí touha vrátit se do „svého“ kraje a poněkud melancholicky řečeno zde i zemřít stejně, jako to měli naši předci. Troufám si tvrdit, že si toto spojení člověka a krajiny uvědomují a přispělo k tomu i studium na Pedagogické fakultě, zejména seminář zaměřený na cisterciácká opatství vedený vedoucí osobností oboru prof. Charvátovou. Zapsal jsem si ho, jelikož jsem se chtěl dozvědět více o tom, jak fungovaly tyto středověké instituce a taky z toho důvodu, že v Sedleci se nachází náš nejstarší klášter tohoto řádu vzniknuvší roku 1142, tedy dlouho předtím, než zde bylo objeveno stříbro. Tento klášter se jistě podílel na zúrodnění mého rodného kraje a dal vzniknout vesnicím i grangům.² Zkrátka, probudil se ve mě zájem o zjištění, jak se to vlastně stalo. Jak se stalo to, že kolem sebe vidíme krajinu takovou, jaká je a jak praví dr.

¹ SEDLÁČEK, A. (1908): *Místopisný slovník historický království českého*. UNIE, Praha, s. 399. (Dále pouze: SEDLÁČEK, *Místopisný slovník*)

² CHARVÁTOVÁ, K. (2012): *Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142–1420*. Karolinum, Praha, s. 192. (Dále pouze: CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterciáckého řádu*)

František Roubík v předmluvě jedné ze svých knih: „Hanebno jest nepovědomým býti ve vlasti“,³ potažmo v rodném kraji.

Všechny tyto skutečnosti budiž tedy důvodem, proč jsem se rozhodl pro výběr práce z pole historického. Nicméně na geografii jsem nechtěl zanevřít zejména kvůli tomu, že jsou mi velmi blízké mapy, zvláště ty historické, se kterými jsem přišel do styku poprvé, když jsem vykonával letní brigádu v pracovišti Národního památkového ústavu v Kutné Hoře. Velmi mne oslovily, jak z hlediska geografického, tak z hlediska uměleckého, čili jsem hledal téma, ve kterém bych mohl naplno uplatnit svůj zájem v těchto oblastech.

Námět tématu se začal rýsovat již v prvním ročníku, když jsem poprvé pracoval se Stabílním katastrem, konkrétněji jsem analyzoval a komparoval dvě obce v oblasti dnešního Lipenska. Práci ve stejném duchu jsem rovněž vypracoval v ročníku druhém; tam jsem se ale soustředil podrobněji na jednu vesnici a tou byl právě již zmíněný Kaňk. Avšak v obou těchto pracích jsem se omezoval pouze na zmíněný elaborát, map jsem dosud neužíval, respektive užíval pouze pro zajímavost, pro svůj zájem v nich, ale přímo v pracích jsem je nepoužil. Pouze okrajově jsem se seznámil s dílem Johanna Gottfrieda Sommera, toho času významného topografa českých zemí, jemuž v této práci věnuji pár slov. Vzhledem k výše zmíněným skutečnostem jsem dospěl k závěru, že chci zpracovávat stat', jenž by pojednávala o stavu hospodářství v minulosti, jelikož pojem hospodářství zastupoval veškeré mé zájmy.

Již předem jsem věděl, co mě čeká a nemine. Spoustu studentů by mohla odradit dlouhá práce v archivu, ale mě tato fáze přípravy bavila snad ze všeho nejvíce. Mít v ruce archivní materiály, listy papíru na kterých je zaznamenána minulost mé rodné vesnice a i všech ostatních, to je přeci něco úžasného. Nevěděl jsem však, že založit práci pouze na díle katastru Stabílního není pro bakalářskou práci dostačující. Po konzultacích se svým vedoucím, profesorem Vlnasem, jsem proto do statě obsáhl data ze všech českých katastrů: Berní rula, Tereziánský, Panský, Josefský a Stabílní. Rovněž jsme si ujasnili počet vesnic, se kterými budu pracovat. Shodli jsme se na čísle 14, jelikož je to dostatečné množství pro to, aby bylo možné vyvodit obecnější závěr. Zároveň to ale není číslo přehnaně vysoké, protože s každým dalším sídlem navíc se zvyšuje kvantum práce, jíž je třeba vykonat. Výběr těchto vesnic byl čistě náhodný, některé jsou z Kutnohorska a abych měl soubor pestřejší, vybral jsem i obce z bývalého kraje Chrudimského, lépe

³ ROUBÍK, F. (1941): *Příručka vlastivědné práce*. Tiskárna protektorátu Čechy a Morava, Praha, s. 5. (Dále pouze: ROUBÍK, *Příručka*)

řečeno z oblasti Železných hor, které, jak jsem doufal, poskytnou obraz poněkud jiný než v případě dobře situovaných obcí v okolí Kutné Hory.

Posledním velmi důležitým krokem bylo stanovení výzkumných otázek. Stanovení proměnných, které budu v pramenném materiálu (případně v edicích) sledovat. Původně jsem měl v úmyslu sledovat prioritně výměry polí, luk, pastvin, lesů atd., nicméně nejednotnost pramenné základny, jak o ni bude pohovořeno níže v práci, mě donutila poměrně úzce vymezený přístup přehodnotit. Rozhodl jsem se tedy pro jinou variantu, a sice že základním sledovaným ukazatelem budou sice výměry, ale připojím k nim veškeré další informace, které mi prameny nabízejí. Avšak zejména u Stablního katastru bylo třeba vybrat pouze stěžejní informace, jelikož materiál tohoto díla je nesmírně bohatý. Hlavními výzkumnými otázkami budiž tedy tyto: Jak se ve sledovaných obcích měnily výměry jednotlivých složek půdního fondu? Kolik bylo lesů? Kde se tyto lesy nejvíce vyskytovaly? Co se pěstovalo a na jaké výměře? Jaká byla bonita orných rolí? Jaké byly výnosy pěstovaných plodin? Dále jsem se zaměřil na počty hospodářských zvířat a potahů. Kolik bylo ve vesnici domů, potažmo hospodářů? Pěstovala se zde nějaká řemesla a pokud ano, tak která? S využitím mapových pramenů jsem zkoumal sídelní strukturu sledovaných obcí. S tím souvisí podoba plužiny v obci a velikost samotných gruntů (pokud ji lze jednoduše zjistit). Toto jsou výzkumné otázky, na které jsem se zaměřoval primárně nicméně v případě, že prameny obsahovaly další zajímavé informace, rovněž budou uváděny. Mezi ně můžeme počítat například vyhoření a následnou „defalciraci“ gruntů, počty mlýnů, pil a dalších panských objektů ve vsi a tak dále. Na všechny tyto otázky, se pokusím ve své práci nalézt odpověď.

1 Metodika

Převažující metodou práce, jejíchž zásad jsem se snažil držet, je historická statistika. Jedná se de facto o klasickou formu statistiky s tím rozdílem, že ji aplikujeme na historická data. Historická statistika se dle Kubiše zabývá „zkoumáním kvantitativní stránky hromadný jevů, i když jich obvykle nemá k dispozici neomezené množství“.⁴ Specifikum dále spočívá v množství dat, které má historik k dispozici. Moderní statistici pracují s takřka neomezeným množstvím dat, které produkuje nejen byrokratický aparát země, ale historik „je odkázán na údaje, které se mu zachovaly v pramenech obvykle nahodile, často mezerovitě a v nestejně míře pro různé oblasti“.⁵ Ve své práci budu pracovat s kvantitativními daty o rozloze orné půdy, pastvin apod., ale budu sledovat i stavy dobytka, pokud jsou v pramenech nebo edicích uvedeny a mám to štěstí, že pro všechny mé obce jsou prameny zachovány v úplnosti.⁶ Vytvořil jsem si tedy statistický soubor 14 vesnic, ve kterých jsem zkoumal jednotlivé jevy. Jelikož s historickou statistikou dosud nemám žádné zkušenosti, rozhodl jsem pro to nejzákladnější, co mi tato metoda nabízela, a sice statistické zjišťování hodnot z katastrálních archů případně z edic. V praxi je „statistické zjišťování v podstatě totožné s excerpcí statistických dat z pramenů (případně spočívá v elementárním zpracování získaného souboru)“.⁷ Do tohoto elementárního zpracování spadá vytvoření tabulek, grafů nebo například převod údajů na současné jednotky „přičemž základním kritériem tu musí být jasnost a přehlednost“⁸ a proto jsem se rozhodl, že pro každou obec zpracuji pouze jednu tabulku. „Zjištění kvantitativního údaje o minulém stavu je důležitým krokem v historickém poznání, není však konečným cílem“.⁹ S touto citací se naprosto ztotožňuji, jelikož čísla samotná nám toho sama o sobě moc neřeknou. Velmi důležité je zasadit je do kontextu doby a klíčovou roli hraje také porovnání údajů, rozuměj vesnic mezi sebou. Bez tohoto porovnání bychom nevěděli, zdali 60% podíl orné půdy na celkové výměře obce je hodně, nebo málo. Na tyto hodnoty se musíme také dívat kriticky. Nelze si myslet, že údaje

⁴ KUBIŠ, K. in: HROCH, M. et. al. (1985): *Úvod do studia dějepisu*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, s. 216. (Dále pouze: HROCH, *Úvod*)

⁵ Tamtéž, s. 217.

⁶ V případě, že prameny k vesnicím byly neúplné, což se stalo ve dvou případech (Svojšice a Ratboř), jsem za tyto obce našel náhradu (Velký Osek a Kořenice), pro které jsou prameny úplné.

⁷ Tamtéž, s. 220.

⁸ Tamtéž, s. 221.

⁹ HAVRÁNEK, J. et. al. (1967): *Úvod do studia dějepisu*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, s. 74. (Dále pouze: HAVRÁNEK, *Úvod*)

excerpované z edice Berní ruly jsou stoprocentně přesné a dá se k nim přistupovat s účetnickou přesností.¹⁰ Bylo by tedy chybou snažit se u čtenáře vyvolat dojem, že předkládaná čísla absolutně odrážejí reálný stav hospodářství před stovkami let.

V rámci historické statistiky lze na můj soubor 14 vesnic aplikovat nesčetné množství další statistických operací „ať už se jedná o např. o střední hodnoty jako modus, medián, jednoduchý či vážený průměr...“.¹¹ Zajímavé by bylo rovněž doplnit tuto práci například o indexy změny výměr orné půdy, lesů, pastvin atd., avšak vzhledem k rozsahu práce se tím zabývat nebudu. Jak jsem se zmínil již výše, spokojím se s excerpcí údajů a s jejich následným základním statistickým zpracováním do podoby tabulek případně grafů. Následně k těmto údajům připojím svůj komentář.

K této metodě se také váže problematika jednotek, kterých bylo užíváno v pramenech. V edicích jsou jednotky neměnné, to znamená že se zde setkáváme stále s pojmy jako lán, jitro, štrych a záhon, jimž se budu podrobněji věnovat níže. Zde pouze považuji za nutné se zmínit, že po konzultacích s vedoucím mé práce, prof. Vlnasem jsem se rozhodl, že veškeré číselné hodnoty v této práci budou ponechány v jednotkách původních. Pomocnou vědou historickou o historických jednotkách je metrologie. Je to nauka „o mírách a váhách v jejich historickém vývoji“.¹²

Na tomto místě považuji za nutné uvést měrné jednotky, se kterými jsem přišel do styku v archivních pramenech a edicích.¹³ Předně se jednotky dělí na dvě soustavy – staletí utvářená soustava v Čechách, jak ji zachytil Šimon Podolský,¹⁴ a z Vídně prosazovaný systém dolnorakouských (vídeňských) měr a vah,¹⁵ který vstoupil v Čechách v platnost k 1.1.1765.¹⁶ V Berní rule a Tereziánském katastru se užívá staročeských měr a vah, zatímco v novějších katastrech, Josefském a Stablním, jsou hodnoty udány v Dolnorakouské soustavě. Veškeré číselné údaje

¹⁰ Tamtéž, s. 75.

¹¹ HROCH, *Úvod*, s. 219.

¹² HAVRÁNEK, *Úvod*, s. 200.

¹³ Veškeré informace v tomto odstavci lze najít v díle dr. Gustava Hofmanna: HOFMANN, G. (1984): *Metrologická příručka*. Státní oblastní archiv v Plzni a Muzeum Šumavy v Sušici, Praha, 100 s. (Dále pouze: HOFMANN, *Metrologická příručka*)

¹⁴ Tamtéž, s. 18.

¹⁵ Tamtéž, s. 32.

¹⁶ Tamtéž, s. 27.

v tabulkách jsou uvedeny v Dolnorakouské soustavě (v rakouských jitrech), přičemž sáhy čtvereční jsem přepočtl na desetinná čísla.

Základní jednotkou Podolského soustavy je lán, který jsem počítal za 64 jiter.¹⁷ České jitro má dvě synonyma – korec a strych, a bylo základní jednotkou.¹⁸ V případě Čáslavského kraje smíme mluvit o raritě, jelikož plocha je někdy počítána na záhony. Existuje zde následující vztah: 1 lán je roven 10 kopám (záhonů), přičemž 1 kopa se rovná 60 záhonům. Pokud hovoříme o lesích, je zde situace odlišná. Počítají se na jitra, kde 1 jitro má plochu 3 provazců. Množství sena a otavy je měřeno ve vozech (1 korec luk vydá na 1 vůz).

V případě Dolnorakouské soustavy měř a vah je situace jednodušší. Základní jednotkou je rakouské jitro,¹⁹ které má 1600 sáhů čtverečních. Toto jitro se dle patentu z roku 1785²⁰ rovná dvěma českým korcům, což je pro mou práci zásadní informace. Pokud jde o výnosy, jsou počítány v měřicích, tekutiny ve vědrech a seno spolu s otavou v centnýřích.

Také je důležité se zmínit o tvorbě přehledových tabulek. Veškeré plošné míry v tabulkách jsou uvedeny v rakouské soustavě, tedy v rakouských jitrech. Do polí jsem počítal pouze ta skutečně setá. Do kolonky „lada“ jsem zahrnul explicitně uvedená lada, porostliny a v případě Stablního katastru i neplodnou půdu. Pastviny jsou někdy uvedeny doslovně a pokud ne, jsou započítány do luk. Louky a lesy jsou v každém katastru vedeny zvlášť, takže při tvorbě přehledů s nimi nebyla potíže. Zastavěná plocha byla vyměřována pouze ve dvou nejnovějších katastrech; v případě Josefského pouze někde. Dobytek jsem počítal jako prostý součet všeho zvířectva v obci. Zahrady, které nemají vlastní řádek, jsou sečteny spolu s loukami. Dále jsem vypracoval souhrnné tabulky. Jedná se o podíl polí na celkové rozloze obce a o jiterní výnosy nejvíce pěstovaných plodin (pouze pro Stablní katastr) v jednotlivých vesnicích.

Druhou a třetí pracovní metodu považuji za nutné zmínit, přestože jsem je nijak závratným způsobem nevyužil, ale k tématu se obě pojí. Jde o historickou geografii a prosopografii.

¹⁷ 1 české jitro (strych, korec) = 0,285 hektarů.

¹⁸ V edicích ruly a Tereziánského k. užívají autoři strych, který se dělí na větele (1 strych = 4 větele). Nicméně jedná se o strych výsevkový, který by teoreticky měl odpovídat tomu plošnému.

¹⁹ 1 rakouské jitro = 0,575 hektarů. Dvojnásobek rozlohy korce českého. Pokud níže v textu používám slovo jitro, mám vždy na mysli jitro rakouské.

²⁰ Tamtéž, s. 28.

Dle Semotánové studuje historická geografie „stav, vývoj a proměny geografického prostředí v minulosti, příčiny, které tyto proměny způsobily, jejich následky a příslušné zákonitosti“.²¹ Lze ji vnímat jako samostatnou vědní disciplínu, která stojí na prahu geografie a historiografie. Existují autoři, kteří ji řadí k historii²² stejně tak jako ti, kteří ji řadí spíše ke geografii.²³ Nejvíce jsou využívány písemné a kartografické prameny. Mezi ty písemné se řadí převážně urbáře a katastry, jejichž výpovědní hodnota výrazně roste od poloviny 18. století, tedy s příchodem Tereziánského elaborátu.²⁴ Právě díky tomu, že ve své práci budu hojně využívat jak mapových zdrojů, tak katastrů, smíme hovořit o použití historické geografie v této práci, ačkoliv hlavní metodou zpracování excerpovaných dat zůstává statistika.

Poslední velmi okrajovou metodou je prosopografie. „Původně tento termín označoval biograficky zaměřený soupis osob žijících ve stejném prostoru a čase, popřípadě s vazbou na nějakou další osobu či instituci“.²⁵ Jedná se o poměrně novou metodu, která k nám dorazila ze západu záhy po pádu komunistického režimu. Je to přístup na pomezí biografie a statistiky,²⁶ nicméně na základě diskuse s vedoucím práce jsem se dozvěděl, že tuto metodu lze aplikovat na jasně definovanou skupinu vesnic. A dává to smysl, nicméně považuji tuto metodu za příliš pokročilou a náročnou, a nerad bych se místo pracného statistického vyhodnocování, které je pro prosopografii příznačné, dostal k pouhému využití metody sondy, analogie a typologizaci.²⁷

Mezi pomocnými vědami historickými užitými v této stati hraje primární úlohu paleografie. Je to „nauka o písmu a jeho vývoji“.²⁸ Disciplína vznikla z reálné potřeby umět přečíst stará písmena (texty) a jako první se o to pokusil zakladatel diplomatiky Jean Mabillon.²⁹ Veškeré prameny,

²¹ SEMOTÁNOVÁ, E. (2006): *Historická geografie českých zemí*. Historický ústav, Praha, s. 11. (Dále pouze: SEMOTÁNOVÁ, *Historická geografie*)

²² Josef Vítězslav Šimák, Tamtéž, s. 19.

²³ Ota Pokorný, Tamtéž, s. 22.

²⁴ Tamtéž, s. 28.

²⁵ STOČES, J. (2012): *Prosopografie – od nadšení ke skepsi a zpět*. Český časopis historický, roč. 110, č. 3–4, str. 765–775.

²⁶ Tamtéž, s. 768.

²⁷ Tamtéž, s. 767.

²⁸ HAVRÁNEK, *Úvod*, s. 171.

²⁹ Tamtéž.

se kterými jsem přišel do styku jsou psány na papíře, nicméně jeho kvalita se rapidně liší.³⁰ Pramenná základna včetně primární literatury je tištěna frakturou, která „se uplatnila v novověku především jako tiskové písmo“.³¹ Pokud jde o psací písmo, jímž jednotliví úředníci vpi-sovali naměřené údaje do jednotlivých archů, tak to se nazývá kurent, který „vznikl z potřeby písma rychlého, a přitom dobře čitelného“.³² Avšak nutno říci, že pod pojmem „dobře čitelné“ si představuji spíše zmíněnou frakturu, jelikož přečtení kurentu pro mě byl zdaleka největší problém, se kterým jsem se při práci s prameny setkal.

1.1.1 Pracovní postup

Prvním úkolem bylo zvolit vhodné obce, kterými se budu zabývat. Hlavním kritériem výběru byla velikost sídla určená počtem obyvatel. Chtěl jsem pracovat spíše s větším počtem menších vesnic, jelikož zabývat se populačně většími by mohlo být až příliš náročné. Druhým požadavkem byla geografická poloha obce. Důležité pro mě bylo, aby se nacházely v co možná nejrozdílnějších klimatických podmínkách, aniž by od sebe byly příliš vzdálené. Přepokládám, že rozdílná nadmořská výška ovlivní skladbu pěstovaných plodin. Posledním kritériem se stala poloha obce z hlediska správního.³³ Uvažoval jsem tři kraje – Čáslavský, Kouřimský a Chrudimský, a také jsem kladl důraz na to, aby se zkoumané vesnice nacházely na území různých panství. Výsledkem se stal pestrý soubor 14 různorodých obcí, z nichž většina leží na dnešním Kutnohorsku.

Jakmile jsem měl určenou množinu sídel, se kterými budu pracovat, mohl jsem začít s rešerší literatury a dalších zdrojů. O většině z nich žádné odborné články či snad dokonce monografie nepojednávají. Dalo by se říci, že počet zmínek o jednotlivých vesnicích odpovídá jejich histo-

³⁰ Více v kapitole 1.3 Prameny.

³¹ HLAVÁČEK, I., KAŠPAR, J., NOVÝ, R. (1988): *Vademecum pomocných věd historických*. Rudé Právo, Praha, s. 75.

³² Tamtéž, s. 77.

³³ Příslušnost obcí k jednotlivým krajům v roce 1654 a tato příslušnost se po celé období, kterým jsem se zabýval, nezměnila.

rickému významu. Často se objevují kusé informace například o obci Hlízov, která bývá zmiňována v souvislosti s panstvím rodiny Chotků v Nových Dvorech a na Kačině.³⁴ Dalším takovým příkladem mohou být Miskovice a Černín,³⁵ avšak zdaleka nejvíce literatury jsem dohledal k obci Kaňk.³⁶ To odpovídá významu, kterého osada nabývala již od počátků dolování stříbrnosné rudy na pozemcích sedleckého kláštera. Kaňk dále figuruje v nespočtu prací z oborů jiných než historických zejména z geologie.³⁷ Celkově vzato smím říci, že souborem mnou zvolených obcí se dosud nikdo komplexně nezabýval, a svou práci tedy mohu přispět k pokroku bádání v této oblasti.

Po dokončení rešerše literatury jsem mohl přistoupit k vyhledávání pramenů k jednotlivým obcím. Využíval jsem souhrnný vyhledávač archivních fondů Národního archivu,³⁸ kde jsem ke každé vesnici přiřadil konkrétní fascikl. S primárními prameny jsem pracoval pouze v případě Josefského a Stablního katastru, jelikož pro Berní rulu existuje rozsáhlá ediční řada a Tereziánský katastr byl rovněž zpracován podobným způsobem. Práce tedy z velké části vychází právě z těchto čtyř katastrů a ostatní zdroje, které jsem měl k dispozici, mi sloužily spíše jako doplněk, případně je využívám pro komparaci v závěrečné fázi této práce. S edicemi se pracuje dobře, jsou logicky uspořádané a hledání v nich není zdlouhavé. Tuto práci jsem prováděl v Národní knihovně v Klementinu a z veškerých vyhledaných materiálů jsem si pořídil kopie. Jiná byla situace v případě primárních pramenů. Práce s nimi byla zdlouhavá, odhaduji to minimálně na 30 hodin čistého času stráveného v archivu, což odpovídá 2 hodinám na jednu vesnici. Z těchto dvou katastrů (Josefský a duplikát Stablního) jsem si pořídil se svolením zaměstnanců badatelný fotografie na mobilní telefon. Ty jsem následně zpracovával a excerpoval klíčové údaje o výměře jednotlivých druhů zemědělské půdy, počtu domů, dobytka a další informace. Celkem jsem pořídil přes 300 fotografií archivního materiálu, jenž bude zpracován do podoby přehledných tabulek.

³⁴ Např.: VLČEK, M. (2013): *Realizované a nerealizované projekty zahradních staveb v zámeckém parku na Kačině za hraběte Jana Rudolfa Chotka*. Prameny a studie: Z historie zemědělství IV, č. 51, Národní zemědělské muzeum, Praha, s. 122–138.

³⁵ NOVÁK, P. (1999): *Černínští a miskovičtí sedláci v druhé polovině 19. a počátkem 20. století*. Studie k sociálním dějinám, Kutná Hora, roč. 10, sv. 3, s. 107–133.

³⁶ Stručnou historii Kaňku popsal např. ŠIMEK, J. (1896): *K dějinám horního města Kaňku*. Český časopis historický, Praha, roč. 2, s. 309–312.

³⁷ Vzhledem k zamoření celé obce Arsenem.

³⁸ Dostupné z: www.badatelna.cz (25.3.2020)

Nelze opomenout ani mapová díla, která budu také využívat. Rozhodl jsem se tuto část práce pojmout podrobněji, než by možná bylo třeba, a využiji rovnou 4 sady kartografických pramenů – I. a II. vojenské mapování, Císařské otisky Stablního katastru a mapy kultur Stablního katastru. S tímto typem pramene „běžně pracuje geografie, ale již méně historiografie, kde jsou dosud spíše na okraji badatelského zájmu“.³⁹ Mapy využiji jako doplněk statistických dat z katastrů, okomentuji sídelní strukturu sledovaných vesnic a pokusím se zjistit, které domy jsou starší, které vznikaly později a jakým směrem směřoval růst zastavěného území.

Poslední částí práce je samotná interpretace zjištěných hodnot a informací a jejich následný komentář. Údaje z katastrů jsem srovnával s údaji z primární literatury,⁴⁰ porovnával je s mapovými díly a konečně srovnával obce mezi sebou. V úplném závěru se zaměřím na zhodnocení mé vlastní práce a na možnosti jejího rozvoje do budoucna.

Na závěr metodické části práce bych se ještě rád zmínil o úskalích, se kterými jsem se ať už během rešerší nebo prací v archivu potýkal.

Hlavním problémem pro mě byla rozhodně otázka paleografie. S tištěným písmem neboli frakturou jsem neměl žádné problémy, avšak kurzívní písmo, kurent, bylo nesmírně náročné na přečtení. Ve výsledku jsem musel své snahy omezit pouze na rozluštění pár opakujících se slov zejména na názvy pěstovaných plodin a některých řemesel. Čísla jsou na druhou stranu velmi dobře čitelná, ale to jsem očekával.

Další nepříjemností při práci byla neúplná pramenná základna. Jak jsem se již zmínil v poznámce výše, některé obce jsem musel nahradit jinými, jelikož například nebyly obsaženy v Berní rule (Svojšice), anebo byly obsaženy v pramenech, nicméně statisticky byly přiřčeny k jiným obcím. To je příklad obce Bojiště, která je sice samostatná, avšak v pramenech je vedena spolu s Červenými Pečkami a Dobešovicemi. Také jsem měl původně za cíl sledovat i vývoj počtu obyvatel a počtu domů, nicméně jsem byl zklamán, když jsem v soupisech víry z roku 1651 nedohledal všechny sledované obce. Rovněž se mi až na výjimky⁴¹ nepodařilo dohledat soupisy poddaných, případně urbáře.

³⁹ SEMOTÁNOVÁ, *Historická geografie*, s. 37.

⁴⁰ Více o primární literatuře v kapitole 1.3.1 Dobová literatura.

⁴¹ Velkostatek Červené Pečky (sledoval jsem na něm obci Nebovidy) má jako jediný ucelenější řadu soupisů obyvatel.

1.2 Stručný přehled vývoje bádání v Česku

V této kapitole se budu věnovat významným českým historiografům, archivářům a geografovi, jejichž zaměření odpovídá tématu této stati – hospodářské a agrární dějiny, regionální dějiny, dějiny každodennosti, případně mikrohistorie. Důraz jsem kladl zejména na klasiky zmíněných oborů a také na autory, jejichž práce byly pro mou stat' největším přínosem. Postupovat budu chronologicky podle data narození. Celkem zde uvedu 15 autorů.

Josef Pekař (1870–1937)

Skutečná ikona české historiografie zde rozhodně nesmí chybět. „Historik Pekař, empirický pozitivista“⁴² a žák Josefa Golla se roku 1897 stal docentem rakouských dějin a po smrti Antonína Rezka (1909) profesorem. Zpočátku se zajímal o Třicetiletou válku, kriticky rozebíral nejstarší české legendy, ale posléze svou pozornost obrátil k dějinám hospodářským a sociálním s důrazem na poddanské obyvatelstvo. Středobodem jeho zájmu se stal jeho rodný kraj, přesněji řečeno panství Kost, které mu umožňovalo „vyzkoušet takřka příkladně metodu studia agrárních dějin“.⁴³ Díky literárnímu nadání dokázal prof. Pekař velmi poutavě vyprávět o životě poddaných i šlechty v minulosti, což se projevilo zejména v prvním díle *Knihy o Kosti* (1909). V tom druhém podal zevrubný popis „právních, společenských a hmotných poměrů vesnického obyvatelstva“⁴⁴ na pramenech dosud velmi málo využívaných; na katastrech, urbářích, gruntovních knihách apod. „Vědomě zakládá metodiku agrárních dějin a ukazuje jejich problémy“.⁴⁵ Vzhledem k množství shromážděného materiálu a absenci podobného díla vzniká o něco později obsáhlá monografie v názvem *České katastry 1654–1789*, jenž směřuje především k „postižení berního zatížení českých zemí“.⁴⁶ Mezi další oblasti jeho publikační činnosti patřil spor o smysl českých dějin a tradiční otázka české historiografie, husitství a postava Jana Žižky. Závěrem, prof. Pekař byl skutečným průkopníkem agrárních dějin a jeho

⁴² KUTNAR, F., MAREK, J. (2009): *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: Od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, s. 495. (Dále pouze: KUTNAR, *Přehledné dějiny*)

⁴³ Tamtéž, s. 494.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Tamtéž.

monografie *Kniha o Kosti* zůstává dodnes ukázkovým dílem z pole regionálních a hospodářských dějin.⁴⁷

J. V. Šimák (1870–1941)

Historické úsilí tohoto turnovského rodáka se soustředilo zejména na regionální dějiny a nebál bych se ho nazvat vůbec prvním regionálním historikem, průkopníkem oboru. Literárně velice plodný, poměrně všestranný badatel a také velký popularizátor výsledků historického bádání. Vycházel z archivního bádání a pramenné kritiky. Zaměřoval se zejména na Turnovsko, oblast Mnichova Hradiště a jakousi druhou složkou jeho historické práce je zájem o starší českou historiografii. Mezi nejdůležitější díla můžeme zařadit např. *Knihu o Housce* (1936, poplatná Pekařově koncepci), *Příběhy města Turnova nad Jizerou* (1903) nebo studie o *Bartošovi písaři* (1907). Věnoval se také ediční činnosti zejména archiváliím regionální povahy.⁴⁸

František Hrubý (1887–1943)

Žák prof. Pekaře, profesor československých dějin na brněnské univerzitě a ředitel Zemského archivu v Brně. Tak lze stručně charakterizovat tohoto významného historika, který vycházel jak pramenně, tak metodicky z práce svého učitele. Zpočátku se soustřeďoval na hospodářské dějiny, ale následně se přeorientoval na problematiku politickou a náboženskou s důrazem na Moravu v období Třicetileté války. Nicméně cítění pro dějiny hospodářské bylo stále přítomno, ačkoliv bylo spíše na pozadí. Zabýval se velkostatký (*Rozsah a výnos velkostatku biskupství olomouckého v první polovině 17. století*, 1917), které viděl v celé jejich podstatě. Na tyto statě navazují práce v linii politické a církevní (*Pád českého povstání na Moravě r. 1620–1621*, 1925; *Luteránství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou*, 1934–35), ve kterých sledoval mimo jiné hospodářskou organizace novokřtěnců. Jeho práce podávají celkový obraz Moravy v době před stavovským povstáním, během něho, ale i po něm.⁴⁹

František Roubík (1890–1974)

Práce tohoto významného autora vycházely z velmi bohatého archivního materiálu a také z jeho schopnosti objevit archivní zdroje dosud neznámé. Smíme říci, že společným jmenovatelem

⁴⁷ Tamtéž, kapitola o prof. Pekařovi na str. 489–502.

⁴⁸ Tamtéž, s. 627–631.

⁴⁹ Tamtéž, s. 721–725.

statí autora je bohatost nového, dosud nevyužitého materiálu. Soustředil se zejména na regionální dějiny, kde položil metodické i věcné základy⁵⁰ (mj. v díle *Příručka vlastivědné práce*, 1941). Výrazně přispěl také v oblastech dosud opomíjených: „dějiny komunikací a kartografického zobrazení českých zemí“.⁵¹ Celý svůj život se věnoval dějinám poddanského lidu směřujícímu k roku 1848 (*Český rok 1848*, 1931), ale také k poznání obrazu chodského obyvatelstva, kterému věnoval několik faktografických i popularizačních monografií (*Chodské majestáty*, 1940 nebo *Dějiny Chodů u Domažlic*, 1931). K agrárním dějinám se neustále vracel jak v rámci jednotlivých prací, tak speciálně statí o vzniku Josefského katastru (1954). O všestrannosti autora svědčí také jeho zájem o správu země nebo o již zmíněné kartografické materiály. S tím souvisí i interest v komunikacích, případně *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách* (1959). Věnoval se také historické geografii a formuloval její základní úkoly.⁵² František Roubík byl skutečně velmi široce zaměřeným badatelem a jeho přínos české historiografii spočívá v mnoha různých výše zmíněných odvětvích.

František Kutnar (1903–1983)

Zpočátku středoškolský učitel, poté docent československých dějin s hlavním zájmem o dějiny českého národního obrození a o agrární dějiny s důrazem na období Bachova absolutismus. Zabýval se rovněž metodikou historické práce a usiloval o „metodu komplexní analýzy historické skutečnosti...pokud možná totální rekonstrukce historického dění“.⁵³ Zkoumal zejména venkovský lid a poddanskou společnost ve světle revoluce 1848 a národního obrození. Ruku v ruce s tímto kulturním (politickým) zájmem musel jít i zájem o dějiny hospodářské a agrární. Snaží se podat obraz „vývoje rolnictva v posledním údobí poddanství“⁵⁴ se zřetelem k „technické revoluci a orací, secí a sklizňové techniky v polovině 19. století“.⁵⁵ Mezi významná díla smíme zařadit následující tituly: *Základy studia dějepisu* (1953), *Cesta selského*

⁵⁰ Tamtéž, s. 751.

⁵¹ Tamtéž, s. 910.

⁵² SEMOTÁNOVÁ, *Historická geografie*, s. 20.

⁵³ KUTNAR, *Přehledné dějiny*, s. 796.

⁵⁴ Tamtéž, s. 801.

⁵⁵ Tamtéž.

lidu ke svobodě (1948), *Malé dějiny brambor* (1963) a v neposlední řadě je spoluautorem *Přehledných dějin českého a slovenského dějepisectví*, které zde cituji.⁵⁶

František Beneš (1905–1971)

Kutnohorský rodák, historik, sfragistik a archivář Zemského archivu v Praze. Ve své disertační práci pojednával o cisterciáckém klášteře v Sedleci. Díky svým skvělým znalostem pomocných věd historických se mohl věnovat systematické ediční činnosti, ať už šlo o pečete (*Atlas šlechtických, duchovenských a měšťanských pečeti*, od 1937 nebo *Výjevy v obrazech českých středověkých pečeti*, 1955), či o Berní rulu. V této práci ho zmiňuji právě kvůli jeho zásluhám na edičním zpracování našeho nejstaršího katastru, konkrétně se věnoval Čáslavskému kraji, který mu byl i vzhledem k jeho rodnému městu jistě nejbližší.⁵⁷

Ota Pokorný (1911–2001)

Zbraslavický rodák jehož zmiňuji zejména jako odborníka na historickou geografii. Nejedná se o historika, nýbrž o geografa, který uvažoval dvě podoby historické geografie – „jako pomocnou vědu historickou, ale především jako dílčí geografickou vědu“.⁵⁸ Věnoval se otázkám z pole metodiky, ale zejména výzkumu krajiny za užití historických mapových děl. Zaměřoval se například na lokalizaci větrných mlýnů. Mezi významná díla můžeme zařadit *Obraz Čech v polovině 19. století v díle Stabílního katastru* (1959), *Soupis a lokalizace větrných mlýnů v Čechách* (1973) nebo studii *Kartografický obraz katastrofálních povodní na dolním Povltaví v letech 1784 a 1785* (1995).

Emil Hradecký (1913–1974)

Rodilý Pražan, který neměl štěstí na dobu, ve které žil. Vystudoval arcibiskupské gymnázium, aby později studoval hudební vědu a získal doktorát (1936). Měl aprobaci jako učitel dějepisu a učil i hudbu. Pro své aktivní katolictví a později neochotu vstoupit do KSČ byl „popotahován“ celý svůj život a několikrát musel opustit zaměstnání. Roku 1940 absolvoval archivní školu, aby následně pracoval v Archivu země české. Edičně zpracoval rulu Podbrdského kraje (1952)

⁵⁶ Tamtéž, s. 796–801.

⁵⁷ Tamtéž, s. 847 a přednáška PALÁT, P. (1978): *Dr. František Beneš - ATLAS ČESKÝCH PEČETÍ*. Dostupné z: <http://www.heraldika-terminologie.cz/mapa-dr-frantisek-benes-atlas-ceskych-peceti-138> (10.4.2020)

⁵⁸ SEMOTÁNOVÁ, *Historická geografie*, s. 22.

a také se věnoval Tereziánskému katastru.⁵⁹ Ačkoliv se věnoval katastrům, hlavním zájmem jeho akademického zájmu byla hudba a má na svém kontě nespočet drobnějších i rozsáhlejších statí.⁶⁰

Aleš Chalupa (1924–1993)

Historik a archivář Archivu Národního muzea. Narodil se v Jaroměři, studoval na Filozofické fakultě v Praze a následně na Státní archivní škole. Od roku 1949 pracoval v Zemském archivu a podílel se zde na přípravě edic Berní ruly (Boleslavský kraj, vydán až 2002), Tereziánského katastru (od 1964) a toto budiž dostatečným důvodem, aby zde byl zmíněn. Tereziánskému katastru se věnoval i ve své disertační práci *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v Tereziánských katastrech* (1700–1750). Mimo to se soustředil i na mezi archivní spolupráci s Archivberatungsstelle Rheinland, která vyvrcholila udělením Rýnského tolaru 1992, jenž získal jako první Čech.⁶¹

Josef Petráň (1930–2017)

Nedávno zesnulý profesor českých dějin a ředitel Ústavu dějin Univerzity Karlovy, avšak, stejně jako E. Maur, vystudovaný učitel. Svůj zájem o historii směřoval především do novověku, konkrétně 16. až 18. století. Zabýval se zejména studiem venkova (s tím se pojí zájem o dějiny agrární a hospodářské), ikonografií a dějinami UK. Věnoval se rovněž didaktice dějepisu na Filozofické fakultě UK, přičemž zde působil také jako pedagog. Pozornost upínal ke svému rodnému kraji – Podblanicku s důrazem na svou rodnou obec Ouběnice. Jejich dějiny ztvárnil v rozsáhlé monografii *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic* (2011), kterému předcházela drobnější počín s názvem *Příběh Ouběnic v podblanické krajině do roku 1918* (2001). Uplatnil zde koncept vidění dějin „zdola“. Mezi další významné práce se řadí *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století* (1963) nebo *Nástin dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze do roku 1948* (1983).⁶²

⁵⁹ HRADECKÝ, E. (1956): *Tereziánský katastr*. Sborník archivních prací, Praha, Archivní správa Ministerstva vnitra, roč. 6, č. 1, s. 105–135. (Dále pouze: HRADECKÝ, *Tereziánský katastr*)

⁶⁰ RUT, J. (1993): *O díle Emila Hradeckého*. Hudební rozhledy, roč. 46, č. 4, s. 186–187.

⁶¹ Archiv Národního muzea, fond č. 183. Dostupné z: <http://portaltest.nacr.cz/cs/fond-zakladni/?c=630000010&k=183&p=> a <http://badatelna.eu/fond/162918/> (10.4.2020)

⁶² PÁNEK, J., VOREL, P. (1999): *Lexikon současných českých historiků*. Historický ústav AV ČR, Pardubice, s. 235. (dále pouze: PÁNEK, *Lexikon*) a LIPOVSKI, R., DOKOUPIL, L., ZÁŘICKÝ, A. (2012): *Lexikon českých*

Eduard Maur (nar. 1937)

Vystudovaný učitel, který však nasměroval svou životní dráhu směrem k historii. Průkopník české historické demografie řídil od roku 1993 Ústav českých dějin a o čtyři roky později byl jmenován profesorem. Jeho badatelský zájem je nesmírně široký. Od již zmíněné historické demografie přes dějiny hospodářské a správní po období husitství a regionální dějiny. Často pracuje metodou prosopografickou a věnoval se zejména postavám tábořské strany (Prokop Holý apod.). Nicméně zmiňuji ho zde proto, že velkou měrou přispěl k poznání v oblasti hospodářských dějin s důrazem na dějiny agrární. Ve svých studiích často pracoval s pojmem komorní velkostatek. Podílel se rovněž na tvorbě vysokoškolských učebnic a syntéz českých dějin. Mezi významná díla můžeme zařadit například *Český komorní velkostatek v 17. století* (1976), *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku* (1990), *Základy historické demografie* (1978) nebo *Československé dějiny 1648–1781* (1976).⁶³

Jaroslav Čechura (nar. 1952)

Jeden z nejvýznamnějších českých historiků současnosti, profesor Univerzity Karlovy a člen vícero vědeckých rad. Tak lze stručně charakterizovat Jaroslava Čechuru, jehož publikační činnost je nesmírně rozsáhlá. Cílí nejen na odbornou obec, ale také na laickou veřejnost. Jeho badatelský interest je natolik obsáhlý, že ho lze jen těžko popsat několika slovy. Zpočátku se zabýval českým středověkem s důrazem na hospodářské a sociální dějiny, ale v nedávné době rozšířil svůj zájem na raný novověk. Jeho oblíbenou pracovní metodou je psaní dějin „zdola“, přičemž se věnuje „poddanským vztahům, každodennosti, rebeliím, kriminalitě, sexualitě, stavovské politice či tradiční kultuře venkova“.⁶⁴ Vzhledem k velmi hojné literární produkci zde uvedu pouze díla, která přímo využiji ve své stati: *Marie Terezie Savojská, rozená z Liechtensteina, a její poddaní* (2019), *Důsledky dlouhé války: žáby, želvy, perlorodky – nebo druhé nevolnictví?* (2017) a *Staré a nové v agraristice raného novověku – česká reflexe* (2014).⁶⁵

historiků 2010. Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, Ostrava, s. 416, 417. (Dále pouze: LIPOVSKI, *Lexikon 2010*)

⁶³ ŠIMŮNEK, R. (2007): *Eduard Maur sedmdesátiletý*. In: *Mediaevalia Historica Bohemica*. Historický ústav AV ČR, Praha, roč. 11, s. 279–282. Srovnej: PÁNEK, *Lexikon*, s. 186.

⁶⁴ Dostupné z: <http://jaroslav-cechura.cz/zivotopis/> (15.4.2020)

⁶⁵ LIPOVSKI, *Lexikon 2010*, s. 86. A výše zmíněná internetová stránka prof. Čechury.

Jan Horský (nar. 1963)

Vystudovaný historik jehož „diplomová práce pojednávala o vývoji českého agrárního dějepisectví v letech 1880–1920.“⁶⁶ Roku 2004 získal doktorát v oblasti českých dějin a v roce 2010 se habilitoval. Badatelsky jde ve šlépějích E. Maura. Zaměřuje se na historickou demografii, s čímž se pojí jeho zájem o dějiny rodiny, idejí, kultury a náboženství. Druhým polem působnosti je metodologická stránka historických věd a filosofie dějin potažmo historiografie. Mezi významná díla tohoto historika náleží například *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním; úvahy o povaze, postupech a mezi historické vědy* (2009) nebo *Rodina našich předků* (1996).⁶⁷

Tomáš Klír (nar. 1979)

Tento český historik se vědecky pohybuje na pomezí archeologie a historie. Svou životní dráhu sepjal s Univerzitou Karlovou, kde pracuje celý svůj život. Momentálně působí jako ředitel Ústavu pro archeologii a roku 2020 se habilitoval na Filozofické fakultě. Jeho odborný zájem je poměrně široký. Věnuje se zejména archeologii ale také dějinám osídlení nebo agrárním dějinám. Často ve svých pracích využívá moderní metody (GIS) a interdisciplinární přístup ke studiu zemědělských půd (pedologie, pedochemie). Nyní uveďme některé publikace: *Osídlení horských oblastí Čech ve středověku a raném novověku* (2010), *Srovnávací studium areálů zaniklých středověkých vesnic na základě analýz fosforečnanů: zaniklá středověká vesnice Schwarzenbach u Chebu* (2008) nebo *Economy and population of an Early Modern Village: Milčice - home of the most famous Bohemian peasant F. J. Vavák* (2017).⁶⁸

Jan Lhoták (nar. 1982)

Posledním a nejmladším historikem, kterého zde zmiňuji, je Klatovský rodák Jan Lhoták. Vystudoval archivnictví a v současnosti působí jako historik v Muzeu Šumavy v Sušici. Svou profesní kariéru dosud spojuje takřka výhradně se svým rodným krajem. Zaměřuje se tedy na regionální dějiny s důrazem na sociální a hospodářské dějiny, dějiny Sušicka, Klatovska a okrajově se věnuje i ediční činnosti. Mezi významná díla můžeme zařadit například *Berní*

⁶⁶ Dostupné z: <http://www.fhs.cuni.cz/historickymodul/horskyCV.htm> (15.4.2020)

⁶⁷ LIPOVSKI, *Lexikon 2010*, s. 179.

⁶⁸ Dostupné z: <http://uprav.ff.cuni.cz/?q=node/175> a <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/46429>. (16.4.2020)

zatížení českého venkova v první polovině 19. století a úskalí jeho studia (2017) nebo *Hrad Kašperk a jeho panství* (2008).⁶⁹

1.3 Prameny

Přikročíme nyní k popisu pramenů, ze kterých jsem čerpal statistická data. V první řadě je třeba uvést, že v případě Berní ruly a Tereziánského katastru jsem s primárními prameny nepracoval. Pro potřebu práce jsem se spokojil s edicemi, které budou v průběhu textu řádně citovány. Podrobním zde tedy kritice pouze Josefský a Stablní katastr. Pro primární literaturu a mapové zdroje jsem si pro přehlednost dovolil vyčlenit samostatné kapitoly.

Přiznávací fase Josefského katastru (dále pouze JK), ve kterých jsem bádal, vznikly jako opisy původních přiznání mezi lety 1788 a 1789.⁷⁰ Základním vnějším znakem JK je jeho na první pohled úhledná úprava. Fase mají podobu knih menších rozměrů, jejichž obsáhlost záleží na velikosti katastrální obce, k níž přísluší. Jedna kniha tedy na rozdíl od katastru Stablního obsahuje více obcí a je třeba být zde obezřetný při excerpci údajů. Knihy mají kvalitní a pevnou vazbu, výjimečně koženou. Papír je rovněž vynikající kvality, na pohmat tvrdý a hrubý. Vzhledem k takřka výbornému stavu fasí usuzuji, že byly dobře uchovávány. V knihách Chrudimského kraje jsou obsaženy i nová folia, která zachycují dodatečné právní úpravy (změny v držbě pozemků) a jsou paradoxně v horším stavu, ačkoliv jsou o desítky let mladší; vznikaly vlastně až do té doby, než vstoupil v platnost Stablní katastr – roku 1860.⁷¹

Pokud jde o vnitřní kritiku fondu JK, je psán povětšinou česky, ačkoliv jména obcí jsou často komolena německým pravopisem.⁷² Struktura odpovědních archů je následující: „formulář obsahuje nejprve rubriky textové, kde se zapisují jména držitelů parcel...vlastní poslání katastru plní teprve rubriky další, které charakterizují...velikost a výnos pozemků“. ⁷³ Konkrétními ukazateli jsou pole, luka, vinice a lesy. Zmíněné kategorie se dále dělí dle pěstovaných obilnin (pšenice, žito, ječmen a oves), případně na seno a otavu pokud hovoříme o lukách a na tvrdé a měkké dřevo u lesů. Jednotlivé obce ve fasí jsou děleny na položení, respektive flury, strany

⁶⁹ LIPOVSKI, *Lexikon 2010*, s. 309.

⁷⁰ PAZDEROVÁ, A. et. al. (2000): *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*. Archivní správa ministerstva vnitra ČR, Praha, s. 104. (Dále pouze PAZDEROVÁ, *Průvodce*)

⁷¹ Tamtéž, s. 106.

⁷² Např. Miskovice = „Miskovicze“.

⁷³ HRADECKÝ, E. (1955): *K otázce katalogisace Josefského katastru*. Archivní časopis, Praha, roč. 5, č. 1, s. 11.

nebo placy.⁷⁴ Jedná se přitom o synonyma. Na konci každé knihy je uveden sumář, který shrnuje veškerá data pro jednotlivé vesnice katastrální obce a za katastrální obec jako celek. Pouze u fasí Chrudimského kraje mají sumáře jinou podobu, badatelsky méně přívětivou a je nutno zde provádět vlastní výpočty. Černým inkoustem jsou psány původní zápisy, kdežto červeným jsou psány údaje pozdější případně drobné opravy.⁷⁵

Nedílnou součástí fondu JK je také více druhů sumářů.⁷⁶ Jedná se o sumáře plodin a o rozdělovací sumáře. Shrnují data z přiznávacích fasí a jdou také více do hloubky, jelikož nabízejí další dělení na pastviny, zahrady (ve fasích včleněno do luk) apod. Badatel si musí dát pozor při práci s daty v těchto sumářích, jelikož jsou to sumáře za katastrální obce (!) a nikoli za jednotlivé vesnice.⁷⁷ S těmito prameny jsem nepracoval, protože výzkum jsem chtěl od počátku založit pouze na přiznávacích arších. Když jsem objevil tyto sumáře, byly navíc již archivy uzavřeny z důvodu ochrany před pandemií koronaviru.

Druhým využitým pramenem je již zmíněný Stabílní katastr (dále pouze SK). Nejprve je třeba říci, že existují de facto dva SK – originál a duplikát. Pro potřeby této práce jsem využil pouze duplikát, jelikož „je svým obsahem i rozsahem mnohem bohatší než originál. Má totiž mnohé písemnosti z pozdějších let“.⁷⁸ V kartonech pro jednotlivé obce je obsaženo více folií, která jsou na rozdíl od JK očíslovaná. Fond obsahuje starší fase (většinou pro rok 1838), které jsou v poměrně špatném stavu, jelikož se s nimi pracovalo v terénu, a také novější fase většinou z doby okolo roku 1855. I tyto novější jsou v porovnání s JK ve špatném stavu. Celkový špatný, místy katastrofální stav je způsoben, usuzuji, celkovou podobou materiálu; jedná se o volné listy papíru svázané provázkem, případně jen na volno vložené. Zprohýbané okraje, potrhané stránky, ohnuté rohy listů, to vše je naprosto běžné.

Nyní bych se rád zastavil u popisu konkrétních folií, která byla pro mou práci nejvíce přínosná. Prvními z důležitých folií jsou čísla 3 a 4. Jedná se o arch „Bauparzellen“, čili stavební parcely. Jsou to dvě sady velmi podobných údajů,⁷⁹ ze kterých lze zjistit počet domů (čísel popisných)

⁷⁴ PAZDEROVÁ, *Průvodce*, s. 104.

⁷⁵ Národní archiv Praha (dále pouze NA), *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1956, karta 840.

⁷⁶ PAZDEROVÁ, *Průvodce*, s. 104.

⁷⁷ Mohlo by se stát, že by někdo tápal, proč obec Chlístovice má v přiznávací fazi jiná data, než jaká jsou v sumáři.

⁷⁸ PAZDEROVÁ, *Průvodce*, s. 110.

⁷⁹ Starší z roku 1838 a mladší z roku 1855 (roky se mohou lehce lišit dle roku vizitace konkrétní obce).

v obci. Folio s číslem 14 nese název Výtah (něm. Auszug) a jsou zde uvedeny veškeré plošné výměry a čisté výnosy všech složek půdního fondu obce včetně neproduktivních ploch (cesty apod.). Následuje arch s číslem 18,⁸⁰ který zachycuje skladbu pěstovaných plodin a jejich výnosy. Poslední a klíčové folio (dle literatury) má číslo 26. Jedná se o tzv. oceňovací operát.⁸¹ Tento operát „obsahuje zevrubný popis obce z hlediska katastrálního, kulturního, náboženského, správního a sociálního“.⁸² Zde se musím zdržet, jelikož jsem narazil na poměrně závažnou nesrovnalost mezi popisy fondu, které cituji, a mezi skutečností, na kterou jsem narazil. V případě mých vesnic je realita taková, že pouze u vesnic Velký Osek a Toušice má oceňovací operát strukturu, jak je popisována v literatuře. V ostatních případech má strukturu poměrně dosti odlišnou,⁸³ informačně podstatně chudší.

Dále se zaměřím na vnitřní kritiku fondu. Přiznávací fase jsou po všech stránkách dokonalejší, vlastně nejdokonalejší ze všech katastrů, jimiž jsem se zabýval. Množství informací je vskutku obrovské a jsou nesmírně podrobné. Musel jsem se omezit pouze na excerpci těch nejzákladnějších údajů o rozloze polí, luk, zvířectva apod. Všechny archy jsou úhledně předtištěné a písaři pouze vyplňovali příslušné kolonky. Uvádět zde výčet všech zkoumaných kategorií, vzhledem k jejich množství, postrádá smysl. Omezím se na konstatování, že jsou sledovány všechny složky půdního fondu. Tyto složky jsou rozčleněny do bonitních tříd, většinou do tří nebo čtyř.⁸⁴ Katastr dále obsahuje údaje o pěstovaných plodinách, které jsou rovněž předtištěny, avšak je zde ponecháno místo pro doplnění pouze místně pěstovaných plodin.⁸⁵ V již zmíněném oceňovacím operátu jsem sledoval zejména stavy hospodářských zvířat a vzhledem k „vypočítávání řemeslných a průmyslových závodů v obci“⁸⁶ jsem chtěl do práce zahrnout i tyto údaje,

⁸⁰ Název folia: Zusammenstellung der Behelfe zum Behufe der Anschätzung des Natural Ertrages.

⁸¹ Něm.: Catastral-Schätzung-Elaborat.

⁸² PAZDEROVÁ, *Průvdoce*, s. 110. Srovnej: POKORNÝ, O. (1959): *Obráz Čech v polovině 19. století v díle Stabílního katastru*. Sborník československé společnosti zeměpisné, Praha, s. 223. (Dále pouze: POKORNÝ, *Obráz Čech*)

⁸³ Například není vůbec uveden počet obyvatel, termíny osevu a sklizně nebo ocenění lesů.

⁸⁴ Výjimka, která potvrzuje pravidlo, je obec Hlízov, kde katastr nalezl dokonce 5 bonitních tříd.

⁸⁵ Například u již zmíněné obce Hlízov se jednalo o „Winter-Raps“ v překladu ozim řepy.

⁸⁶ POKORNÝ, *Obráz Čech*, s. 223.

ale přečtení kurentu byla nepřekonatelná překážka. Vlastně veškeré ručně zapisované části katastrální archů jsou psány v podobném duchu a jejich přečtení vyžaduje poměrně vysoké paleografické znalosti.

V posledním odstavci věnovanému SK se budu zabývat číselnými daty. Takřka ve všech příznávacích fasích je uvedeno několik druhů dat. Černého inkoustu bylo použito pro zápisy prvotní, ty považuji za originální.⁸⁷ Opravy jsou psány červeným inkoustem a jsou novější, pocházejí většinou z roku 1854. Rozhodl jsem se, že budu pracovat s původními černými údaji za všech okolností, abych dosáhl konzistence v rámci celé práce.

Celkově vzato byla pramenná základna kompletní pro většinu obcí.⁸⁸ Všechny prameny jsou písemnosti úřední povahy vzniklé činností byrokratického aparátu země. Považuji je za stoprocentně kompetentní pro výzkum, který provádím. Ačkoliv by bylo možné obsáhnout do práce ještě více primárních zdrojů, shledávám ty, co mám, jako dostatečné. Mezi další využitelné prameny lze zařadit urbáře,⁸⁹ soupisy poddaných,⁹⁰ soupisy poddaných dle víry (1651)⁹¹ nebo zpovědní seznamy,⁹² nicméně většina ze zmíněných archivních materiálů nebyla dostupná pro žádnou z mých obcí.

1.3.1 Dobová literatura

Druhou skupinou pramenů jest primární literatura. Konkrétně se jedná o dva jazykem německým píšící topografy. Starší z nich, Jaroslav Schaller (1738–1809), má na svém kontě monumentální sérii *Topographie des Königreichs Böhmen*, čítající 16 svazků. Mladší se jmenuje Johann Gottfried Sommer (1783–1848) a jeho počinem je námětem stejná, leč metodicky pokročilejší *Das Königreich Böhmen: statistisch-topographisch dargestellt*, obsahující rovněž 16 svazků. Oběma věnuji pár stručných řádků a rovněž tak jejich dílu, jelikož jsou tam určité rozdíly.

⁸⁷ Většinou uveden letopočet 1850/1851.

⁸⁸ Chybí fase Josefského katastru pro obec Velký Osek a pro obce v Chrudimském kraji (Morašice a Prachovice) z Berní ruly, jelikož tento kraj nebyl vydaný jako edice a archivy byly uzavřeny.

⁸⁹ Některé jsem dohledal ve fondu Stará manipulace, ale zatím jsem do nich nemohl nahlédnout.

⁹⁰ Ucelená řada pouze pro panství Červené Pečky (obec Nebovidy).

⁹¹ Nejsou zde všechny sledované obce, odhadem uvedena pouze polovina.

⁹² Vydány jako edice, nicméně údaje o počtu duší jsou vztažené k farnostem, čili pro potřeby mé práce nevyužitelné. Rovněž postihuje pouze obyvatelstvo katolického vyznání.

Jaroslav Schaller, narozen léta Páně 1738 na Konopišti, je zakladatelem české vědecké topografie. Piarista a vynikající student se v duchu řádové tradice stal učitelem a poté rodinným preceptorem v domě hraběte Nostice, kde byl velmi oblíben a setkal se zde s Pelclem nebo Dobrovským, který se od něj snad učil heuristice a paleografii. Právě v domě Nosticů se Schaller věnoval přípravě své *Topografie*. Vzhledem k obrovskému rozsahu díla „neměl času kriticky si ověřovat leckteré údaje odjinud přejaté“, ⁹³ a proto byl takřka celý svůj život přehlížen. ⁹⁴ V díle „zužitoval svou zálibu v geografii a historii“. ⁹⁵

Pokud jde o Schallerovu *Topografii*, podrobný popis díla by vydal na mnoho stran. Pokusím se tedy podat pouze stručný obraz. Svazky jsou tištěny frakturou a leckde odkazuje i na své zdroje (např. Balbín). Celé dílo je členěno na 16 svazků dle tehdejších krajů. V rámci těchto krajů jsou sídla řazena podle významu od měst po malé statky a členění je dle jednotlivých panství. Na konci svazku je vždy rejstřík obcí. Každý svazek začíná úvodním popisem kraje, který je stručný, ale zároveň informačně hutný. Důraz zde kladl na průmysl a fyzickogeografické podmínky. Všechna sídla popisuje dle jednotného vzoru, který se však liší v závislosti na významu popisovaného sídla. U měst uvádí počet domů a obyvatel, velikost trhu, stručnou historii a zmiňuje i významné rodáky. U menších obcí a statků je mnohem stručnější, ale i zde se zabývá historií a vrchnostmi. Pokládá za důležité vždy zmínit kostel (pokud je), faru a jiné významné objekty (dvory, hospody, mlýny apod.). Nikdy neopomene uvést alespoň počet domů ⁹⁶ a u významnějších obcí i její polohu vzhledem k nejbližšímu městu, kterou uvádí v hodinách. Většinu faktických údajů Schaller získal od místní duchovní správy, jejímž představitelům zasílal jednotné dotazníky s podrobnými otázkami. Míra podrobnosti, s níž k vyplňování formulářů přistoupili jednotliví faráři, se vtiskla do definitivního díla.

Toto dílo při své práci využiji jako dodatekový zdroj, zejména pak počty domů jsou informačně velmi hodnotné, jelikož údaje pochází z cirká stejné doby, kdy vznikala katastr Josefský. Také údaje o významných podnicích, zvláště pokud jde o panské dvory, ⁹⁷ jsou nápomocné.

⁹³ ŠPÉT, J. (1956): *Příspěvky k životopisu Jaroslava Schallera*. Časopis společnosti přátel starožitností, Praha, roč. 64, č. 4, s. 217.

⁹⁴ Tamtéž, s. 214–218.

⁹⁵ BARTŮŠEK, V. (2018): *Jaroslav Schaller a Benešov*. Dostupné z: <http://www.farnost-benesov.cz/jaroslav-schaller-a-benesov/#.XphVQZnLg2x> (20.4.2020)

⁹⁶ U bezvýznamných vesnic se stává, že počet domů je jedinou informací, která je uvedena.

⁹⁷ V originále „Meierhof“ nebo „Herrschaft“, které však lze chápat i jako panství samotné.

Druhým topografem jest Johann Gottfried Sommer, původním jménem Volte, rodák z Drážďan. Samouk, stejně jako Schaller, jehož hlavním zájem byla geografie a hudba a díky podpoře duchovních mu bylo umožněno učit na vesnické škole. Vedl výukový seminář v Drážďanech a mezi lety 1805–1810 vydal několik učebnic. Roku 1809 se přestěhoval do Prahy a živil se jako soukromý učitel a vychovatel. Léta páně 1831 pracoval v Českém královském hudebním sdružení, kde mu bylo umožněno pracovat na statisticko-topografickém popisu Českého království (1833–1849). Na 16 svazcích pracoval spolu s geologem Franzem Xavierem Zippem. Byl velmi literárně činný a můžeme uvést jeho další díla: *Oekonomische Neuigkeiten* nebo *Taschenbuch zur Verbreitung geographischer Kenntnisse* (1823–1848). Umírá 12. listopadu 1848 v Karlíně.⁹⁸

Sommerovo monumentální dílo navazuje na Schallerovo. Nicméně oproti staršímu dílu přináší „větší množství údajů zejména o hospodářském stavu země“⁹⁹ a i v jiných ohledech je mnohem podrobnější (například uvádí počty obyvatel a jejich vyznání). „Historické údaje při popisu jednotlivých panství byly většinou převzaty od Schallera“,¹⁰⁰ ale to dílu nijak neubírá na kvalitě i s přihlédnutím k tomu, že Schallerovy informace jsou velmi obsáhlé a nebylo třeba v tomto směru, tak říkajíc, „objevovat Ameriku“.

Sommerovo dílo má přehlednou a jasnou strukturu. Je rovněž tištěno frakturou, čili není problém s přečtením. Na konci každého svazku je opět rejstřík a významný metodický pokrok shledávám v tom, že vesnice jsou řazeny abecedně. Netřeba tedy znát panství. Také zde platí, že jeden svazek odpovídá jednomu kraji. Na začátku svazku se Sommer věnuje zevrubnému popisu kraje, který je podstatně delší než u Schallera a najdeme zde informace fyzickogeografické povahy, popisy vodních zdrojů, živočišných druhů, církevní a armádní organizace i hlavní dopravní tepny. Nicméně v rámci popisu kraje přistupuje opět k postupu dle jednotlivých panství a v nich se věnuje jednotlivým městům a obcím. Každému panství vyčlenil samostatnou kapitolu, kde se zabývá jeho rozlohou, obyvatelstvem apod.

⁹⁸ MARTISCHNIG, M. (2001–2005): *Sommer Johann Gottfried*. In: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950 (ÖBL), Sv. 12. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Vídeň, str. 413. Překlad: Emma Jablonická.

⁹⁹ SVITÁK, Z. (2014): *Úvod do historické topografie českých zemí*. Masarykova univerzita v Brně, Brno, s. 15. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/data/handle/11222.digilib/131833/monography.pdf> (24.3.2020)

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 16.

U sídel uvádí geografickou polohu a vzdálenost od významnějšího centra (v hodinách). V případě měst podrobně popisuje jejich historii, všechny kostely, a samozřejmě je počet domů a obyvatel. Pokud popisuje méně významné obce, struktura informací je vždy stejná. Na prvním místě je počet domů a obyvatel, jejich náboženské vyznání (uvádí všechna vyznání), přifaření vesnice, případně uvede faru (zde i faráře, případně odkud dochází sloužit mše) a zajisté i kostely. Dále se věnuje podnikům v obcích (ovčiny, kovárny, hospody, mlýny, dvory apod.). Poslední skupinou údajů jsou rozličné informace vztahující se ke konkrétní vesnici, například pěstované plodiny atd. Sommerovo dílo, stejně jako Schallerovo, využiji k doplnění informací, zejména údaje o počtu obyvatel a domů. Některé údaje bych rád podrobil i komparaci s daty excerpovanými z katastrů, zvláště pokud jde o Stablní katastr, jelikož obě díla vznikala zhruba ve stejné době a informace u Sommera by se tak teoreticky měly velmi podobat údajům z katastrů, případně být shodné.

1.3.2 Mapové zdroje

Nedílnou součástí práce musí být i mapové prameny neboli historické mapy. Rozhodl jsem se vycházet ze čtyř mapování: I. a II. vojenské mapování, císařské otisky a mapy kultur Stablního katastru, které však využiji pouze doplňkově tam, kde uznám za vhodné. Nyní stručně představím mapová díla a okolnosti jejich vzniku.

I. vojenské mapování (Josefské)

První soustavné mapování českých, ale celkově i habsburských zemí, bývá někdy označováno jako mapování Josefské, ačkoliv většina prací byla vykonána již za Marie Terezie.¹⁰¹ Po smutných zkušenostech ze Sedmileté války (1758–1763) bylo rozhodnuto o novém mapování zejména na popud polního maršála Dauna.¹⁰² Paradoxní bylo, „že Rakušané měli...lepší informace o cizích krajích nežli o svých“.¹⁰³ Jediným důvodem vzniku tohoto mapování byly tedy čistě vojenské účely, kterým odpovídal i postup mapování, jelikož první na řadu přišly severní

¹⁰¹ KUCHAR, K. (1967): *Mapové prameny ke geografii Československa*. Acta Universitatis Carolinae Geographica, Praha, roč. 2, č. 1, s. 58. (Dále pouze: KUCHAR, *Mapové prameny*)

¹⁰² BOGUSZAK, F., CÍSAŘ, J. (1961): *Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století*. Ústřední správa geodézie a kartografie, Praha, s. 9. (Dále pouze: BOGUSZAK, *Mapování a měření*)

¹⁰³ KUCHAR, *Mapové prameny*, s. 58.

okraje českých zemí.¹⁰⁴ Účelu mapy odpovídá i její provedení – je kladen důraz na detaily vojensky důležité (silnice, mosty, brody apod.)¹⁰⁵ a kresba terénu byla hlavní.¹⁰⁶ Zcela revoluční bylo zpracování výškopisu pomocí šrafury¹⁰⁷ (čím strmější kopec, tím tmavší šrafura). Mapování nebylo založeno na přesném geodetickém základu a tomu odpovídaly i výsledky, jelikož mapové listy na sebe nenavazovaly a rovněž měřítko kolísalo okolo 1 : 28 800,¹⁰⁸ což je vskutku velkoryse podrobná mapa. Podkladem pro mapu byla Müllerova mapa Čech, která byla zvětšena a rozdělena mezi pracovní skupiny tvořené důstojníky a poddůstojníky. Právě ti do zvětšené mapy doplňovali vojensky důležité objekty metodou *à la vue*.¹⁰⁹ Mapování v Čechách probíhalo mezi lety 1764–1767 pod vedením majora Motzela a celkem vzniklo 273 mapových listů, avšak 143 z nich muselo být později mapováno znovu.¹¹⁰ Vyjádřit plochu, kterou jeden mapový list zobrazoval, je velmi těžké a sám Kuchař se nedobral jednoznačného výsledku. Za vysokou informační hodnotou tohoto mapování stojí nejen první souvislé podrobné zobrazení povrchu českých zemí, ale také „soupis obcí s údajem o počtu měšťanů a sedláků, zahradníků a domkařů a v posledním sloupci jsou čísla o stavu a možnostech ustájení koní“,¹¹¹ který je uveden při pravém okraji každého mapového listu.

Veškeré mapové sekce jsou digitalizované a dostupné online.

II. vojenské mapování (Františkov)

Po zkušenostech s nepřesností Josefského mapování „byl roku 1806 schválen císařem Františkem I. návrh vypracovaný generálem Mayerem z Heldensfeldu, aby bylo zahájeno nové mapování“. ¹¹² Toto mapování překonalo Josefské svým vědeckým, rozuměj triangulačním, zákla-

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ BOGUSZAK, *Mapování a měření*, s. 10.

¹⁰⁶ KUCHAR, *Mapové prameny*, s. 60.

¹⁰⁷ BOGUSZAK, *Mapování a měření*, s. 11.

¹⁰⁸ KUCHAR, *Mapové prameny*, s. 60. Srovnej: BOGUSZAK, *Mapování a měření*, s. 9.

¹⁰⁹ *À la vue* = od oka.

¹¹⁰ KUCHAR, *Mapové prameny*, s. 60, 61.

¹¹¹ Tamtéž, s. 64.

¹¹² Tamtéž, s. 80.

dem. Jednalo se tedy o geodeticky přesnou a profesionálně odvedenou práci. Triangulace probíhala v Čechách v letech 1806–1811.¹¹³ Rozhodujícím důvodem vzniku, jak již období napovídá, bylo rovněž vojenství.¹¹⁴ Měřítko bylo zvolené stejné jako u předchozího díla tj. 1 : 28 800.¹¹⁵ I u Františkova mapování se na pravé straně nachází „seznam obcí a osad, počet domů a stájí a údaj o tom, kolik tam lze umístit mužů a koní“.¹¹⁶

S tímto počinem úzce souvisí založení Stablního katastru roku 1817, kde bylo předpokladem geometrické zaměření a mapové zobrazení všech pozemků neboli parcel. Čáslavsko bylo mapováno mezi lety 1837–1838, Chrudimsko o rok později a Kouřimsko v letech 1841–1843. Katastrální mapy však měly desetkrát zmenšené měřítko a výsledkem tedy byly velmi podrobné mapy pro každou katastrální obec, kterých bylo vyměřeno 12 696.¹¹⁷ Tyto mapy se nazývají indikační skizzy. Jedná se o „ojedinělý kartografický dokument o stavu české krajiny před industrializací“.¹¹⁸

Veškeré mapové sekce jsou digitalizované a dostupné online.

Císařské otisky

Povinným císařským otiskem jsou myšleny mapy určené k archivaci a nebyly tudíž aktualizovány.¹¹⁹ Jsou to kopie originálních map Stablního katastru.¹²⁰ Jejich výhodou je již zmíněná „zastaralost“ a vynikající grafický stav. Lze v nich sledovat parcelaci polí (i s číslováním), luk, pastvin, zahrad a lesů. Dále obsahují informace o zástavbě v obci (žluté domy jsou „spalné“, rozuměj dřevěné, růžové jsou budovy kamenné a rudě jsou vyznačeny budovy obecního významu, např. kostely), o komunikacích a vodních tocích. Nesmíme opomenout ani pomístní názvy. Pozornost byla věnována i detailům, zakresleny jsou například aleje lemující významnější komunikace.¹²¹

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ BOGUSZAK, *Mapování a měření*, s. 14.

¹¹⁵ KUCHAR, *Mapové prameny*, s. 81.

¹¹⁶ Tamtéž. s. 85.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 82–84.

¹¹⁸ SEMOTÁNOVÁ, *Historická geografie*, s. 44.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Dostupné z: <https://www.mza.cz/indikacniskici/> (20.4.2020)

¹²¹ Tamtéž.

Stejně jako předchozí mapy i císařské otisky jsou digitalizované a dostupné online.

Mapy kultur Stablního katastru

Posledním mapovým dílem, ze kterého jsem čerpal informace, jsou mapy kultur Stablního katastru, vzniknuvší v letech 1837–1844.¹²² Jsou o něco málo méně podrobné, měřítko je cirká 1 : 36 000.¹²³ „Vznikly pro účely oceňovací, daňové a administrativní...zobrazuje rozložení jednotlivých zemědělských kultur“. ¹²⁴ Mapy by měly obsahovat i údaje o bonitě jednotlivých parcel tak, jak bylo vykonáno v katastrálním území obce Velký Osek.¹²⁵ Tato obec je v mém výběru jediná s tímto oceněním. Nalezneme zde de facto stejné informace jako v císařských otiscích, ale jsou více generalizované (méně podrobné) a také celkové grafické zpracování značně pokulhává.

I toto dílo je digitalizované a dostupné na internetu.

¹²² SEMOTÁNOVÁ, *Historická geografie*, s. 44.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Tamtéž. Srovnej s informacemi dostupnými z: [https://geoportal.cuzk.cz/\(S\(y34oqcn3thf4k0cjhyam4obo\)\)/Default.aspx?mode=TextMeta&side=dSady_archiv&metadataID=CZ-CUZZK-MKULS-R&head_tab=sekce-02-gp&menu=2916](https://geoportal.cuzk.cz/(S(y34oqcn3thf4k0cjhyam4obo))/Default.aspx?mode=TextMeta&side=dSady_archiv&metadataID=CZ-CUZZK-MKULS-R&head_tab=sekce-02-gp&menu=2916) (20.4.2020)

¹²⁵ Ústřední archiv zeměměřictví a katastru (dále pouze: ÚAZK), *Mapa kultur stablního katastru*, 1: 36 000, 1834–1844, mapa kultur 52_09_VS-X-15 a 23_10_VS-X-15.

2 Katastry

Nyní přistupme ke stručnému popisu jednotlivých katastrů. Přímo popis těchto elaborátů není předmětem této práce, takže následující pasáže jsem pojal co možná nejstručněji. Budu se věnovat čtyřem stěžejním dílům: Berní rule, Tereziánskému, Josefskému a Stablnímu katastru, využitým v mé stati. Okrajově jsem využil i katastr panský (*Exaequatorium dominicale*), jelikož obsahuje výměry vrchnostenských pozemků a objektů, kterými jsem doplnil data z katastru rustikálního (Tereziánského).

2.1 Berní rula (1654–1656)

Bezprostředním důvodem vzniku prvního katastru v pravém slova smyslu byl rozvrat českých zemí způsobený Třicetiletou válkou (1618–1648). Svým vznikem se datuje do „doby tří až pěti let po odchodu Švédů ze země“, ¹²⁶ přesněji řečeno myšlenka na nový soupis půdy zrála cirká od roku 1652. ¹²⁷ Český sněm nařídil vypracovat priznávací listy, jejichž výsledky měly být následně zkontrolovány očitou visitací každého panství, kterou prováděly čtyřčlenné visitační komise. ¹²⁸ Nutno podotknout, že tyto visitace byly čistě formální a „visitační komise nejen že neshlédla všechny vesnice...z větší části neshlédla ani sídla panství nebo statků“. ¹²⁹ Lze předpokládat, že komise takto pracovaly ve všech krajích Čech. Výsledkem těchto prací jest tedy Berní rula z roku 1654, ačkoliv veškeré práce byly dokončeny o rok později. ¹³⁰ Berně byla poprvé rozvrhována dle nového katastru k 13. srpnu 1655. ¹³¹ V platnost vstoupil o pár měsíců později, konkrétně 13. února 1656. ¹³²

Vzhledem ke značným nepřesnostem se takřka ihned po vzniku ruly objevovaly hlasy volající po novém rozvržení berně, čili po tzv. revisitaci. K tomu skutečně došlo a probíhaly nejhojněji

¹²⁶ DOSKOČIL, K. (1953): *Berní rula: Popis Čech r. 1654. Souhrnný index obcí, osad a samot k Berní rule*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, s. 5. (Dále pouze: DOSKOČIL, *Popis Čech*)

¹²⁷ PEKAŘ, J. (1915): *České katastry 1654–1789*. Praha, Historický klub, s. 6. (Dále pouze: PEKAŘ, *Katastry*)

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ BENEŠ, F. (1953): *Berní rula. [Sv.] 10, Kraj čáslavský*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství. Archiv země České, Praha, s. 8. (Dále pouze: BENEŠ, *Kraj čáslavský sv. 10*)

¹³⁰ PEKAŘ, *Katastry*, s. 6.

¹³¹ Tamtéž, s. 12.

¹³² PAZDEROVÁ, *Průvodce*, s. 92.

v 70. letech 17. století.¹³³ O reformu daňového systému se postaral hrabě František Oldřich Kinský. Maximální divisor¹³⁴ byl stanoven na 90 korců, ale lišil se dle jednotlivých krajů.¹³⁵ Takto revidovaný systém byl „základem českého systému berního do roku 1747“.¹³⁶

Berní rula zachycuje pouze poddanskou půdu neboli rustikál. Za daňovou jednotku byl určen osedlý, za něhož se „počítal sedlák, který na své usedlosti skutečně hospodaří“¹³⁷ a který byl schopen dostát svým poddanským povinnostem.¹³⁸ Velikost osedlého se určovala na základě krajského divisoru, který odpovídal bonitě půdy, ale bral také v potaz zničení země válkou.¹³⁹ Metodicky je rula velmi nejednotná.¹⁴⁰ Explicitně uvádí pouze ornou půdu ve stryších (neboli korcích), kterou rozděluje na ozim a jař. Tyto disproporce jsou patrné i v užitých jednotkách. Většinou se pracovalo s korci a věrteli, ale například v Čáslavském kraji se setkáváme i s lány a záhony potažmo kopami záhonů,¹⁴¹ s čímž se pojí velmi nejednoznačný převod na dnešní jednotky. Dalším problémem je, že „pole pustá jsou většinou sčítána v jedno s poli zoranými“¹⁴² a „někde jsou počítány selské lesy, jinde nikoliv“,¹⁴³ což mírně snižuje výpovědní hodnotu.

¹³³ PEKAŘ, *Katastry*, s. 35.

¹³⁴ Hranice, za kterou je počítán 1 osedlý, tzn. 90 korcový sedlák byl počítán za celého osedlého, neboli za 1 berní jednotku.

¹³⁵ MAŠEK, F. (1948): *Pozemkový katastr. Soupis popis a geografické zobrazení pozemků ČSR*. Ministerstvo financí ČSR, Praha, s. 10. (Dále pouze: MAŠEK, *Pozemkový katastr*). Nejvyšší divisor byl stanoven pro kraj Kouřimský, a sice 66 korců.

¹³⁶ PEKAŘ, *Katastry*, s. 42.

¹³⁷ MAŠEK, *Pozemkový katastr*, s. 9. Srovnej: PEKAŘ, *Katastry*, s. 31, 32.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ BAUER, O. (1950): *Berní rula – úvodní pojednání*. Archiv bývalé země České, Praha, s. 56. (Dále pouze: BAUER, *Berní rula*)

¹⁴⁰ Srovnej údaje sledované jednotlivými komisemi pro různé kraje na uvedených stranách tohoto díla: BAUER, *Berní rula*, s. 20–21.

¹⁴¹ DOSKOČIL, *Popis Čech*, s. 6.

¹⁴² PEKAŘ, *Katastry*, s. 19.

¹⁴³ Tamtéž.

Elaborát pracuje se třemi základními pojmy: sedlák,¹⁴⁴ chalupník¹⁴⁵ a zahradník¹⁴⁶ (domkař).¹⁴⁷ Dále v rula najdeme údaje o „handlích“ (obchodech) a živnostech, potazích (koně a volí) a také údaje o dobytku. Nedílnou součástí jsou i pozdější přípisky (v edici kurzívou) například s informacemi o vyhoření gruntu a jeho „defalcírování“.¹⁴⁸

Celkově vzato je Berní rula nesmírně důležitým až klíčovým pramenem nejen pro agrární, hospodářské a sociální dějiny. Určuje nám zeměpisně jméno vsi, a právě od ruly můžeme sledovat osudy každé české vsi až do současnosti.¹⁴⁹

2.2 Tereziánský katastr (1757)

Druhý rustikální katastr se rodil mnohem déle než jeho předchůdce. „Daňová opatření neuspokojovala ani platící poddané, ani státní pokladnu“¹⁵⁰ a roku 1711 vyšli čeští stavové vstříc přání Vídně a „přijímají usnesení o opravě dosavadního katastru“.¹⁵¹ Slovo „opravě“ je důležité, jelikož nemysleli na to, že budou připravovat zcela nový katastr o čemž svědčí i skutečnost, že orgány připravující tuto „opravu“ (stavovské komise) se označovaly jako „rektifikační komise“.¹⁵² První a nejdůležitější práce byly provedeny v letech 1713–1715 a šlo o vypracování příznávacích fasí.¹⁵³ Ve stejné době se začalo i s kontrolou těchto příznání, která trvala dlouhých 12 let. Popisovat veškeré úkony podrobně, jak jsou uvedeny v literatuře, nepokládám za důležité. Spokojme se tedy s konstatováním, že roku 1747 byl vyhotoven první konečný elaborát, který vešel v platnost 1748.¹⁵⁴

¹⁴⁴ Dobře si stojící hospodář.

¹⁴⁵ Malý rolník s cirká 7–12 korci polí.

¹⁴⁶ Cirká do 6 korců polí, často se živili řemeslem.

¹⁴⁷ DOSKOČIL, *Popis Čech*, s. 6.

¹⁴⁸ Defalcírování = osvobození od daně, většinou na 3 roky.

¹⁴⁹ DOSKOČIL, *Popis Čech*, s. 7.

¹⁵⁰ MAŠEK, *Pozemkový katastr*, s. 10.

¹⁵¹ CHALUPA, A. (1964): *Tereziánský katastr český. Sv. 1, Rustikál (kraje A-CH)*. Praha, Archivní správa ministerstva vnitra ČSR. Edice berních katastrů českých, moravských a slezských, s. 6. (Dále pouze: CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*)

¹⁵² HRADECKÝ, *Tereziánský katastr*, s. 107.

¹⁵³ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*, s. 6.

¹⁵⁴ HRADECKÝ, *Tereziánský katastr*, s. 110

Povšimněme si zde, že celá práce trvala dlouhých 35 let, přičemž se za tu dobu změnily způsoby oceňování, což mělo za následek nespokojenost celých dominií s kalkulací.¹⁵⁵ Po strastiplných jednání bylo přikročeno k přepracování výsledného katastru v letech 1751–1753, kdy došlo rovněž k nové očité visitaci a při této příležitosti byl visitován i vrchnostenský majetek, dominikál. Konečný elaborát, někdy zvaný revisitační, případně jako druhý Tereziánský katastr vešel v platnost k 1. listopadu 1756. K tomuto datu začínal berní rok 1757, a proto uvažujeme tento rok za datum vzniku druhého Tereziánského elaborátu.¹⁵⁶ Tento katastr platil ve své podstatě nejdéle ze všech. V roce 1791 byl nahrazen Josefským katastrem. Ten měl ale pouze jepičí život a už roku následujícího, 1792, se berně rozvrhovala opět podle zásad katastru Tereziánského a tento stav platil až do roku 1860, kdy se ujal vlády katastr Stabliní.¹⁵⁷

Důležitou věcí, která se odehrála za vlády Marie Terezie, je rozdělení celkem 105 komorních a jiných panství na drobné selské statky. Jednalo se o reformu z podnětu dvorního rady Františka Antonína Raaba a byla provedena roku 1775 na prvních velkostatkách, respektive roku 1778 nařízena pro „všecky statky měst královských a věnných“.¹⁵⁸ Nicméně tato reforma, tzv. raabizace, se z části minula účinkem, jelikož ani císařovna nebyla s to nařídít její provedení šlechtickému stavu, proti jehož zájmům šla. Hlavním důvodem pro raabizaci byl neklid na českém venkově vrcholící selskými bouřemi v roce 1775, spojenými zejména s robotními povinnostmi a poddanstvím. Výsledkem bylo tedy rozdělení panské půdy mezi sedláky, tzv. familianty, kteří dostali grunty do dědičného nájmu a hospodařili na nich jako tzv. emfiteuti. Počet hospodářů se zvýšil rapidně, o více než 5000,¹⁵⁹ a často byly stavěny celé nové vsi.¹⁶⁰

Zaměříme se nyní na novinky, které tento katastr přinášel. V první řadě je mnohem podrobnější než Berní rula, jelikož vypočítává kromě polí i luka, zahrady, lesy apod.¹⁶¹ Důležité je také to,

¹⁵⁵ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*, s. 6.

¹⁵⁶ HRADECKÝ, *Tereziánský katastr*, s. 131.

¹⁵⁷ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*, s. 11.

¹⁵⁸ KAZIMOUR, J. (1921): *K dějinám dělení velkostatků v 18. stol.* Československý odbor rady zemědělské, Praha, s. 20.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 26.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 22 a 23.

¹⁶¹ Ne všechny údaje obsažené ve fasích byly zapracovány do edice, se kterou jsem pracoval.

že zaznamenává tzv. svedený rustikál,¹⁶² jehož plochu vrchnost obvykle využila pro vznik (případně rozšíření) panských dvorů.¹⁶³ Veškeré výměry byly měřeny v objemových jednotkách výsevku, čili v tomto případě elaborát otrocky přejímal takřka 100 let zastaralou rulu, „současně však uvádí již druhou rubriku...tj. podle skutečně podle plochy“,¹⁶⁴ avšak s touto plošnou výměrou nebylo dále nikterak pracováno. Stejně jako Berní rula tak i Tereziánský katastr uvádí počty zvířectva, nicméně ty nebyly obsaženy v edici. Novinkou je i udávání bonity půdy v osmi třídách dle výnosu, avšak tento postup byl uplatněn až v elaborátu z roku 1757.¹⁶⁵ Ke správnějšímu vyměření berně přispěly i tzv. adminikula, která „mají zachytit jinak nepostižitelné výhody některých vesnic...chmelařství, vorařství“ apod.¹⁶⁶ Nový katastr našel více půdy než rula, Pekař to vyčíslil na 21,4 %, ¹⁶⁷ nicméně toto porovnání je problematické vzhledem k rozdílné metodice sběru dat u obou katastrů. Za daňovou jednotku byl opět zvolen osedlý, který byl určen divisorem o 80 korcích orné půdy.¹⁶⁸ Edice katastru obsahuje také velmi cenné informace o robotních povinnostech poddaných.

Pokud jde o využitelnost Tereziánského katastru pro historické bádání, jedná se bezesporu o nejvýznamnější pramen hospodářských dějin první poloviny 18. století. Rovněž poskytuje bezbřehé možnosti genealogickému výzkumu, zvláště díky tomu že „zápis každé usedlosti začíná uvedením rulového držitele (gruntu)“.¹⁶⁹ Někdo by mohl namítat, že údaje o výměrách nejsou spolehlivé. S tím nelze naložit jinak než tuto kritiku potvrdit, avšak nemáme jiného pramene tak důkladného a takřka kompletně zachovaného pro celé Čechy. Číselné nesrovnalosti,

¹⁶² Svést grunt znamená „jej zrušiti, vniveč obrátiti, kasirovati“. Zdroj: PEKAŘ, J. (1910): *Kniha o Kosti*. Praha, Melantrich, s. 199. (Dále pouze: PEKAŘ, *Kniha*)

¹⁶³ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*, s. 8.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 8.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 9.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ PEKAŘ, *Katastry*, s. 117. Srovnej: PEKAŘ, *Katastry*, s. 127, kde uvádí 28 %.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 119. Srovnej: CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*, s. 16., který uvádí divisora 142 korců a také MAŠEK, *Pozemkový katastr*, s. 10., který uvádí divisora 60 korců.

¹⁶⁹ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*, s. 8.

kteřé ukázal již Pekař,¹⁷⁰ mohou být do jisté míry zaviněny „použitím míry výsevkové a nikoliv míry plošné“.¹⁷¹

2.3 Panský katastr (Exaequatorium dominicale)

Původně jsem vůbec neměl v plánu tento katastr využít, ale narazil jsem na něj čirou náhodou v archivu, když jsem pátral po edicích rustikálního katastru Tereziánského. Respektive jsem si pořídil fotokopie třetího dílu edice a až nyní při psaní stati jsem zjistil, že název svazku „Rustikál“ se vztahuje právě k Panskému katastru. Jeho využití v práci je naprosto okrajové, pouze jsem sčítal katastrální výměry dominikálu a rustikálu, abych se dobral uspokojivého výsledku pro celou obec, případně jako zdroj dalších informací, které jsou v edici vedeny v poznámkovém aparátu.

Vrchnostenské fase vznikaly ve stejné době jako rustikální, tj. v letech 1713–1715 a to jak pro panské majetky, tak pro ty církevní. Poté veškeré práce ustrnuly na mrtvém bodě a na dominikálu se začalo pracovat až v roce 1749 tzn. krátce po vyhotovení prvního rustikálního elaborátu. Tyto práce souvisely s novými visitacemi poddanského majetku. Vrchnosti přiznávaly objekty (mlýny, pily apod.), příjmy od poddaných (úroky, nájmy atd.) a samozřejmě také ornou půdu a jiné části půdního fondu. Finální verze katastru vstupuje v platnost, stejně jako jeho rustikální polovička, k začátku vojenského (berního) roku 1757, tzn. k 1.11.1756 a stává se „novým úředním podkladem pro repartici...dominikálního extraordinaria“.¹⁷²

2.4 Josefský katastr (1789)

Rostoucí hlad státu po nových financích a probíhající „protirobotní pozdvižení“¹⁷³ koncem 80. let 18. století si vynutily další berní reformu, která byla zahájena patentem Josefa II. léta páně 1785.¹⁷⁴ Práce byly velmi dobře organizované, a tudíž probíhaly rychle až kvapně. Nový katastr byl „zaveden proti vůli stavů k 1. listopadu 1789“.¹⁷⁵ S tím souviselo „vyhlášení berní

¹⁷⁰ PEKAŘ, *Katastry*, s. 276.

¹⁷¹ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. I*, s. 10.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ POKORNÝ, J., BĚLINA, P. (1992): *Dějiny zemí Koruny české II*. Paseka, Praha, s. 33. (Dále pouze: POKORNÝ, *Dějiny*)

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ PAZDEROVÁ, *Průvodce*, s. 104.

a urbaniální úpravy, která představovala nejdalekosáhlejší z agrárních reforem“. ¹⁷⁶ Tento patent de facto stavěl vrchnostenskou půdu na roveň té poddanské, k čemuž sice došlo již Panským katastrem, ¹⁷⁷ avšak panská půda byla stále zvýhodněna. Dále patent zastropoval daňové zatížení poddaných do výše 30 % hrubého výnosu usedlosti. Tímto vším se však vrchnosti cítily značně poškozeny a z části i kvůli vzájemnému nepochopení císařových snah a vzhledem k dění ve Francii nechtěl Josefův nástupce (Josef II. umírá roku 1790) pokračovat v jeho šlépějích ¹⁷⁸ a Josefský katastr byl od 1. dubna 1790 odložen. ¹⁷⁹ Nový panovník Leopold II. (1790–1792) tuto situaci vyřešil poměrně šalamounsky. K datu 30. dubna 1792 vydal patent, který de facto rušil Josefský katastr, ale ne tak docela. V platnosti zůstaly „staré zásady“ ¹⁸⁰ Tereziánského katastru s tím rozdílem, že se v pozemkových rubrikách (tzn. ve výměře polí apod.) řídil nálezem Josefského elaborátu. ¹⁸¹ Navíc bylo berně uleveno vrchnosti, která nadále platila daň podle exaequatoria z roku 1757. ¹⁸²

Josefský katastr je v mnoha ohledech pokročilejší než předchozí elaboráty. Ve své podstatě se jedná o první moderní katastrální dílo, jelikož hlavní berní jednotkou již není zastaralý osedlý, nýbrž pozemek jak ho známe dnes. Hovoříme tedy vůbec o prvním pozemkovém katastru našich zemí. ¹⁸³ Novinkou je též pozměněná berní správa, která nepracuje s jednotlivými vesnicemi, ale více jednotlivých vesnic spojuje „v jednu obec berní neboli katastrální“, ¹⁸⁴ kterých bylo vyměřeno celkem 6066. Další novota byla ta, že panská půda byla sčítána naprosto stejným způsobem jako poddanská, a ve fasích byly uvedeny vedle sebe bez rozdílu tak, jak postupovalo číslování dle topografického pořádku (číslování parcel neboli pozemků). Zaměřeny byly veškeré „hospodářsky obdělávané“ ¹⁸⁵ pozemky. To znamená, že do katastru nebyly pojaty

¹⁷⁶ POKORNÝ, *Dějiny*, s. 33.

¹⁷⁷ PEKAŘ, *Kniha*, s. 211.

¹⁷⁸ POKORNÝ, *Dějiny*, s. 34.

¹⁷⁹ PAZDEROVÁ, *Průvodce*, s. 104.

¹⁸⁰ Tamtéž.

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² MAŠEK, *Pozemkový katastr*, s. 13.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ PEKAŘ, *Kniha*, s. 211.

¹⁸⁵ MAŠEK, *Pozemkový katastr*, s. 13.

cesty, potoky nebo výměra stavební.¹⁸⁶ Pokrokem bylo i to, že se měřilo ve vídeňských jednotkách čili na rakouské jitro, které pojalo 1600 sáhů čtverečních, nicméně „v patentu do Čech tenkrát poslaném nařízeno je počítati je po 1584 sázích“,¹⁸⁷ což odpovídalo 2 českým korcům (strychům). Tato anomálie, a také skutečnost že selskou půdu vyměřovali sami sedláci, vedla k nespolehlivosti údajů.¹⁸⁸ Stejně tak výnosy byly měřeny v těchto nových jednotkách. Sypké suroviny (obilí) v měřicích, seno a otava v centnýřích a dříví v sázích. Rozřazování jednotlivých parcel do druhů zdělání bylo značně kolísavé, jak o tom mluví Pekař.¹⁸⁹ Daň pozemková byla rozložena do tří různých sazeb, dle hlavních druhů kultur v rozmezí 10,3 % až 21,1 %.¹⁹⁰ Zajímavostí je také té to, že ačkoliv Josef II. projevoval značnou necitlivost k historickým danostem a byl „přezíravý vůči národnostním a jazykovým otázkám“,¹⁹¹ tak takřka celý katastr je předtištěn a psán česky.

Pokud bychom měli katastr zhodnotit jako celek, tak se jedná o poměrně kvalitní dílo, jež však v jistých ohledech předběhlo svou dobu stejně jako vícero jiných josefinských reforem. Logická neochota vrchností k placení vyšší daně se stala klíčovou skutečností, která vlastně rozhodla o osudu celého díla. Výpovědní hodnota údajů je dobrá, ale ne vynikající vzhledem ke skutečnostem zmíněným výše. Sympatické je také užití češtiny. Stejně jako díla předešlá, tak i tento katastr je nesmírně cenným pramenem pro agrární a hospodářské dějiny našich zemí a nesmíme opomenout ani příležitosti, jež skýtá pro genealogický výzkum.

2.5 Stabilní katastr (1860)

Poslední z řady katastrů, Stabilní, jelikož „byl myšlen na věčné časy“,¹⁹² byl oznámen patentem císaře Františka I. léta páně 1817.¹⁹³ Trvalo předlouhých 43 let, než se tento elaborát ujal vlády (1860), aby bylo o 9 let později rozhodnuto o jeho reambulaci. Ve své podstatě trval pouhých 9 let! Předchozí katastr byl již zastaralý, a ani metodika jeho přípravy nebyla valná. Stále nebyl

¹⁸⁶ V některých příznávacích fasích byla tato výměra uvedena, jinde ne. Zřejmě se to lišilo dle svědomitosti měřičů.

¹⁸⁷ PEKAŘ, *Kniha*, s. 212. Srovnej: HOFMANN, *Metrologická příručka*, s. 28.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 213.

¹⁹⁰ MAŠEK, *Pozemkový katastr*, s. 14.

¹⁹¹ POKORNÝ, *Dějiny*, s. 34.

¹⁹² PEKAŘ, *Kniha*, s. 214.

¹⁹³ MAŠEK, *Pozemkový katastr*, s. 16.

položen na vědeckých základech, což se mělo s příchodem nového díla radikálně změnit. Za vzor byl brán milánský katastr z roku 1718.¹⁹⁴ Samotnému dílu předcházela odborná triangulace území monarchie v letech 1806–1811,¹⁹⁵ na základě které probíhalo v Čechách podrobné vyměřování každé jednotlivé parcely mezi lety 1824 až 1843.¹⁹⁶ Po mnoha obtížích vešel nakonec katastr v platnost v již zmíněném roce 1860 a platí ve své podstatě dodnes.¹⁹⁷

Katastr tedy zobrazoval veškeré parcely v obci tak, jak je tomu dnes. Každá z nich měla vlastní parcelní číslo. Mapování probíhalo dle katastrálních obcí, jak je znal elaborát josefinský, nicméně Pekař dokládá,¹⁹⁸ že někde byly hranice obcí upravovány. Zjišťován byl veškerý půdní fond obce, od polí přes louky a zahrady až k cestám a jiným neproduktivním parcelám, na rozdíl od přechozích katastrů, které pojímaly pouze plodnou půdu. Části tohoto fondu se dále členily. Tak například pastviny se dále dělily na pastviny bez stromů nebo se stromy ovocnými apod. U jednotlivých parcel byla zjišťována samozřejmě výměra spolu s bonitou. Dle ní byly polnosti rozděleny do bonitních tříd, jejichž počet kolísal v závislosti na rozdílech v úrodnosti země té konkrétní katastrální obce. Užívalo se vídeňských měr a vah, které byly již přesně definovány (1 jitro = 1600 sáhů). Pro každou skupinu zdělání (pole apod.) byl určen hrubý a čistý katastrální výnos, na jehož základě se určovala daň. Předmětem zdanění byl tedy konkrétní pozemek, respektive jeho čistý výnos.¹⁹⁹ Těmto pracím, které vyšetřovaly výnosnost, se říkalo oceňovací a jejich výsledkem jsou tzv. oceňovací elaboráty.²⁰⁰ Tyto elaboráty se pořizovaly v letech 1835–1856 a „protože vznikaly podle jednotného zadání...mají jednotnou strukturu a poskytují vynikající možnosti komparace“.²⁰¹ Inspektoři se rovněž snažili, aby se výnosy dvou sousedních obcí od sebe příliš nelišily. To se jim povedlo, nicméně shoda s třetí nebo pátou vedlejší obcí už valná nebyla, vznikly vlastně poměrně velké disproporce mezi obcemi velmi blízkými,

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 16–19.

¹⁹⁵ ROUBÍK, *Příručka*, s. 26.

¹⁹⁶ MAŠEK, *Pozemkový katastr*, s. 18–19.

¹⁹⁷ PAZDEROVÁ, *Průvodce*, s. 107.

¹⁹⁸ PEKAŘ, *Kniha*, s. 214.

¹⁹⁹ MAŠEK, *Pozemkový katastr*, s. 16.

²⁰⁰ PAZDEROVÁ, *Průvodce*, s. 107.

²⁰¹ MYŠKA, M. (2008): *Vceňovací operáty Stabilního katastru*. Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku 1, Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava, s. 90.

ktelé „zavinily brzký pád tohoto nákladného díla“.²⁰² Celková daň byla stanovena na 16 %, avšak připočítávala se k ní ještě třetinová přírážka. Výsledná daň z čistého katastrálního vý-
těžku tedy činila 21,3 %.²⁰³ Zajímavá je situace rozdělení rustikálu a dominikálu. Vzhledem
k tomu, že přípravné (vyměřovací) práce probíhaly před rokem 1848, tedy ještě za panujícího
vrchnostenského systému, byly pozemky nadále rozlišovány na rustikální a dominikální, ačko-
liv byly vyměřovány naprosto stejně odbornými měřiči. Situace se ale změnila a rok 1848 „od-
plavil středověké formy“.²⁰⁴ To je důvodem proč se v sumářích pro jednotlivé katastrální obce
s tímto rozdílem již nesetkáváme.

Toto dílo, respektive jeho kvalita je velmi těžko uchopitelná. Na jedné straně přichází s ne-
smírně podrobným zjišťováním všemožných hospodářských údajů o každé obci a asi nejdůle-
žitější částí tohoto katastru je jeho mapová složka, císařské otisky potažmo oceňovací elaboráty.
Na druhé straně práce na něm trvaly dlouho, což ve stále se zrychlující době počínající industri-
alizace bylo pro katastrální data doslova smrtící. I přesto je katastr Stablní nesmírně cenným
pramenem, a to nejen pro dějiny hospodářské a agrární. Poskytuje mnoho příležitostí k mikro-
historickému výzkumu stejně jako k pracím syntetizujícím. V neposlední řadě důkladně prove-
dená mapová část díla přímo vybízí ke zpracování moderními technologiemi (GIS). Lze zjiš-
ťovat využití půdy (land use) případně půdního pokryvu (land cover) v poměrně vzdálené mi-
nulosti.

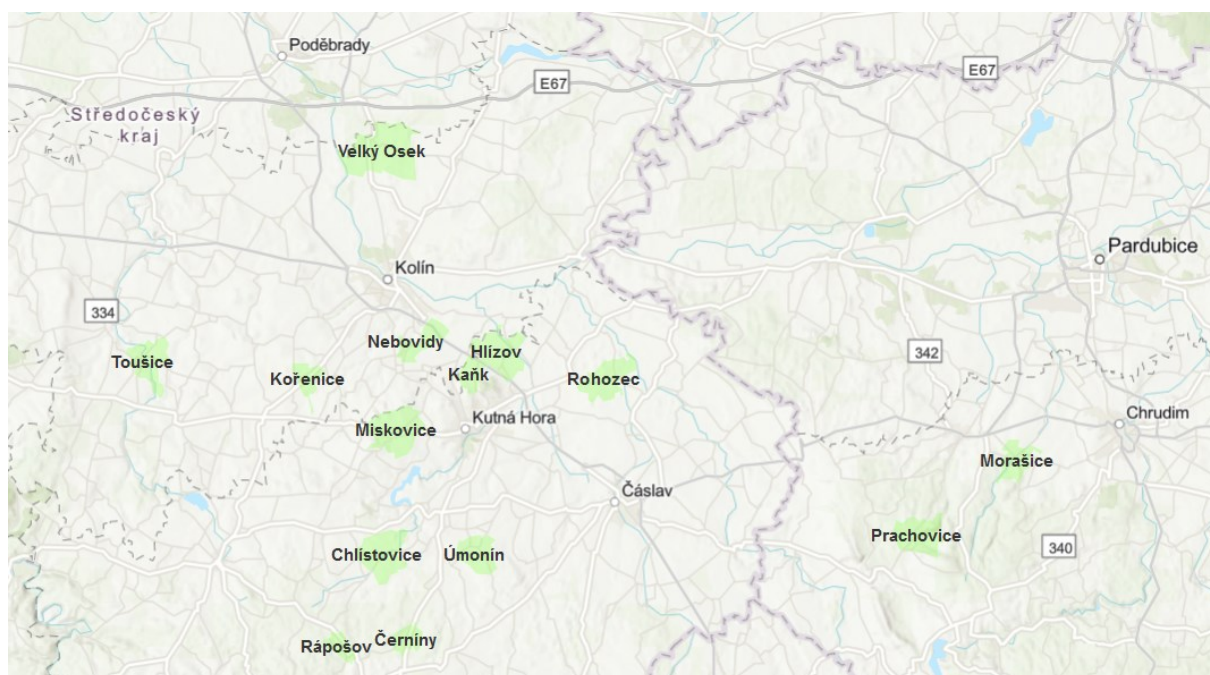
²⁰² MAŠEK, *Pozemkový katastr*, s. 17.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ PEKAŘ, *Kniha*, s. 214.

3 Vesnice v průběhu věků

Po nezbytném úvodu do tématu můžeme nyní konečně pokročit k samotnému jádru práce, a sice k analýze hospodářských poměrů ve vybraných obcích. Jako nejlogičtější se mi jevílo postupovat po jednotlivých vesnicích, a ne po katastrech. Sídla jsou řazena abecedně. Struktura jejich popisu bude shodná; začnu Berní rulou a skončím katastrem Stablním. Informace z katastrů budu v průběhu stati srovnávat s mapami a též s údaji Schallera a Sommera. Na vybraných místech budu zjištěné skutečnosti konzultovat se sekundární literaturou.²⁰⁵ Pro lepší vizualizaci jsem si dovolil na úvod přiložit skromnou mapku, která zobrazuje soubor analyzovaných vesnic.

Obrázek 1: Lokalizace analyzovaných vesnic

²⁰⁵ Poznámka k tabulkám: v případě kolonky „Lada“ u Stablního katastru se jedná o veškerou „neplodní půdu“ tak, jak ji našel tento elaborát.

Černíny

První ze čtrnácti vesnic jsou Černíny, které se nám poprvé připomínají roku 1404.²⁰⁶ V době Berní ruly patřila obec ke křesetickému statku, jehož majitelem byla jezuitská kolej v Kutné Hoře. Stejná situace panuje i v době katastru Tereziánského. Po zrušení klášterů přešla vesnice „na pána Svobodu“²⁰⁷ a roku 1786 byla rozprodána na familie,²⁰⁸ což bývá znakem raabizace obce.

Přehledová tabulka pro vesnici Černíny				
Druh zdělání	Berní rula (1654)	Tereziánský katastr (1757)	Josefský katastr (1789)	Stabilní katastr (1838)
Pole	19,8	140,125	192,812	242,167
Lada	79,8	0	X	16,961
Pastviny	X	65,75	X	12,444
Louky	X	9,625	120,593	82,232
Lesy	0	0	33,666	23,304
Zastavěná plocha	X	X	0,359	3,904
Dobytěk	0	X	X	106
Celková výměra obce	99,6	215,5	347,43	381,012

Tabulka 1: Černíny

Zaměříme se nyní na situaci, která panovala v obci v době vzniku Berní ruly. Vesnice pravděpodobně těžce utrpěla válkou třicetiletou, jelikož se zde nacházel pouze jeden chalupník. Čtyři rolnické grunty a jedna zahrada jsou vedeny jako pusté a „role všechny ladem leží“.²⁰⁹ Rula vyměřila obec cirká na 117 rakouských jiter, přičemž 15 jiter patřilo ke statku Opatovice a Slavíkov a další 3 jitra, vedená jako lada, ke statku Zbraslavickému.²¹⁰ Černíny jsou tedy jednou ze vsí, která byla rozdělena mezi vícero vrchností. Pokud budeme usuzovat, že zmíněných 15 jiter bylo skutečně oráno, vyjde nám, že reálně bylo obhospodařováno pouze 30 % z půdního fondu. Zbylých 70 % obce leželo ladem. Nenacházel se zde žádný dobytek.

²⁰⁶ PROFOUS, A. (1947): *Místní jména v Čechách – Jejich vznik, původní význam a změny. Díl I, A-H*. Česká akademie věd a umění, Praha, s. 329. (Dále pouze: PROFOUS, *Místní jména díl I*)

²⁰⁷ ZAVADIL, A. J. (2000): *Kutnohorské slovo i obrazem: Místopis okresního hejtmánství*. Nakladatelství Kuttina (nové vyd.), Kutná Hora, s. 73. (Dále pouze: ZAVADIL, *Kutnohorské*)

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ BENEŠ, *Kraj čáslavský sv. 10*, s. 48.

²¹⁰ Tamtéž, s. 50.

I v Tereziánském katastru trvá rozdělení vsi na dva díly, konkrétně mezi statky Křesetice a Úmonín, jejichž společným majitelem byli stále kutnohorští jezuité.²¹¹ V této době se zde nenacházela žádná lada, které nahradily pravděpodobně pastviny zaujímající plnou třetinu rozlohy obce. Část těchto pastvin (45 jiter) bylo obecních. Zbytek půdního fondu připadá na pole (68 %) a mizivý podíl na louky. Půda zde nebyla příliš úrodná, byla odhadnuta do 6. bonitní třídy z osmi. V obci bylo 5 drobnějších hospodářů, jejichž polnosti nepřesahovaly 15 jiter. Pokud jde o adminikula, katastr zde hovoří o dobrých možnostech pro dobytkařství a také zde byl dobrý odbyt řemeslných výrobků, což lze přičíst blízkosti Zbraslavic a Kutné Hory. Z Panského katastru se dozvídáme, že se zde nacházel panský dvůr,²¹² který vznikl mezi lety 1715–1753. Tento dvůr není označen typickou zkratkou M. H. na mapách I. vojenského mapování a rovněž Schaller²¹³ o žádném panském dvoru v této obci nehovoří. Zato mluví o mlýnu, který se zde měl nacházet (pravděpodobně u rybníku Vidlák)²¹⁴ a dále pro tuto obec uvádí 32 domů.

Josefský elaborát pro tuto vesnici je již podrobnější. Černíny byly vedeny jako katastrální obec a v jejich hranicích se nacházely i další vesnice: Předbořice, Bahno a Krasoňovice. Katastr našel v Černínech o 142 jiter více půdy. Celková výměra tedy vzrostla cirká na 347 jiter, přičemž pole zaujímala 55 %, louky 35 % a významnou měrou se zde vyskytují i lesy podílející se 10 %. Z obilnin zde bylo pěstováno žito, oves a ječmen. Nejvíce se zřejmě dařilo žitu a ovsu vzhledem k tomu, že jejich výnos byl největší: 1645 měřic, respektive 1468. Ječmen byl pouze okrajovou záležitostí, jelikož jeho výnos byl pouze 109 měřic. Výnos luk, ve kterých jsou ovšem započteny i pastviny a zahrady, byl vyčíslen na 530 centnýřů sena a 128 centnýřů otavy.²¹⁵ Seno pochází z prvního sečení, kdežto otava pochází z toho druhého. Na území obce se nacházely dva rybníky, jeden bezejmenný a druhý s názvem Vidlák,²¹⁶ který je funkční dodnes.

²¹¹ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*, s. 205 a 233.

²¹² CHALUPA, A. (1970): *Tereziánský katastr český. Sv. 3, Dominikál*. Praha, Archivní správa ministerstva vnitra ČSR. Edice berních katastrů českých, moravských a slezských, s. 142. (Dále pouze CHALUPA, *Dominikál*)

²¹³ SCHALLER, J. (1787): *Topographie des Königreichs Böhmen, band 6: Czaslauer Kreis*. Praha a Vídeň, s. 23. Dostupné z: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxihs&view=2up&seq=1&size=125> (14.3.2020). Dále pouze: SCHALLER, *Czaslauer Kreis*.

²¹⁴ ÚAZK, *Mapa kultur stabilního katastru*, 1: 36 000, 1834–1844, mapa kultur 07_10_VS-XI-19.

²¹⁵ NA, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1787, karta 750.

²¹⁶ Laborař geoinformatiky (dále pouze: GEOLAB), *II. vojenské mapování*, 1 : 28 800, 1851/52, mapový list O_10_VI.

Poslední částí analýzy každé obce jsou údaje katastru Stablního, toho nejpodrobnějšího. Nalezl již veškerou půdu v katastrálním území, o 33,5 jitra více než předchozí elaborát.²¹⁷ Vzrostl podíl polí na celkové rozloze (na 64 %). Oproti tomu klesl podíl luk (na 22 %), což je do jisté míry dáno vyčleněním zahrad a pastvin. Podíl lesů rovněž klesl a to na 6 %. Pěstovaly se zde následující plodiny: ozim pšenice a žito, ječmen, oves a brambory. Jedná se o obvyklou skladbu kultur, jak uvidíme i u ostatních vesnic. Nejvyššího výnosu v první bonitní třídě dosahoval oves s 20 měřicemi na jitra, následovaný ječmenem se 17 měřicemi na jitra.²¹⁸ Pokud se zaměříme na stavy dobytka tak zjistíme, že se zde nacházelo celkem 106 kusů, konkrétněji 30 volů, 53 krav, 24 jalovic a 9 prasat.²¹⁹ Sommer pro Černín uvádí následující údaje: 37 domů, 250 obyvatel, 1 emfyeutický panský dvůr.²²⁰ Tento dvůr, doložený již v katastru Tereziánském, nicméně není zobrazen v žádném mapovém díle jak tomu bylo pravidlem. Počet domů cirka souhlasí, v katastrech je uvedeno 41,²²¹ respektive 42²²² čísel popisných.

Pokud bych měl stručně pohovořit o sídelním vývoji Černín, tak lze konstatovat, že se pravděpodobně jednalo o ves založenou plánovitě, jejímž středem procházela silnice ve směru Kutná Hora Zbraslavice. Plužina vsi je značně nekompaktní, protkána mnoha cestami, ale stále lze vysledovat návaznost záhumenkové plužiny na jednotlivé grunty. Z pohledu do mapy císařského otisku²²³ zjistíme, že poměrně mnoho budov bylo již kamenných, avšak stále zde nalezneme poměrně mnoho těch spalných. Předpokládám, že se jedná zejména o stodoly, případně jiná neobytná stavení. Cirka 8 domů se nacházelo i u rybníku Vidlák, u něhož se rovněž nacházel lesní fond obce spolu s mlýnem.

²¹⁷ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1741, karton 811, folio č. 14.

²¹⁸ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1741, karton 811, folio č. 18.

²¹⁹ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1741, karton 811, folio č. 26.

²²⁰ SOMMER, J. G. (1843): *Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt*, band 11: Caslauer Kreis. Praha, s. 39. Dostupné online: <https://books.google.it/books?id=2p8JAAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (14.3.2020). Dále pouze: SOMMER, *Caslauer Kreis*.

²²¹ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1741, karton 811, folio č. 2.

²²² NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1741, karton 811, folio č. 3. Srovnej: NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1741, karton 811, folio č. 43.

²²³ ÚAZK, *Císařské povinné otisky map stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 900.

Hlízov

Jedná se o poněkud významnější vesnici, než jakou byly Černíny. Hlízov leží v těsné blízkosti sedleckého kláštera, přičemž v souvislosti s jeho založením se objevuje i první písemná zmínka o obci z roku 1142/8.²²⁴ Jednalo se po dlouhou dobu o svobodný statek, který patřil rodině Čejků a následně rodu Šofmanů. Poté se tu vystřídal rod Klusáků z Kostelce a Jetřibských z Ryzemburka, aby byl roku 1791 statek připojen k panství novodvorskému, jehož majiteli byli Chotkové.²²⁵

Přehledová tabulka pro vesnici Hlízov				
Druh zdělání	Berní rula (1654)	Tereziánský katastr (1757)	Josefský katastr (1789)	Stabilní katastr (1838)
Pole	226,766	480,5	559,658	739,208
Lada	133,867	6	X	33,884
Pastviny	X	23	X	80,879
Louky	X	85,25	328,351	126,649
Lesy	0	0	0	21,313
Zastavěná plocha	X	X	X	8,43
Dobytek	315	X	X	1331
Celková výměra obce	360,633	594,75	888,009	1010,363

Tabulka 2: Hlízov

Celková výměra obce tak, jak ji našel elaborát Berní ruly, činila 360,5 rakouských jiter. Půdní fond obce byl rozdělen přesně na třetiny: dvě třetiny zabírala pole a zbylá třetina půdy ležela ladem. V případě lad jsem do tabulky započítal i porostliny a pole, u kterých je explicitně uvedeno, že nebyla osívána. Celkem se zde nacházelo 6 rolníků, 3 rolníci na živnosti zkažení, 2 chalupníci a 1 zahradník.²²⁶ Naproti tomu 10 obydlí bylo pustých. Nově osedlý zde nebyl ani jeden. Velikost jednotlivých gruntů odpovídá dobovým průměrům, největší grunt Martina Pospíšila byl vyměřen na 60 korců, tj. 30 jiter, ostatní kolísají okolo 40 korců.²²⁷ Obec byla velmi slušně vybavena potahy, celkem se zde nacházelo 24 koní a 2 volí. Tato informace je velmi zajímavá vzhledem k tomu, že většina koní musela být jistě rekvírována armádou. Bonita půdy

²²⁴ PROFOUS, *Místní jména díl I*, s. 638.

²²⁵ SEDLÁČEK, *Místopisný slovník*, s. 220.

²²⁶ BENEŠ, *Kraj čáslavský sv. 11*, s. 528.

²²⁷ Srovnej: PEKAŘ, J., ANTL, T. (1901): *Kojakovice: materiály k dějinám české vesnice*. Praha, Český časopis historický, r. 2, s. 174 a 175.

je uvedena jako dobrá i pro nejnáročnější pšenici. Roku 1717 zachvátil Hlízov zřejmě významný požár, jelikož celkem 8 stavení vyhořelo a následně proběhlo jejich defalcírování.²²⁸ V obci se nacházel 1 řezník jménem Jakub Prchal.

Tereziánský katastr našel v této obci celkem 509,5 jiter, z čehož orná půda tvořila plných 94 %. Svedený rustikál představoval 58 korců, které byly zřejmě přiřčeny k panskému dvoru. Lada zde prakticky nebyla a pastviny byly obecní (20 jiter). Lesy se zde vůbec nenacházely. Poměrně významnou složku tvořily i louky, jejichž výnos byl odhadnut na 170 vozů sena včetně otavy. Bonita půdy zde byla označena jako třída 1, což je nejlepší možná bonita, která jistě poskytovala místním sedlákům mimořádné příležitosti.²²⁹ Obyvatelé obce hospodařili v průměru na menších polnostech. Nebyl zde ani jeden grunt, který by přesahoval výměru 30 jiter. Adminikula jsou uvedena následující: vhodné pro pěstování technických plodin (len, konopí, proso), výrazně výhodné podmínky pro dobytkařství a také dobrý odbyt řemeslných výrobků. Rustikální fase dále přiznává panskou chalupu a panský mlýn o dvou kolech.²³⁰ Naproti tomu fase dominikální vykazuje dvě hospody, kovárnu, bažantnici, dva mlýny na nestálé vodě a jeden mlýn o jednom kolu.²³¹ Schaller hovoří o panském dvoru,²³² který je patrný i z mapy I. vojenského mapování; nachází se v jižním cípu vesnice.²³³

Katastr Josefský vyměřil vesnici Hlízov, která byla sama pro sebe katastrální obcí,²³⁴ na 888 jiter, což je o 378 jiter více, než předchozí elaborát. Poměrně výrazně pokles podíl orné půdy (na 63 %) a vzrostl podíl luk a to na 37 %. Nenacházely se zde žádné pastviny a lesy rovněž nebyly přítomny. Celkový výnos z lučního hospodaření byl vysoký, jednalo se o 3309 centnýřů sena včetně otavy. Pokud bychom měli pohovořit o obilninách, jejich výnosy jsou i vzhledem k bonitě, která se jistě od dob tereziánských příliš nezměnila, vysoké. Pěstovaly se zde všechny čtyři základní druhy obilnin – pšenice, žito, ječmen i oves, přičemž největší důraz

²²⁸ BENEŠ, *Kraj čáslavský sv. 11*, s. 527 a 528.

²²⁹ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*, s. 197.

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ CHALUPA, *Dominikál*, s. 137.

²³² SCHALLER, *Czaslauer Kreis*, s. 58.

²³³ GEOLAB, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 128.

²³⁴ NA, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1885, karton 805.

byl očividně kladen na pěstování ječmene (výnos 9634 měřic) a žita (6623 měřic). Schaller uvádí pro obec Hlízov celkem 80 domů.²³⁵ V okolí obce se nenacházelo žádného rybníku.

Stabilní katastr našel již veškerou půdu v této katastrální obci a vyčíslil ji na 1010 jiter.²³⁶ Vzrostl podíl orné půdy o 10 % na celkovou hodnotu 73 %. Dále se nám v katastru objevují pastviny (8 %) a klesl podíl luk na 13 %. Také se nám zde vůbec poprvé objevují lesy, ačkoliv zabíraly jen nepatrnou rozlohu. Elaborát zde našel celkem 5 bonitních tříd, což je v celém souboru vesnic unikátní a svědčí to o mimořádné úrodnosti zdejší půdy. To se projevuje i na druhové skladbě pěstovaných kultur, která byla nejvíce diverzifikovaná ze všech zkoumaných obcí. Kromě typických obilnin a brambor se zde pěstovaly plodiny jako hrách, proso (tomu odpovídá i adminikulum zmíněné v odstavci výše), ozim řepy, bílé zelí nebo různé krmné směsi.²³⁷ Z obilnin dosahoval nejvyššího jiterního výnosu ječmen (27 měřic), následovaný pšesem (26 měřic) a žitem (25 měřic).²³⁸ Dobytkářství se zde též velmi dařilo. Celkem katastr vykázal 1331 kusů, z čehož nejvíce zaujímaly ovce, kterých bylo celkem 995. Vysoký počet ovcí, které byly pravděpodobně součástí zdejšího panského dvora, odpovídá závěrům Maurovým.²³⁹ V obci se nacházelo 87,²⁴⁰ respektive 90 čísel popisných.²⁴¹ Srovnaj tyto údaje s údaji od Sommera, který uvádí 85 domů a 647 obyvatel. Rovněž zmiňuje, že v Hlízově byla ovčí farma, pálenice, mlýn a hostinec. Do roku 1791 zde měl stát i pivovar.²⁴²

Nyní pár slov k sídelní struktuře tohoto sídla. Z císařských otisků²⁴³ je velmi dobře patrné rozložení vsi do podoby lánové, jelikož je zřejmá návaznost plužiny na statky, ačkoliv tato návaznost byla přerušena scelováním vzdálenějších pozemků do bloků. Nejstarší domy jsou nepochybně ty, které jsou pravidelně rozmístěné na obou stranách komunikace protínající obec. Takřka všechny budovy v této části jsou zděné. To však neplatí o domech, které vznikaly později

²³⁵ SCHALLER, *Czaslauer Kreis*, s. 58.

²³⁶ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1752, karton 816, folio č. 14.

²³⁷ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1752, karton 816, folio č. 18.

²³⁸ Srovnaj tyto údaje např. s obcí Černíny. Data se v obou případech vztahují k 1. bonitní třídě.

²³⁹ MAUR, E. (1990): *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*. Praha, Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, s. 60–66. (Dále pouze: MAUR, *Zemědělská výroba*)

²⁴⁰ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1752, karton 816, folio č. 3.

²⁴¹ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1752, karton 816, folio č. 4.

²⁴² SOMMER, *Caslauer Kreis*, s. 333 a 334.

²⁴³ ÚAZK, *Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 1877.

poněkud stranou. Jedná se o dřevěné stavby v jihozápadní a severní části vesnice. Tuto tezi potvrzuje i Stachurová Kucrová.²⁴⁴

Chlístovice

První zmínka o této obci pochází zřejmě z roku 1361.²⁴⁵ Ves je často zmiňována spolu s velmi blízkým hradem Sion, kde svou životní pout' zakončil Jan Roháč z Dubé. Jméno hradu se vžilo i jako jméno zdejšího kostela.²⁴⁶ Tato skutečnost je často zmiňována napříč prameny. Vesnice náležela k malešovskému panství jak podle údaje v Berní rule, tak i v Tereziánském katastru.

Přehledová tabulka pro vesnici Chlístovice				
Druh zdělání	Berní rula (1654)	Tereziánský katastr (1757)	Josefský katastr (1789)	Stabilní katastr (1838)
Pole	179,5	454,5	618,576	678,155
Lada	97,69	0	X	46,588
Pastviny	X	38	X	121,441
Louky	X	12,125	139,259	79,714
Lesy	26,333	0	112,039	162,317
Zastavěná plocha	X	X	0,7	5,686
Dobytek	127	X	X	350
Celková výměra obce	303,523	504,625	870,574	1093,901

Tabulka 3: Chlístovice

Chlístovice si po celou dobu své existence drží jisté specifikum a sice to, že se zde nacházelo mnoho lesů, v Berní rule podílem nejvíce ze všech vesnic. Lesy se nacházely zejména po obou stranách Chlístovického potoka, jak je to patrné z map.²⁴⁷ Pole zaujímal 60 % půdního fondu. Třetina půdy ležela ladem, potažmo byla zarostlá porostlinami. Bonita byla vyjádřena dobrá, zejména pro žito. Velikost gruntů v obci byla poměrně malá, v průměru cirká 40 korců. Největší osedlý grunt Jiříka Homolky se rozkládal na ploše 38 strychů.²⁴⁸ Potahů zde bylo podstatně méně v porovnání například s Hlízovem.²⁴⁹ Celkem se zde nacházelo 16 statků, přičemž

²⁴⁴ STACHUROVÁ KUCROVÁ, V. (2019): *Dolnobřežansko: pohled do krajiny 16.–19. století*. Scriptorium, Dolní Břežany, s. 54. (Dále pouze: STACHUROVÁ KUCROVÁ, *Dolnobřežansko*).

²⁴⁵ PROFOUS, A. (1949): *Místní jména v Čechách – Jejich vznik, původní význam a změny. Díl II, CH-L*. Česká akademie věd a umění, Praha, s. 12. (Dále pouze: PROFOUS, *Místní jména díl II*)

²⁴⁶ SEDLÁČEK, *Místopisný slovník*, s. 311.

²⁴⁷ GEOLAB, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 145.

²⁴⁸ BENEŠ, *Kraj čáslavský sv. 10*, s. 243–245.

²⁴⁹ Celkem 4 koně a 14 volů.

5 z nich bylo pustých, 5 na živnosti zkažených a 3 v nově osedlé. Pracoval zde jeden mlynář, který měl vlastní mlýn, jenž se nacházel na zmíněném potoce. Mlýn je zřetelný na mapách.²⁵⁰ Roku 1684 zachvátil obec větší požár, vyhořelo 7 nebo 8 gruntů. Ve vsi se nacházel kostel sv. Ondřeje i s farou, avšak farář sem docházel z Bykáně.²⁵¹

Pokud jde o výměry v katastru Tereziánském, tak na první pohled překvapí, že zde nejsou vykázány žádné lesy, ačkoliv jsou zřetelně patrné v mapách I. vojenského mapování.²⁵² Drtivou většinu rozlohy zaujímal pole (90 %), pastviny byly méně rozšířeny a luka byla pouze okrajovou záležitostí. Bonitně byly polnosti zařazeny do šesté třídy. Nacházelo se zde celkem 22 hospodářů, přičemž 18 z nich hospodařilo na ploše 30–60 strychů. Nebyl zde tedy žádný velký sedlák a velikost gruntů odpovídá velikostem uvedeným v Berní rule. Katastr hovoří dále o mlýnu, který měl mít 2 kola a 2 stoupy.²⁵³ Pokud jde o adminikula, tak Chlístovice by měly mít lepší odbyt výrobků, avšak v edici je poznámka, že řemeslníci na malešovském panství trpí blízkostí Kutné Hory, kde poddaní nakupují.²⁵⁴ Ve fši jsou uvedeni následující řemeslníci: švec a panský šenkýř.

Chlístovice byly v Josefském katastru samostatnou berní jednotkou, do které patřila ještě vesnice Týniště. Celkem zde elaborát vyměřil 870,5 jitra plodní půdy, z čehož 70 % připadalo na pole a opět se nám zde objevují lesy, které se podílely 13 %. Nacházely se zejména kolem potoka a také v jihovýchodní části obce. Zemědělská produkce se soustřeďovala výhradně na žito a oves, přičemž výnos se počítal na 3647 měřic, respektive na 4481 měřic.²⁵⁵ Lesní hospodářství produkovalo celkem 90 sáhů dřeva, a přitom dvě třetiny produkce představovalo méně kvalitní měkké dřevo. Schaller uvádí pro obec 32 domů, dále popisuje takřka výhradně kostel sv. Ondřeje a zmiňuje Jana Roháče.²⁵⁶

Při pohledu na data ze Stablního katastru zjistíme, že výměra polí již dále nerostla nijak markantně. Její podíl na celkové ploše byl 62 % a na druhém místě byly lesy, které zaujímaly plných

²⁵⁰ ÚAZK, *Mapa kultur stabilního katastru*, 1: 36 000, 1834–1844, mapa kultur 07_06_VS-XI-18.

²⁵¹ BENEŠ, *Kraj čáslavský sv. 10*, s. 243.

²⁵² GEOLAB, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 145.

²⁵³ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*, s. 212, 213.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ NA, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1956, karton 840.

²⁵⁶ SCHALLER, *Czaslauer Kreis*, s. 227.

15 %.²⁵⁷ Lesy jsou i nadále soustředěny do severo a jihovýchodní části obce.²⁵⁸ Pole jsou rozdělena do tří bonitních tříd, což odpovídá běžnému průměru. Skladba pěstovaných kultur byla následující: ozim pšenice a žito, ječmen, oves, hrách, vikev a brambory.²⁵⁹ Byla tedy poměrně diverzifikovaná. Největšího jiterního výnosu dosahoval oves (22 měřic), následovaný ječmenem (19 měřic) a žitem (18 měřic).²⁶⁰ V obci se nacházelo celkem 350 kusů dobytka.²⁶¹ Dobytkářství zde obecně příliš pěstováno nebylo,²⁶² jedním z důvodů mohla být i absence panského dvora. Vesnici tvořilo 53 domů,²⁶³ respektive 62.²⁶⁴ Sommer uvádí 53 domů a 409 obyvatel. Dále se tu dle něj nacházela soukromá škola, hospoda a již zmiňovaný mlýn.²⁶⁵

Sídelní struktura obce je nejlépe zřetelná na císařském otisku.²⁶⁶ Nepochybně se jedná o plánovitě založenou vesnici vzniknuvší podél Chlístovického potoka, okolo nějž byla původně širší náves, na které následně vznikla menší stavení.²⁶⁷ Tato stavení, vzniklá v intravilánu obce, jsou všechna zděná, což již nelze říci o statcích, jejichž většina byla stále ze dřeva. Je zde krásně patrná návaznost zdejší plužiny na nejstarší statky a jejich záhumenky. Z mapy jsou patrné velmi úzké pruhy, zřejmě travin. Usuzuji, že se jedná o remízky případně o jakési ohrazení jednotlivých parcel.

²⁵⁷ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1743, karton 812, folio č. 14.

²⁵⁸ ÚAZK, *Mapa kultur stabilního katastru*, 1: 36 000, 1834–1844, mapa kultur 07_06_VS-XI-18.

²⁵⁹ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1743, karton 812, folio č. 18.

²⁶⁰ Tamtéž.

²⁶¹ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1743, karton 812, folio č. 26.

²⁶² ZAVADIL, *Kutnohorsko*, s. 88

²⁶³ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1743, karton 812, folio č. 3.

²⁶⁴ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1743, karton 812, folio č. 4.

²⁶⁵ SOMMER, *Caslauer Kreis*, s. 45.

²⁶⁶ ÚAZK, *Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 2494.

²⁶⁷ STACHUROVÁ KUCROVÁ, *Dolnobřežansko*, s. 46.

Kaňk

Pokud bychom již popsané obce, a i ty následující považovali za průměrné, tak obec kaňkovská se bude velmi vymykat. První zmínka z roku 1436²⁶⁸ hovoří o staré vinici, avšak v žádném z pramenů jsem nedohledal, že by se zde víno pěstovalo, ačkoliv se mu zde očividně dařilo jak ve středověku, tak v dnešní době. Historie tohoto sídla, od roku 1621 královského města,²⁶⁹ je neodmyslitelně spjata s Kutnou Horou a toto spojení trvá dodnes. Traduje se dokonce pověst, která říká, že až se spojí Kutná Hora s Kaňkem, tak se celý Kaňk propadne.

Přehledová tabulka pro vesnici Kaňk				
Druh zdělání	Berní rula (1654)	Tereziánský katastr (1757)	Josefský katastr (1789)	Stabilní katastr (1838)
Pole	141,75	189	320,25	211,567
Lada	3,5	0	X	45,985
Pastviny	X	1,75	32,143	28,262
Louky	X	0	45,209	32,863
Lesy	0	0	0	0
Zastavěná plocha	X	X	0,396	5,688
Dobytěk	196	X	X	305
Celková výměra obce	145,25	190,75	397,998	324,365

Tabulka 4: Kaňk

V případě dat z Berní ruly je na první pohled patrné, že se zde nenacházela takřka žádná lada, což je nejspíše způsobeno celkovým nedostatkem dobré půdy v území obce. Zemědělství ostatně nebylo hlavní náplní práce mnohých obyvatel tohoto sídla. Největší statek, můžeme-li to tak vůbec nazvat, užíval Martin Kucmuc a hospodařil na rozloze 23 strychů.²⁷⁰ Ten samý člověk rovněž šenkoval pivo. Čím byli tedy obyvatelé živi? Odpověď nalezneme explicitně v Berní rule: „toliko horami živi jsou“.²⁷¹ Většina obyvatel se tedy živila hornictvím, případně jiným řemeslem. Diverzifikace řemesel zde byla vůbec největší ze všech vesnic.²⁷² Nacházelo se zde velmi mnoho pustých gruntů, celkem jsem jich napočítal 36, což je přesně 50 %. Rula uvádí, že k většině z těchto domů „rolí není a bejvaly toliko malé chaloupky pro havíře“.²⁷³

²⁶⁸ PROFOUS, *Místní jména díl II*, s. 202.

²⁶⁹ SEDLÁČEK, *Místopisný slovník*, s. 399.

²⁷⁰ BENEŠ, *Kraj čáslavský sv. II*, s. 741–745.

²⁷¹ Tamtéž, s. 745.

²⁷² Uvedťme jen zajímavější: zvoník, kunstmistr, písař štolní, sládek nebo přikryvač.

²⁷³ BENEŠ, *Kraj čáslavský sv. II*, s. 743.

Kromě řemesla a kutání se obyvatelstvo soustředovalo na živočišnou produkci. Stavby domácích zvířat zde byly druhé nejvyšší ze všech vesnic (celkem 196, z čehož 118 bylo ovcí). Nacházelo se zde celkem 81 domů²⁷⁴ včetně těch pustých a zbořených. Místní kostel je zasvěcen sv. Vavřinci.

Pokročme nyní k elaborátu tereziánskému, který našel v obci celkem 190 rakouských jiter půdy,²⁷⁵ přičemž pole tvořila 99 %. Lesy nejsou vykázány, ačkoliv edice uvádí, že zde byl menší háj,²⁷⁶ který měl připomínat, že se zde kdysi nacházely lesy, později všechny vykácené. Bonita polí byla průměrná, 4. třída. Bylo zde celkem 71 hospodářů, avšak drtivá většina z nich měla velmi malé polnosti.²⁷⁷ Hlavní obživou bylo stále kutání, čemuž odpovídá zápis v panenském přiznání.²⁷⁸ Paleta řemesel byla i nadále rozšiřována, můžeme uvést např.: pecnáře, krejčího, zedníka, furýře, bečváře nebo šichtmistra. Katastr vykázal celkem 30 havířů. Velkým problémem po celou historii obce byla voda, rozuměj čerstvá, pitná voda. Ve vrchnostenském přiznání se píše: „podzemní dolování je příčinou nedostatku vody“²⁷⁹ a tuto informaci potvrzuje jak primární,²⁸⁰ tak sekundární literatura.²⁸¹ Zajímavostí budiž také to, že obyvatelstvo nebylo povinno robotou.

Fase Josefského katastru je výjimečná tím, že v sumáři je půdní fond rozdělen na zahrady i na pastviny, což je unikátní.²⁸² Elaborát našel téměř dvakrát tolik půdy než ten předchozí. Pole zaujímal 80 % výměry, louky a pastviny zbylou pětinu. Hlavní pěstovanou komoditou bylo žito (4436 měřic), ječmen (3173 měřic) a jen doplňkově pšenice. Výskyt na půdu náročné pšenice budiž důkazem, že se zde nacházely poměrně úrodné půdy. Dle přiznání se louky sekaly pouze jednou na seno, jehož výtěžek byl 333 centnýřů. Z map Josefského mapování je krásně zřetelných několik hald, cirká 10, které vznikly navršením vytěžené hlušiny z dolů. Dodnes

²⁷⁴ DOSKOČIL, *Popis Čech*, s. 202.

²⁷⁵ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*, s. 205.

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ Pouze 2 disponovali 15–30 strychy.

²⁷⁸ „lidé nemají jiné obživy, než těžkou a nebezpečnou práci v dolech“ CHALUPA, *Dominikál*, s. 141.

²⁷⁹ Tamtéž.

²⁸⁰ SOMMER, *Caslauer Kreis*, s. 393–396.

²⁸¹ ZAVADIL, *Kutnohorsko*, s. 105.

²⁸² NA, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1861, karton 790.

představují enviromentální riziko.²⁸³ Schaller hovoří o 122 domech²⁸⁴ a zmiňuje některé významnější budovy jako například horní úřad²⁸⁵ a budovu určenou k tavení stříbrné rudy.²⁸⁶

Kaňk je jednou ze dvou obcí, u kterých ve Stablní katastru klesla celková výměra vesnice. Usuzuji, že k tomu došlo správním posunem hranic katastrální obce. Celková rozloha byla tedy cirká 324 jiter,²⁸⁷ přičemž pole zaujímalá 65 %. Pole byla sice rozdělena do obvyklých tří bonitních tříd, nicméně druhá bonitní třída zaznamenává největší výměru. Skladba plodin je také zcela obvyklá: obilniny (pšenice, žito, oves a ječmen), proso a brambory, kterým se zde poměrně dařilo (jiterní výnos 170 měřic v první třídě).²⁸⁸ Vedle toho zaznamenával vysoký výnos oves (27 měřic na jitro), následovaný ječmenem (24 měřic/jitro).²⁸⁹ Pokud jde o dobytek, tak jeho stavy nebyly nikterak závratné. Celkem se zde chovalo 305 kusů a největší podíl zaujímaly ovce.²⁹⁰ Počet čísel popisných se počítal na 156 roku 1838,²⁹¹ respektive na 155 v roce 1855.²⁹² Srovnej to s údaji Sommerovými, který hovoří rovněž o 155 domech, 1029 obyvatelích²⁹³ a dále zmiňuje farní kostel, faru (zřízená 1804),²⁹⁴ školu a radnici.

Pohovořme nyní krátce o zachycení obce v mapách. Z map II. vojenského mapování²⁹⁵ je patrný zmiňovaný „památeční“ háj na Kaňkovském vrchu. Haldy nejsou ani zdaleka tak zřetelné, jako na mapování Josefském. Teprve na císařském otisku²⁹⁶ však vynikne mimořádně chaotická zástavba, a to samé lze částečně říci i o plužině. Právě díky ní můžeme hrubě odhadnout, které domy jsou nejstarší. Předpokládám to o domech ve východní části katastru, jelikož pouze u

²⁸³ Znečištění těžkými kovy, zejména arsenem.

²⁸⁴ SCHALLER, *Czaslauer Kreis*, s. 57 a 58.

²⁸⁵ V orig. Bergamte.

²⁸⁶ V orig. Silberschmelzhütter.

²⁸⁷ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1748, karton 814, folio č. 14.

²⁸⁸ Srovnej se Sommerem: „gute Erdäpfel“. SOMMER, *Caslauer Kreis*, s. 393.

²⁸⁹ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1748, karton 814, folio č. 18.

²⁹⁰ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1748, karton 814, folio č. 26.

²⁹¹ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1748, karton 814, folio č. 3.

²⁹² NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1748, karton 814, folio č. 4.

²⁹³ SOMMER, *Caslauer Kreis*, s. 394.

²⁹⁴ SEDLÁČEK, *Místopisný slovník*, s. 399.

²⁹⁵ GEOLAB, *II. vojenské mapování*, 1 : 28 800, 1851/52, mapový list O_9_VI.

²⁹⁶ ÚAZK, *Císařské povinné otisky map stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 3041.

nich je patrná jakási návaznost záhumenku na statek a menší pole za ním. Zástavba za svou podobu vděčí překotnému stavebnímu rozmachu, který byl jistě spojený s nálezem stříbra, podobně jako v Kutné Hoře. Nejsvětější místa v mapě označují haldy vytěžené hlušiny. Nechme stranou ani to, že veškeré budovy byly zděné, nenacházela se zde jediná „spalná“.

Kořenice

První zmínka o této vesnici pochází z roku 1511.²⁹⁷ V Berní ruli je jako majitel panství uveden pan Jindřich Graft.²⁹⁸ Léta páně 1724 byly Kořenice součástí panství pečeckého, avšak o pár let později, 1733, již náležely ke statku Ratboř, jehož vlastníkem byl hrabě Jan Josef Khevenhüller.²⁹⁹ Stejný vlastník je uveden i ve fasích Tereziánského katastru.

Přehledová tabulka pro vesnici Kořenice				
Druh zdělání	Berní rula (1654)	Tereziánský katastr (1757)	Josefský katastr (1789)	Stabilní katastr (1838)
Pole	72	272	293,519	708,029
Lada	93,9	0	X	29,304
Pastviny	X	0	X	62,831
Louky	X	10,5	33,965	72,741
Lesy	0	0	0	0
Zastavěná plocha	X	X	0,364	8,245
Dobytěk	68	X	X	678
Celková výměra obce	165,9	282,5	327,848	881,15

Tabulka 5: Kořenice

Na základě údajů z Berní ruly smíme říci, že více než polovina rozlohy obce (57 %) ležela ladem. Nacházely se zde pouze dva fungující grunty (dohromady 114 korců) a disponovaly celkem devíti potahy.³⁰⁰ Tři rolnické grunty byly pusté a jejich role byly z části zarostlé. Dále bychom zde našli tři chalupníky, přičemž dva z nich byli roku 1653 v nově osedlí. Dvě chalupy byly pusté a byl tu také jeden zahradník, který pěstoval řeznické řemeslo. V ruli je poznámka, že se jedná o „pěkný sedlský grunty...náležitě zaopatřeny“.³⁰¹ Bonita půdy označena

²⁹⁷ PROFOUS, *Místní jména díl II*, s. 310.

²⁹⁸ BENEŠ, *Kraj čáslavský sv. 10*, s. 356.

²⁹⁹ DOSKOČIL, *Popis Čech*, s. 348.

³⁰⁰ BENEŠ, *Kraj čáslavský sv. 10*, s. 356.

³⁰¹ Tamtéž.

jest jako dobrá i pro pšenici. V letech 1700 a 1708 postihly tuto obec větší požáry, při nichž zřejmě vyhořela všechna stavení.

Dle Tereziánského elaborátu zabírala drtivou většinu výměry pole (96 %). Louky byly pouze doplňkem. Bylo zde 6 velkých sedláků,³⁰² z nichž každý hospodařil na více než 60 korcích půdy. Celkový počet hospodářů katastr vykázal na 16. Pokud jde o bonitu, pole byla vřazena do čtvrté třídy. Fase dále hovoří o tom, že zde býval panský dvůr, který však zpustl.³⁰³ Uvádí rovněž panského hospodského, panského kováře, vinopalníka a panského mlynáře, jehož mlýn se nepochybně nacházel u Kořenického rybníka. Tyto údaje potvrzuje i fase vrchnostenská, vykazující hostinec, kovárnu a Kořenický rybník.³⁰⁴ U této vesnice nejsou uvedena žádná adminikula.

Vyměření Josefského katastru nalezlo asi 328 rakouských jiter půdy, přičemž pole zaujímal 90 %. Na těchto polnostech se pěstovala kompletní čtveřice obilovin (pšenice, žito, ječmen a oves), z nichž největších výnosů dosahovalo žito (3108 měřic) a oves (2683 měřic).³⁰⁵ Pěstování pšenice dokládá bonitu zdejší půdy uvedenou v předchozích elaborátech. Schaller je v případě této obce velmi stručný, uvádí pouze 43 domů.³⁰⁶ Z map I. vojenského mapování je zřetelný protáhlý půdorys vesnice, který je protnut místním potokem, na němž se nachází více malých rybníků.³⁰⁷

Stabilní katastr vykázal o více než 500 jiter větší rozlohu než předchozí elaborát. Nepředpokládám, že by obec takto rozšířila své území, spíše se jednalo o změnu správních hranic obce. Největší plochu zaujímal pole (80 %), ale jejich relativní zastoupení oproti josefinskému měření kleslo. Nadpoloviční většina byla zařazena do první bonitní třídy, celkem zde byly tři.³⁰⁸ Pěstované kultury byly následující: ozim pšenice a žita, ječmen, oves, hrách, vikev a brambory, které měly velmi vysoký jiterní výnos, celých 200 měřic. Jiterní výnosy pšenice (27 měřic) a

³⁰² CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*, s. 222.

³⁰³ Tamtéž, s. 223.

³⁰⁴ CHALUPA, *Dominikál*, s. 153.

³⁰⁵ NA, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 2031, karton 886.

³⁰⁶ SCHALLER, *Czaslauer Kreis*, s. 236.

³⁰⁷ GEOLAB, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 127.

³⁰⁸ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2018, karton 932, folio č. 14.

ječmene (27 měřic)³⁰⁹ byly spolu s těmi v obci Hlízov vůbec nejvyššími v souboru všech vesnic. Stavy dobytka byly poměrně vysoké, celkem 678 kusů, kde největší zastoupení měly ovce (421 kusů) a hovězí dobytek (155 kusů).³¹⁰ Sommer uvádí 46 domů,³¹¹ 312 obyvatel a katastr tento údaj potvrzuje.³¹²

Z map je patrné, že mezi vznikem I. a II. vojenského mapování byly zrušeny 2 malé rybníky mezi Kořenicemi a Ratboří.³¹³ Císařský otisk³¹⁴ nám naproti tomu detailně odhalí sídelní strukturu. Je poměrně nepravidelná, ale stále lze dobře vysledovat návaznost plužiny na nejstarší selské grunty v obci. Všechna stavení v obci byla v době vzniku mapy zděná. Patrná je i lokalizace luk po obou březích malého potoka, který protéká touto obcí.³¹⁵

³⁰⁹ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2018, karton 932, folio č. 18.

³¹⁰ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2018, karton 932, folio č. 26.

³¹¹ SOMMER, *Caslauer Kreis*, s. 368.

³¹² NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2018, karton 932, folio č. 3. (uvádí rovněž 46 domů)

³¹³ GEOLAB, *II. vojenské mapování*, 1 : 28 800, 1851/52, mapový list O_9_V.

³¹⁴ ÚAZK, *Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 3352.

³¹⁵ Srovnej: PETRÁŇ, J. (2001): *Příběh Ouběnic, mikrohistorie české vesnice*. Praha, NLN, s. 75. (Dále pouze PETRÁŇ, *Ouběnice*)

Miskovice

Tato obec se poprvé připomíná již roku 1309.³¹⁶ Vesnice byla po celou sledovanou dobu v konsistentní držbě pánů z Malešova. V Berní rula je jmenovitě uveden hrabě Volf Hendrych Berka³¹⁷ a v katastru Tereziánském figurují jako vlastníci dědici hraběte Osteina.³¹⁸

Přehledová tabulka pro vesnici Miskovice				
Druh zdělání	Berní rula (1654)	Tereziánský katastr (1757)	Josefský katastr (1789)	Stabilní katastr (1838)
Pole	290	691,75	796,384	876,358
Lada	111,893	0	X	26,509
Pastviny	X	17	X	114,364
Louky	X	17	101,443	51,566
Lesy	0	0	0	5,599
Zastavěná plocha	X	X	0,413	7,554
Dobytěk	140	X	X	1355
Celková výměra obce	401,893	725,75	898,24	1081,95

Tabulka 6: Miskovice

Berní rula nalezla v obci 401 rakouských jiter plodní půdy, což je třetí nejvyšší číslo ve sledovaném souboru. Vykázána byla pouze pole (72 %) a zbylých 28 % připadlo na ladem ležící půdu. Velikost zdejších gruntů je rozmanitá. Nalezneme zde celou škálu sedláků. Od těch chudších (46 korců) k těm nesmírně bohatým (grunt Jana Holandy měl 80 korců, grunt Jana Adama dokonce 126 korců (!), ale osíval pouze 38 strychů).³¹⁹ Rula poskytuje dále mnoho údajů o pronajímání částí svých gruntů, většinou kutnohorským.³²⁰ Celkem zde tedy hospodařilo 7 sedláků, z nichž dva byli nově osedlí. Další dva statky byly pusté a grunt již zmíněného Jana Adama je veden jako „pohořalý“ (1653). Bonita půdy je označena jako dobrá, pšeničná i

³¹⁶ PROFOUS, A. (1951): *Místní jména v Čechách – Jejich vznik, původní význam a změny. Díl III, M-Ř*. Česká akademie věd a umění, Praha, s. 94. (Dále pouze: PROFOUS, *Místní jména díl III*)

³¹⁷ DOSKOČIL, *Popis Čech*, s. 172.

³¹⁸ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*, s. 213.

³¹⁹ Srovnej, jak velikosti gruntů popisuje prof. Čechura: ČECHURA, J. (2019): *Marie Terezie Savojská, rozená z Liechtensteina, a její poddaní (Kostelec nad Černými lesy v letech 1712–1772)*. In: OULÍKOVÁ, P.: *Marie Terezie vévodkyně Savojská a české země*. KTF UK, Praha, s. 39 a 40. (Dále pouze: ČECHURA, *Marie Terezie*)

³²⁰ „rolí svá najímá p. Dačickýmu do Hory“ BENEŠ, *Kraj čáslavský sv. 10*, s. 258.

žitná. Potahů zde byl relativní dostatek, celkem 3 koně a 23 volů. Důležitou informací je přítomnost panského dvora v obci,³²¹ který stál na místě pusté tvrze.³²²

Katastr Tereziánský našel o cca 325 rakouských jiter více, přičemž podíl orných rolí na celkové výměře činil 95 %. Ostatní složky půdního fondu byly zanedbatelné. Veškeré pastviny byly obecní.³²³ V obci hospodařilo na 19 sedláků, z nichž 11 mělo polnosti o rozloze větší než 60 korců.³²⁴ Půda byla průměrná, vřazena do 5. bonitní třídy. Rustikální fase hovoří o přítomnosti jednoho panského šenkýře a jednoho panského řezníka. Velmi zajímavou informací je výrazný nedostatek dřeva v obci a také zmínka o tom, že obyvatelé vesnice trpí vojenskou přítomností.³²⁵ Není žádných zmínek o zmiňovaném panském dvoře.

V době vzniku Josefského elaborátu byly Miskovice katastrální obcí, k nimž byla přivtělena i blízká obec Mezholezy. Vesnice byla vyměřena na skoro 900 jiter. Procentuální zastoupení polí kleslo na 89 a na významnosti nabraly louky (11 % rozlohy), které měly v součtu sena a otavy výnos 581 centnýřů. Dle pěstované pšenice je jasné, že půda zde musela být jistě dobrá. Největšího výnosu však dosahovalo žito (8446 měřic), následované ječmenem (5564 měřic).³²⁶ Schaller uvádí pro obec 32 domů.³²⁷ Z map I. vojenského mapování je dobře viditelný panský dvůr v jihozápadním cípu vesnice.³²⁸

Konečný elaborát Stablní našel 1082 rakouských jiter³²⁹ a jedná se o druhou největší obec v mém souboru. Pole se rozkládala na 80 % rozlohy a druhou nejvýznamnější složkou půdního fondu byla luka, jejichž absolutní výměra klesla oproti katastru Josefskému na polovinu, ale zároveň přibýlo pastvin. Pěstované plodiny byly následující: ozim pšenice a žito, ječmen, oves, hrách, vikev a brambory.³³⁰ Pole byla rozdělena do čtyř bonitních tříd, kde největší zastoupení

³²¹ BENEŠ, *Kraj čáslavský sv. 10*, s. 258, 259.

³²² ZAVADIL, *Kutnohorsko*, s. 162.

³²³ CHALUPA, *Dominikál*, s. 146.

³²⁴ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*, s. 212 a 213.

³²⁵ Tamtéž.

³²⁶ NA, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1959, karton 841.

³²⁷ SCHALLER, *Czaslauer Kreis*, s. 232.

³²⁸ GEOLAB, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 127, 145.

³²⁹ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1768, karton 824, folio č. 14.

³³⁰ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1768, karton 824, folio č. 18.

měla druhá a třetí třída. Usuzuji, že díky přítomnosti panského dvora s ovčínem zde byly vysoké počty dobytka, konkrétně 1355 kusů.³³¹ Nejvíce bylo ovcí, 1044 kusů. Ovčín potvrzuje i Sommer, stejně jako dvůr. Dále hovoří o 52 domech se 409 obyvateli.³³² Stejný počet domů tu byl roku 1838³³³ a do léta 1855 toto číslo vzrostlo na 55.³³⁴ Příležitosti místním obyvatelům jistě přinášela i poloha obce v blízkosti Kutné Hory a jejím středem se navíc táhla cesta na Prahu.

Miskovice mají poměrně špatně čitelnou sídelní strukturu. Tvar vesnice, jejímž středem prochází zmiňovaná cesta, by mohl napovídat tomu, že se jednalo o plánovitě založenou vesnici lánového typu, avšak bývalá náves, na které se nachází několik domů zřejmě pozdější data vzniku, se jeví jako okrouhlá.³³⁵ Návaznost plužiny na grunty není dobře zřetelná. V západní části obce se jedná o plužinu blokovou vznikuvší pravděpodobně připojením půdy k panskému dvoru.³³⁶ Většina stavení je zděných, avšak stále zde nalezneme i budovy dřevěné.

³³¹ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1768, karton 824, folio č. 26.

³³² SOMMER, *Caslauer Kreis*, s. 47.

³³³ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1768, karton 824, folio č. 3.

³³⁴ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1768, karton 824, folio č. 4.

³³⁵ ÚAZK, *Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 4718.

³³⁶ PETRÁŇ, *Ouběnice*, s. 79, 80.

Morašice

Tato obec je jednou ze dvou v mém výběru, která se nachází v kraji Chrudimském. První zmínka pochází z roku 1226.³³⁷ V době Berní ruly se jednalo o svobodný statek, jehož pánem byl František z Kaiserštejna.³³⁸ O několik let později byla obec připojena k sousednímu panství Heřmanův Městec, jež patřilo Janovi, svobodnému pánovi ze Šporku.³³⁹ Katastr Tereziánský uvádí jako vrchnost Jana Václava Šporka.³⁴⁰

Přehledová tabulka pro vesnici Morašice				
Druh zdělání	Berní rula (1654)	Tereziánský katastr (1757)	Josefský katastr (1789)	Stabilní katastr (1838)
Pole		511,125	404,414	421,408
Lada		8	X	19,873
Pastviny		0,75	X	68,881
Louky		56,625	125,669	70,511
Lesy		0	0	0
Zastavěná plocha		X	X	5,252
Dobytěk		X	X	113
Celková výměra obce	nejsou data	576,5	530,083	585,925

Tabulka 7: Morašice

Bohužel v případě dat z Berní ruly se musím omezit pouze na sekundární literaturu. Pro Chrudimský kraj dosud není žádné edice a vzhledem k dlouhému uzavření státních archivů jsem nebyl s to nahlédnout do pramene primárního. Spokojme se tedy s informací, že v době ruly byli v Morašicích nalezeni dva sedláci a 12 chalupníků.³⁴¹ Jedná se o zajímavé zjištění z toho důvodu, že zde pravděpodobně nebylo jediného pustého stavení! To je v ostrém kontrastu se všemi výše popsanými vesnicemi. Lze předpokládat, že zdejší kraj neutrpěl tolik válkou jako oblast Kutnohorska. V Morašicích se nacházel filiální kostel sv. Jiří s farou, která zanikla v 17. století.³⁴²

³³⁷ PROFOUS, *Místní jména díl III*, s. 130.

³³⁸ DOSKOČIL, *Popis Čech*, s. 281.

³³⁹ Tamtéž.

³⁴⁰ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. I*, s. 295.

³⁴¹ DOSKOČIL, *Popis Čech*, s. 281.

³⁴² SEDLÁČEK, *Místopisný slovník*, s. 618.

Katastr Tereziánský nalezl 576 rakouských jiter půdy, přičemž pole se rozkládala na cirká 90 %. Doplnkem byly louky s 10 % výměry a produkcí 32 vozů.³⁴³ Počet hospodářů byl 28 a drtivá většina z nich měla polnosti o velikosti 5–15 korců, což je skutečně málo. Bonita byla odhadnuta na pátou třídu. Adminikula naznačují, že sídlo mohlo mít dobrý profit z pěstování technických plodin.³⁴⁴ Rustikální fase uvádí jednoho švece. Naproti tomu příznání vrchnostenské prozrazuje, že zde byl mlýn o dvou kolech a pěti stoupách (největší mlýn na panství) a k tomu navíc prachovna a olejna.³⁴⁵ Z map Josefského mapování³⁴⁶ lze vyvodit přítomnost 2 rozdílných mlýnů. Ten třetí má lehce odlišnou značku a není dobře čitelný.

Morašice byly katastrální obcí, do níž náležely další drobné osady např. ves Skupice. Jde o jediný případ v souboru, kdy rozloha vesnice klesla oproti předchozímu elaborátu! Největší část půdního fondu zaujímala pole (cirká 75 %) a zbytek připadal na louky, které se podílely poměrně výrazně na zemědělské produkci obce. Výnos z lučního hospodaření byl 607 centnýřů. Pěstované plodiny byly již u předchozích vesnic zmiňované obilniny, kde největšího výnosu dosahovalo žito (3360 měřic) spolu s ovsem (2585 měřic).³⁴⁷ Schaller uvádí, že v obci bylo v této době 40 domů³⁴⁸ a zmiňuje také mlýn Prachovna. Tento mlýn je zachycen na mapách I. i II. vojenského mapování v severní části obce.³⁴⁹ Ze stejných mapových děl je zřejmý i panský dvůr nacházející se těsně nad kostelem sv. Víta.

V díle Stablního katastru je udána výměra asi 586 rakouských jiter.³⁵⁰ Pole zabrala 72 %, zbytek připadl zejména na louky a pastviny. Rozdělení polí bylo vykonáno do tří tříd, nejvíce zabrala třída prostřední, druhá. Skladba pěstovaných kultur byla následující: ozim pšenice a žita, ječmen, oves, skromně hrách s vikví a nakonec brambory. Nejvyšších jiterních výnosů

³⁴³ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. I*, s. 296.

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ CHALUPA, *Dominikál*, 201.

³⁴⁶ GEOLAB, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 147.

³⁴⁷ NA, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1411, karton 580.

³⁴⁸ SCHALLER, J. (1789): *Topographie des Königreichs Böhmen, band 11: Chrudimer Kreis*. Praha a Vídeň, s. 26. Dostupné z: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxihh2&view=1up&seq=1> (14.3.2020) Dále pouze: SCHALLER, *Chrudimer kreis*.

³⁴⁹ GEOLAB, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 147., GEOLAB, *II. vojenské mapování*, 1 : 28 800, 1852/53, mapový list O_9_VIII.

³⁵⁰ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1060, karton 487, folio č. 14.

dosáhl oves (27 měřic) a poté ječmen (21 měřic).³⁵¹ Výnos brambor byl pouze 150 měřic.³⁵² Ačkoliv se v Morašicích nacházel panský dvůr, stavy dobytka byly velmi nízké. Nejvíce kusů měl dobytek hovězí (67) a ovce zde nebyly žádné.³⁵³ Vesnice byla tedy zřejmě vysoce zaměřena na produkci rostlinných komodit a sklizené seno s otavou mohlo být vyváženo do jiných částí poměrně rozsáhlého panství. Dle Sommera³⁵⁴ zde bylo 57 domů a 399 obyvatel. Dále hovoří o panském dvoru a škole. Katastr uvádí 56,³⁵⁵ respektive 58 domů,³⁵⁶ čísla tedy souhlasí se Sommerovými.

Z vojenských mapování je patrný zánik jednoho z rybníků jižně od Morašic. Dále zanikly dva rybníky u obce Skupice. Sídlní struktura je poměrně spořádaná, hlavním určujícím prvkem polohy domů je potok procházející celou obcí.³⁵⁷ Naprostá většina stavení je dosud stále dřevěných, zděných je s výjimkou kostela a dvora pouze několik obydlí. Obec měla pravděpodobně kdysi rozlehlejší náves, která byla následně zahuštěna pozdější drobnou zástavbou. Pokud jde o pluzinu, nalezneme zde vícero typů. Předně jsou zde viditelné velké bloky sousedící s panským dvorem, ke kterému nepochybně náležely. Dále lze v některých případech vyzorovat návaznost polností na jednotlivé statky a smím tedy mluvit o přítomnosti záhumenkového typu. Louky jsou soustředěny podél potoka a v severní části obce mezi dvorem a mlýnem Prachovna. Ke dvoru dále náležela poměrně rozsáhlá ovocnářská zahrada.

³⁵¹ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1060, karton 487, folio č. 18.

³⁵² Srovnej např. s výnosy brambor na Kaňku nebo v Kořenicích.

³⁵³ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1060, karton 487, folio č. 26.

³⁵⁴ SOMMER, J. G. (1837): *Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt, band 5: Chrudimer Kreis*. Praha, s. 23. Dostupné online: <https://books.google.it/books?id=3KlxAQAIAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (14.3.2020) Dále pouze: SOMMER, *Chrudimer kreis*.

³⁵⁵ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1060, karton 487, folio č. 3.

³⁵⁶ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1060, karton 487, folio č. 4.

³⁵⁷ ÚAZK, *Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1839, sig. B2/a/6, i. č. 4830.

Nebovidy

První zmínka o této obci pochází zřejmě z roku 1235.³⁵⁸ Dříve zde byla tvrz, avšak ves v 17. století zpustla, jak můžeme vidět i z dat Berní ruly. V době Tereziánského katastru jsou jako vrchnost vedeni věřitelé hraběte Bredy.³⁵⁹

Přehledová tabulka pro vesnici Nebovidy				
Druh zdělání	Berní rula (1654)	Tereziánský katastr (1757)	Josefský katastr (1789)	Stabilní katastr (1838)
Pole		580	645,649	728,535
Lada		0	X	30,168
Pastviny		11	X	41,11
Louky		31,5	95,03	109,236
Lesy		0	0	0
Zastavěná plocha		X	0,634	8,169
Dobytěk		X	X	1303
Celková výměra obce	pustá	622,5	741,313	917,218

Tabulka 8: Nebovidy

V době Berní ruly byla tato obec již minimálně 50 let naprosto pustá, což opravňuje k názoru, že bezprostředním důvodem zpustnutí této vsi nebyla válka třicetiletá. Bývaly zde celkem čtyři rolnické grunty a 8 chalup. Dodatkovou informací může být, že tyto grunty byly „velký sedlský dvory s pěkným poplužím“.³⁶⁰

V první řadě je třeba zmínit, že v edici katastru Tereziánského jsou Nebovidy uvedeny s velmi blízkou vesnicí Hlubokým Dolem, čili údaje zde řečené, jsou platné pro tato dvě sídla. Drtivou většinu (93 %) půdy zabírala pole, na pastviny a louky připadl zbytek. Katastr našel celkem 36 hospodářů, přičemž pouze v sedmi případech hospodařili na více než 30 korcích. Bonita půdy je vřazena do třetí třídy a uvedená adminikula naznačují dobrý odbyt výrobků a také pre-dispozice pro pěstování technických plodin.³⁶¹ V Nebovidech byl farní kostel sv. Petra a Pavla. Ke kostelu patřilo 10 korců polí a k faře 38,5 korce.³⁶²

³⁵⁸ SEDLÁČEK, *Místopisný slovník*, s. 633.

³⁵⁹ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. I*, s. 193.

³⁶⁰ BENEŠ, *Kraj čáslavský sv. 10*, s. 350.

³⁶¹ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. I*, s. 192 a 193.

³⁶² CHALUPA, *Dominikál*, s. 133 a 134.

V Josefském katastru je situace snazší, jelikož vesnice je sama pro sebe katastrální obcí. Celková výměra byla 741 jiter a vykázány byly pouze pole (87 %) a louky (13 %), jejichž výnos byl počítán značně vysoko, celkem na 1375 centnýřů.³⁶³ Z pěstovaných plodin drtivě převažovaly obilniny a zastoupeny byly kompletní skladbou, přičemž nejvyššího výnosu dosahoval ječmen (7967 měřic), následovaný žitem (6171 měřic). Pěstování ovsa bylo marginální záležitostí. Z I. vojenského mapování lze postřehnout lokalizaci luk po obou stranách potoka, který protéká obcí.³⁶⁴ Schaller uvádí 56 domů a zmiňuje zdejší kostel.³⁶⁵

Na základě dat katastru Stablního víme, že podíl polí klesl na 79 % z celkové výměry obce. Louky spolu s pastvinami se držely na druhém, respektive třetím místě³⁶⁶ a produkce sena a otavy jistě souvisí s přítomností panského dvora, jak je patrný z map.³⁶⁷ Stavby dobytka to potvrzují, jelikož byly vysoké, celkem 1303 kusů a dominovaly ovce s 1041 kusy.³⁶⁸ Ve třech bonitních třídách se pěstovaly následující komodity: ozim pšenice a žita, ječmen, oves, hrách, vikev, proso a brambory. Výnosy všech plodin byly vysoké.³⁶⁹ Léta Páně 1838 bylo v obci 65 domů,³⁷⁰ o 17 let později jich bylo 70.³⁷¹ Sommer je poměrně sdílný v případě této obce. Uvádí 65 domů s 487 obyvateli, ovčín, sýpku, hostinec a mlýn.³⁷²

Z mapových děl lze jen těžko odhadovat sídelní strukturu obce. Je zřejmé, že určujícím faktorem pro stavbu domů byla přítomnost poměrně strmého údolí, na jehož dně teče potok. Drtivá většina staveb je zděných, pouze pět objektů je dřevěných. Panský dvůr se rozkládal v severní části obce, a ještě dále na sever byl mlýn zmiňovaný Sommerem.³⁷³ Plužina byla rozdělena do

³⁶³ NA, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1989, karton 859.

³⁶⁴ GEOLAB, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 127.

³⁶⁵ SCHALLER, *Czaslauer Kreis*, s. 237.

³⁶⁶ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2026, karton 935, folio č. 14.

³⁶⁷ ÚAZK, *Mapa kultur stablního katastru*, 1: 36 000, 1834–1844, mapa kultur 49_08_VS-XI-17.

³⁶⁸ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2026, karton 935, folio č. 26.

³⁶⁹ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2026, karton 935, folio č. 18.

³⁷⁰ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2026, karton 935, folio č. 3.

³⁷¹ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2026, karton 935, folio č. 4.

³⁷² SOMMER, *Caslauer Kreis*, s. 358.

³⁷³ ÚAZK, *Císařské povinné otisky map stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 4980.

velkých bloků, ale nalezneme zde i úzké tratě nebo stále patrnou záhumenkovou návaznost zejména v západní části sídla.

Prachovice

O této obci se prameny poprvé zmiňují roku 1398.³⁷⁴ Již od počátku je spjata s panstvím Heřmanův Městec, kam náležela jak v Berní ruli, tak v elaborátu tereziánském. Vrchností tohoto územního celku byla od roku 1661 rodina Šporků.³⁷⁵ V Tereziánském katastru je jako majitel vsi uveden jmenovitě hrabě Jan Václav Špork.³⁷⁶

Přehledová tabulka pro vesnici Prachovice				
Druh zdělání	Berní rula (1654)	Tereziánský katastr (1757)	Josefský katastr (1789)	Stabilní katastr (1838)
Pole		187,75	225,71	282,356
Lada		2,75	X	15,968
Pastviny		1	X	78,474
Louky		35,5	152,819	93,269
Lesy		22,875	0	453,043
Zastavěná plocha		X	X	3,81
Dobytek		X	X	195
Celková výměra obce	nejsou data	249,875	378,529	926,92

Tabulka 9: Prachovice

Stejně jako v případě Morašic, tak i v tomto případě není edice Berní ruly. Musíme si proto vystačit pouze s konstatováním, že rula zde našla 10 sedláků a 6 chalupníků, přičemž zde nebylo ani jednoho pustého gruntu.³⁷⁷ Lze tedy předpokládat, že válečné úsilí se vyhnulo jak Morašicím, tak Prachovicím.

Data Tereziánského katastru jsou již obsáhlejší. Podstatnou část výměry (9 %) zaujímaly lesy, na pole připadly přesně $\frac{3}{4}$ půdního fondu. Vrchnost v této obci svedla 19,75 korce orné půdy a cirká 3 korce luk.³⁷⁸ Bonita půdy je zde velmi špatná i vzhledem k poloze obce v Železných horách. Byla zařazena až do 7. bonitní třídy. Celkový počet hospodářů byl 19 a převažovaly

³⁷⁴ PROFOUS, *Místní jména díl III*, s. 455.

³⁷⁵ Dostupné z: <http://farnost-hm.cz/historie-mesta/> (1.5.2020)

³⁷⁶ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. I*, s. 295.

³⁷⁷ DOSKOČIL, *Popis Čech*, s. 283.

³⁷⁸ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. I*, s. 296 a 297.

usedlosti do velikosti 30 strychů. Adminikula naznačují výhodné podmínky pro pěstování technických plodin a také dobrý odbyt výrobků. Vrchnostenské přiznání hovoří o 2 vápenných pecích³⁷⁹ na panství, které, jak ještě uvidíme, mohou souviset s touto obcí.

Z dat katastru Josefského je zajímavé, že nenalezl žádné lesy. Lze předpokládat, že byly vykáceny aby poskytly palivo pro vápenky. Podíl polí v této vesnici je jeden z nejnižších, tvoří pouze 60 % rozlohy. Zbytek připadá na louky, které byly hojně rozšířeny. Vzhledem ke špatné půdě se zde pěstovaly pouze nejméně náročné obiloviny a sice oves se žitem, jejichž výnosy nebyly nikterak oslnivé. Celkový výnos obilnin z polností byl 3824 měřic.³⁸⁰ Z map Josefského mapování je krásně zřetelná kaskáda 5 malých nádrží západně od obce.³⁸¹ Celkové zalesnění oblasti je to první, čeho si pozorovatel všimne. Schaller³⁸² uvádí 39 domů a hovoří o vesnici jako o „kalkdorfe“; volně přeloženo jako vápenná osada. Toto označení má jistě souvislost s vápenným dolem, jak je viditelný na císařských otiscích,³⁸³ a s vápennými pecemi na heřmanoměsteckém panství.

Stabilní elaborát našel podstatně více půdy než ty předchozí. Usuzuji, že zásluhu na tom má i úprava katastrálních hranic obce. Celá polovina výměry (!) obce připadla na lesy, následované poli (30 %).³⁸⁴ Pěstovaly se zde tyto kultury: ozim žito, jař pšenice, ječmen, oves, hrách a brambory. Výnosy byly velmi nízké, nejvíce se dařilo ječmenu (18 měřic na jítro).³⁸⁵ Stavby dobytka byly také nízké, celkem 195 kusů, a zastoupení druhů bylo vyrovnané.³⁸⁶ Zdá se tedy, že obyvatelstvo této obce se živilo zejména těžbou vápna a řemesly k tomu přidruženými. Toto

³⁷⁹ CHALUPA, Dominikál, s. 201.

³⁸⁰ NA, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1400, karton 577.

³⁸¹ GEOLAB, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 147.

³⁸² SCHALLER, *Chrudimer kreis*, s. 27.

³⁸³ ÚAZK, *Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1839, sig. B2/a/6, i. č. 6082.

³⁸⁴ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1068, karton 489, folio č. 14.

³⁸⁵ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1068, karton 489, folio č. 18.

³⁸⁶ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1068, karton 489, folio č. 26.

zaměření nepřímo potvrzuje i Sommer, jenž hovoří o lámání a pálení vápna, o výskytu mramoru. Uvádí dále dvě vápenné pece a také 46 domů s 361 obyvateli.³⁸⁷ Přibližně stejný počet domů dokládá i pramenná základna.³⁸⁸

Sídelní struktura obce je značně nepravidelná. Při delším pohledu do mapy císařského otisku³⁸⁹ jsem dospěl závěru, že by se mohlo jednat o okrouhlici, na jejíž návsi později vznikly mladší budovy. Patrná je záhumenková plužina u gruntů v jižní části obce. Velkou část plochy katastru zabírají vápencové lomy a z map kultur³⁹⁰ je dobře zřetelné rozšíření luk a pastvin do východní a jihovýchodní částí katastru. Většina domů je stále dřevěných, pouze některé jsou zděné.

Rápošov

Jedná se o poměrně starou vesnici; první zmínka pochází z roku 1384.³⁹¹ Vesnice byla po dlouhou dobu samostatnou správní jednotkou až ji roku 1764 koupil Jan Karel z Vernier, kterýžto byl pánem nedalekého zboží zbraslavického.³⁹² Avšak v odborné literatuře je uvedeno, že Rápošov byl „v letech 1712–1775 samostatným statkem“.³⁹³

Přehledová tabulka pro vesnici Rápošov				
Druh zdělání	Berní rula (1654)	Tereziánský katastr (1757)	Josefský katastr (1789)	Stabilní katastr (1838)
Pole	51	124	181,615	196,989
Lada	30	56	X	11,569
Pastviny	X	27	X	41,113
Louky	X	30,25	95,69	49,376
Lesy	0	0	61,259	34,766
Zastavěná plocha	X	X	X	2,268
Dobytěk	16	X	X	168
Celková výměra obce	81	237,25	338,564	336,081

Tabulka 10: Rápošov

³⁸⁷ SOMMER, *Chrudimer kreis*, s. 25.

³⁸⁸ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1068, karton 489, folio č. 3 a 4.

³⁸⁹ ÚAZK, *Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1839, sig. B2/a/6, i. č. 6082.

³⁹⁰ ÚAZK, *Mapa kultur stabilního katastru*, 1: 36 000, 1834–1844, mapa kultur 09_32_VS-XV-18_a.

³⁹¹ PROFOUS, *Místní jména díl III*, s. 540.

³⁹² ZAVADIL, *Kutnohorsko*, s. 205.

³⁹³ DOSKOČIL, *Popis Čech*, s. 200.

Výměra vesnice, jak ji nalezla Berní rula, byla vskutku nuzná, pouze 102 korců orných rolí. To nejsou ani dva pořádné statky. Ladem leželo 37 % půdy. Nacházeli se zde pouze 2 hospodáři navíc nově osedlí, čili vesnice byla jistou dobu zřejmě pustá.³⁹⁴ Oba grunty měly stejnou velikost a sice 45 korců. O skutečnosti, že situace se zde nevyvíjela moc dobře, svědčí nález revizitace z roku 1671, který zde vykázal pouze 1 chalupníka.³⁹⁵ Půda nebyla příliš dobrá, označena jest pouze jako žitná.

Tereziánský katastr našel již obec v lepším stavu, ačkoliv $\frac{1}{4}$ půdy stále ležela ladem.³⁹⁶ Pole, která zaujímal 124 jiter, nebyla úrodná a byla vřazena do 7. bonitní třídy. Dle uvedeného administrátora zde panovaly výrazně vhodné podmínky pro dobytkařství, čemuž odpovídá i výměra pastvin spolu s loukami. Hospodařilo tu celkem 5 hospodářů průměrné velikosti gruntů. Vrchnost zde přiznala pivovar.³⁹⁷ Tato skutečnost mě zarazila, jelikož se jedná o poměrně odlehlou vesnici, která byla navíc malá.

Rápošov byl v katastru Josefském berní obcí, kam připadly ještě další vsi, například Hetlín nebo Skalice. Údaje z faze jsou nejednoznačné. Jsou zde dva sumáře, nicméně při jejich porovnání si hodnoty neodpovídají. Rozhodl jsem se uvažovat sumář druhý, jenž byl nadepsaný jako „Summarische Wiederhollung“.³⁹⁸ Dle tohoto sumáře se pole rozkládala na cca 50 % obecní výměry, přičemž na druhém místě byly hojně rozšířené louky (30 %) a hodně bylo i lesů (20 %). Pěstovalo se zde pouze žito a oves s výnosy okolo 1350 měřic pro každou surovinu. Dřevo ze zdejších lesů bylo měkké a vytěžilo se 74 sáhů. Schaller hovoří o 15 domech a panském dvoru.³⁹⁹ Tento dvůr je vyznačen pouze v mapách kultur a císařských otiscích.

Celková výměra obce v katastru Stablním se pouze nepatrně snížila. Pole zvýšila svůj podíl na cca 60 % následované pastvinami a lukami, celkem za 27 %.⁴⁰⁰ I lesy stále hrály významnou roli. Na skoro 200 jitrech půdy se pěstovaly tyto kultury: ozim žito, jař pšenice, ječmen, oves,

³⁹⁴ BENEŠ, *Kraj čáslavský sv. 11*, s. 681.

³⁹⁵ DOSKOČIL, *Popis Čech*, s. 200.

³⁹⁶ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*, s. 222.

³⁹⁷ CHALUPA, *Dominikál*, s. 153.

³⁹⁸ NA, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 2130, karton 937.

³⁹⁹ SCHALLER, *Czaslauer Kreis*, s. 220.

⁴⁰⁰ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1781, karton 830, folio č. 14.

hrách a brambory.⁴⁰¹ Půda byla špatná a výnosy se pohybovaly pouze okolo 16 měřic na jito, což je cirká o třetinu méně než např. v obci Hlízov. Stavby dobytka byly nízké, ačkoliv zde byl panský dvůr. Celkem šlo o 168 kusů.⁴⁰² Podle katastru tu bylo v roce 1838 celkem 31 domů.⁴⁰³ Sommer uvádí domů 30 spolu s 223 obyvateli. Zmiňuje rovněž panský dvůr, pivovar, pálenici a nejdůležitější budovu každé obce, hostinec.⁴⁰⁴

Sídlní struktura obce je velmi nejednoznačná. Není zde žádné zřetelné návsi, ani lánového uspořádání. Převažují budovy zděné, avšak dřevěné jsou stále běžné.⁴⁰⁵ Na mapě I. vojenského mapování se nacházejí 2 rybníky,⁴⁰⁶ avšak menší z nich, jižněji položený, následně zanikl. Z mapy kultur⁴⁰⁷ je jasně zřetelná lokalizace pastvin a luk po obou březích místního potoka. Toto uspořádání se v souboru mých vesnic vyskytuje již po několikáté.⁴⁰⁸

⁴⁰¹ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1781, karton 830, folio č. 18.

⁴⁰² NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1781, karton 830, folio č. 26.

⁴⁰³ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1781, karton 830, folio č. 3.

⁴⁰⁴ SOMMER, *Caslauer Kreis*, s. 65.

⁴⁰⁵ ÚAZK, *Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 6436.

⁴⁰⁶ GEOLAB, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 163.

⁴⁰⁷ ÚAZK, *Mapa kultur stabilního katastru*, 1 : 36 000, 1834-1844, mapa kultur 49_17_VS-X-19.

⁴⁰⁸ Srovnej například s obcí Morašice.

Rohozec

První písemná zmínka pochází sice z roku 1420,⁴⁰⁹ avšak historie obce sahá nepochybně hlouběji do minulosti.⁴¹⁰ Obec byla po celé sledované období součástí žehušického panství. Jako majitelka je v rule uvedena Marie hraběnka z Valdštejna,⁴¹¹ v katastru Tereziánském to je hrabě Jan Josef Thun.⁴¹²

Přehledová tabulka pro vesnici Rohozec				
Druh zdělání	Berní rula (1654)	Tereziánský katastr (1757)	Josefský katastr (1789)	Stabilní katastr (1838)
Pole	111	329,5	530,03	583,416
Lada	475,2	28,5	X	18,586
Pastviny	X	27	X	122,272
Louky	X	132,5	266,91	127,504
Lesy	0	0,5	33,933	62,508
Zastavěná plocha	X	X	X	6,664
Dobytěk	99	X	X	303
Celková výměra obce	586,2	518	830,873	920,95

Tabulka 11: Rohozec

Jde o jedinou vesnici, která v rule vykazala větší rozlohu než v katastru následujícím. Převažovala lada, tvořila 80 % půdního fondu a od toho odvozený podíl polí (20 %) byl druhý nejnižší ze všech vesnic. Nicméně zde narážíme na nejednoznačnost těchto údajů, jelikož v edici se píše, že vrchnost některé role, které jsou vedené jako lada, pronajímá.⁴¹³ Velikost gruntů je doslova obrovská. Největší dosahuje dvou lánů, tj. 128 korců a poté tu je dalších 10 gruntů, jejichž výměra přesahuje 60 korců. Avšak pouze na 4 statcích se hospodařilo, zbylých 9 bylo pustých. Zmíněné grunty byly navíc v nově osedlé v roce 1651, čili lze důvodně předpokládat, že ves byla za války celá zpustlá. Půda zde byla „dobrá, pšeničná i žitná“⁴¹⁴ a stavy potahů vyhovující, 8 koní a 6 volů.

⁴⁰⁹ PROFOUS, *Místní jména díl III*, s. 574.

⁴¹⁰ CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterciáckého řádu*, s. 188.

⁴¹¹ DOSKOČIL, *Popis Čech*, s. 181.

⁴¹² CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*, s. 239.

⁴¹³ BENEŠ, *Kraj čáslavský sv. 10*, s. 425.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 426.

Informace o bonitě z katastru Tereziánského poněkud neodpovídají těm rulovým, jelikož půda zde byla oceněna až do 7. bonitní třídy.⁴¹⁵ Podíl lad klesl významně. Vzrostl podíl polí a zejména luk, které produkovaly 265 vozů sena včetně otavy. Celkový počet hospodářů byl 15, avšak velikost gruntů značně poklesla, jelikož pouze dva hospodáři farmařili na více než 60 korcích půdy. Lze důvodně předpokládat, že došlo z rozdělení větších gruntů. Ves má velmi početná adminikula. Podmínky zde byly dobré pro odbyt výrobků, pěstování technických kultur a pro předení. Jako výrazně dobré jsou hodnoceny předpoklady pro dobytkářství. Z vrchnostenské fáse jsem zjistil, že u Rohozce byla bažantnice, v obci hospoda a také kaple sv. Maří Magdalény, přičemž je zde uveden i počet duší 155.⁴¹⁶ Toto číslo je třeba brát s rezervou, jelikož jsou započítány nepochybně pouze osoby vyznání katolického.

Josefský katastr zde vykázal asi 831 jiter, z čehož 64 % připadlo na pole a 32 % na louky. Luční hospodaření zde bylo, zdá se, velmi důležité a celkový výnos byl 1849 centnýřů sena včetně otavy. Obilninám se zde příliš nedařilo, ačkoliv byly zastoupeny všechny druhy. Nejvíce se rodilo žito (3955 měřic) a poté oves (1225 měřic).⁴¹⁷ Schaller pro Rohozec uvádí pouze počet domů, který činil 52.⁴¹⁸

Poměrné zastoupení složek půdního fondu se do vzniku katastru Stablního takřka nezměnilo, pouze lehce poklesl podíl pastvin spolu s lukami a o to se zvýšil podíl lesů.⁴¹⁹ Zastoupení pěstovaných kultur je dosti chudé, dařilo se zde zřejmě pouze ozimu pšenice a žito, ječmenu a ovsu. Výnosy byly průměrné až podprůměrné, cirká okolo 18 měřic na jito.⁴²⁰ Dobytkářství rovněž nebylo rozvinuté. Počet kusů byl 303, z toho 159 hovězího dobytka a 48 koní.⁴²¹ Sommer uvádí 67 domů s 403 obyvateli⁴²² a katastry tento údaj potvrzují.⁴²³

⁴¹⁵ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 1*, s. 239.

⁴¹⁶ CHALUPA, *Dominikál*, s. 164 a 165.

⁴¹⁷ NA, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 2046, karton 891, 892.

⁴¹⁸ SCHALLER, *Czaslauer Kreis*, s. 86.

⁴¹⁹ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1651, karton 774, folio č. 14.

⁴²⁰ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1651, karton 774, folio č. 18.

⁴²¹ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1651, karton 774, folio č. 26.

⁴²² SOMMER, *Caslauer Kreis*, s. 319.

⁴²³ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1651, karton 774, folio č. 3.

Nejvíce zajímavým pramenem pro tuto obec jsou ovšem mapové zdroje. Z císařských otisků⁴²⁴ lze krásně pozorovat sídelní strukturu obce. Není pochyb, že se jedná o plánovitě založenou vesnici podél cesty (a potoka) do Žehušic, sídla pozdějšího panství. Zástavba je většinou dřevěná, pouze pár budov je zděných. Nejstarší osídlení představují grunty v západní části otisku, kde je na první pohled zřetelná návaznost záhumenkové plužiny na grunty. Menší budovy ve východní části takřka nemají záhumenku a dle toho odvozují, že vznikly v mnohem pozdější době než původní statky. Z porovnání map I.⁴²⁵ a II.⁴²⁶ vojenského mapování dále zjišťují, že zde v této době vzniklo několik, přesně řečeno čtyři nové rybníky. Mohlo se tak dát díky stavebním aktivitám Chotků, jejichž sídlo v Nových Dvorech bylo vzdáleno co by kamenem dohodil stejně jako zámek Kačina rovněž zachycený na mapách. Rohozec by mohl dále sloužit jako vzorový příklad traťové plužiny, jejíž pentle prochází napříč takřka celým katastrem a jsou přerušovány pouze nezbytnými cestami. Stejně tak pastviny a lesy jsou s přesností rozčleněny do tratí. Obrovský blok pastvin jižně od vesnice nese název obecní pastviny. Nevím, zda-li tento pozemek byl skutečně obecní nebo zda se jedná pouze o pomístní jméno.

⁴²⁴ ÚAZK, *Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1839, sig. B2/a/6, i. č. 6503.

⁴²⁵ GEOLAB, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 128.

⁴²⁶ GEOLAB, *II. vojenské mapování*, 1 : 28 800, 1851/52, mapový list O_9_VI.

Toušice

První obec ve výběru, která náležela do kraje Kouřimského. Poprvé je zmiňována již z roku 1207.⁴²⁷ Vesnice byla jak v Berní ruli (jako majitel uveden pan Vratislav ze Šternberka), tak v katastru Tereziánském součástí panství Zásmyky a Malotice,⁴²⁸ respektive Zásmyky,⁴²⁹ jehož majitelem byl v té době hrabě Filip ze Šternberka.

Přehledová tabulka pro vesnici Toušice				
Druh zdělání	Berní rula (1654)	Tereziánský katastr (1757)	Josefský katastr (1789)	Stabilní katastr (1838)
Pole	7,5	461,75	464,959	543,003
Lada	97,5	0	X	28,546
Pastviny	X	6	X	79,839
Louky	X	1,25	49,091	77,709
Lesy	0	0	0	79,812
Zastavěná plocha	X	X	0,581	4,028
Dobytěk	4	X	X	1110
Celková výměra obce	105	469	514,631	812,937

Tabulka 12: Toušice

V době Berní ruly byla obec téměř pustá. Pouze 15 korců orných polí bylo obděláváno. Postaral se o to chalupník jménem Ondřej Hrdlička,⁴³⁰ který v té době bydlel ve vsi sám. Dalších šest chalupnických a dvě selská stavení jsou vedena jako rozbořená a pustá. Největší grunty, ačkoliv byly pusté, byly vyměřeny na 60, respektive na 70 korců. Tato vesnice zřejmě těžce trpěla za třicetileté války, čemuž by odpovídala i její poloha u královského města Kouřimi a nedaleko Prahy.

V době Tereziánského katastru je situace podstatně lepší. Nenacházela se tu vůbec žádná lada a pole se rozkládala na takřka 100 % obecní výměry. Bonita půdy byla velmi dobrá s polnostmi vřazenými do 3. bonitní třídy. Celkový počet hospodářů v obci stoupl na 10, přičemž tři z nich hospodařili na více jak 60 korcích orné půdy. Adminikula hodnotí možnosti obce jako dobré

⁴²⁷ PROFOUS, A. (1957): *Místní jména v Čechách – Jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV, S-Ž*. Československá akademie věd, Praha, s. 349. (Dále pouze: PROFOUS, *Místní jména* díl IV)

⁴²⁸ HAASOVÁ, M. (1952): *Berní rula. [Sv.] 18, Kraj kouřimský*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, Archiv země České, Praha, s. 353. (Dále pouze: HAASOVÁ, *Kraj kouřimský*)

⁴²⁹ CHALUPA, A. (1966): *Tereziánský katastr český. Sv. 2, Rustikál (kraje K-Ž)*. Praha, Archivní správa ministerstva vnitra ČSR. Edice berních katastrů českých, moravských a slezských, s. 84 a 85. (Dále pouze: CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 2*)

⁴³⁰ HAASOVÁ, *Kraj kouřimský*, s. 353.

pro předení.⁴³¹ Rustikální fase dále hovoří o přítomnosti šenkýře a panského mlynáře. Mlynář nepochybně působil na panském mlýně se 3 koly a 4 stoupami,⁴³² který byl zároveň největší na zásmuckém panství.

Josefský elaborát našel celkem 514 jiter půdy. Pole tvořila 90 % a zbylých 10 % připadlo na louky. Absolutní výměra polí se od dob tereziánských de facto nezměnila. Bonitu půdy dokládá zastoupení všech čtyř druhů obilovin, kde nejvyšších výnosů dosahovalo žito (4339 měřic) spolu s ječmenem (2323 měřic).⁴³³ Schaller je v tomto případě skoupý na slovo a uvádí pouze 33 domů.⁴³⁴ Při pohledu do mapy I. vojenského mapování⁴³⁵ lze snadno lokalizovat zmiňovaný mlýn a potok protékající středem obce.

Konečný elaborát katastru Stablního našel dohromady 813 jiter půdy.⁴³⁶ Podíl polí klesl poměrně výrazně na 67 %. Na jejich místo nastoupily zejména louky a pastviny (celkem 20 %). Tento přesun výroby nepochybně souvisí s výstavbou panského dvora s ovčínem,⁴³⁷ jak ho snadno spatříme např. v mapách kultur.⁴³⁸ Počet dobytka tomuto tvrzení odpovídá. Bylo zde celkem 1110 kusů, z čehož 756 bylo ovcí.⁴³⁹ Mezi hlavní pěstované plodiny smím zařadit ozim pšenice a žita, ječmen, oves, brambory, hrách a vikev. Skladba byla tedy poměrně pestrá, avšak výnosy byly průměrné ba podprůměrné (okolo 22 měřic na jito).⁴⁴⁰ Vykázáno bylo 37 domů⁴⁴¹ a tuto informaci potvrzuje i Sommer. Dle stejného autora tu mělo žít 252 obyvatel.

⁴³¹ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 2*, s. 84 a 85.

⁴³² CHALUPA, *Dominikál*, s. 275.

⁴³³ NA, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 2436, karton 1069.

⁴³⁴ SCHALLER, J. (1788): *Topographie des Königreichs Böhmen, band 10: Kaurzimer Kreis*. Praha a Vídeň, s. 62. Dostupné z: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxihgq&view=lup&seq=257> (14.3.2020) Dále pouze: SCHALLER, *Kaurzimer kreis*.

⁴³⁵ GEOLAB, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 126, 127.

⁴³⁶ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1998, karton 920, folio č. 14.

⁴³⁷ SOMMER, J. G. (1843): *Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt, band 12: Kaurzimer Kreis*. Praha, s. 25. Dostupné online: <https://books.google.it/books?id=DqUxQAAlAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (14.3.2020) Dále pouze: SOMMER, *Kaurzimer kreis*.

⁴³⁸ ÚAZK, *Mapa kultur stablního katastru*, 1: 36 000, 1834–1844, mapa kultur 52_22_VS-IX-17.

⁴³⁹ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1998, karton 920, folio č. 26.

⁴⁴⁰ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1998, karton 920, folio č. 20.

⁴⁴¹ NA, *Stablní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1998, karton 920, folio č. 3.

Sídelní struktura této vesnice je velmi komplikovaná. Zdá se, že je velmi ovlivněna meandry místního potoka, jak je lze pozorovat z císařských otisků.⁴⁴² Ve stejném díle spatříme i panský dvůr, k němuž zřejmě náležely sousední polnosti tvořící blokovou plužinu. Domy byly jak dřevěné, tak zděné. Nikde jsem nevypozoroval návaznost plužiny na grunty. Díky pomístnímu názvu K Dubinám lze předpokládat, že se zde v minulosti rozkládaly dubové lesy.

Úmonín

Obec se poprvé připomíná roku 1289,⁴⁴³ přičemž dějiny vsi jsou velmi komplikované a vystřídal se zde mnoho vlastníků.⁴⁴⁴ Omezím se tedy na konstatování, že v době Berní ruly náležela obec ke statku Čestín a Úmonín, jehož majitelkou byla Kateřina Skuhrovská. V době Tereziánského katastru se stále ještě jednalo o samostatný statek v majetku kutnohorských jezuitů, kde setrvává i v době elaborátu josefinského.⁴⁴⁵ Nachází se zde zámek.

Přehledová tabulka pro vesnici Úmonín				
Druh zdělání	Berní rula (1654)	Tereziánský katastr (1757)	Josefský katastr (1789)	Stabilní katastr (1838)
Pole	66,5	470,25	511,055	636,859
Lada	32	0	X	38,166
Pastviny	X	36,5	25,707	46,067
Louky	X	29,125	54,862	52,951
Lesy	0	0	0	0
Zastavěná plocha	X	X	0,961	6,819
Dobytěk	50	X	X	966
Celková výměra obce	98,5	535,875	592,585	780,862

Tabulka 13: Úmonín

V době vzniku prvního berního soupisu Čech se v obci nacházelo 12 chalupníků a 1 chalupa byla pustá. Dále zde byly dva pusté grunty selské a „díl těch rolí vrchnost užívá“.⁴⁴⁶ Z celkové obecní výměry cirká třetina půdy ležela ladem. Velikost gruntů byla malá, selské usedlosti měly

⁴⁴² ÚAZK, *Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1841, sig. B2/a/6, i. č. 7949.

⁴⁴³ PROFOUS, *Místní jména díl IV*, s. 445.

⁴⁴⁴ ZAVADIL, *Kutnohorský*, s. 281.

⁴⁴⁵ DOSKOČIL, *Popis Čech*, s. 185.

⁴⁴⁶ BENEŠ, *Kraj čáslavský sv. 11*, s. 483.

36, respektive 42 korců, a k chalupnickým jich náleželo po 9. Byli zde dva řemeslníci, tkadlec Bartoň a kovář Václav. Bonita půdy je dobrá pro pšenici i žito. Nebyl zde jediný potah.⁴⁴⁷

Tereziánský katastr našel o mnoho půdy více, přičemž celých 88 % zabírala pole. Zbytek připadl na luka a pastviny. Počet hospodářů vzrostl na 17, avšak velikost gruntů byla stále poměrně malá, většina měla polnosti o výměře 15–30 korců.⁴⁴⁸ Část půdního fondu představoval i rustikál svedený vrchností, konkrétně se jednalo o 17,5 korce. Půda byla vřazena do 5. bonitní třídy a adminikula hovoří o dobrých podmínkách pro odbyt výrobků.

V dobách Josefského katastru klesl procentuální podíl polí na 86 % a hodnoty do 100 % vyplnily louky spolu s pastvinami. Lesů zde žádných nebylo. Elaborát našel i 6 jiter a 367 sáhů rybníční plochy, jež byla počítána spolu s poli.⁴⁴⁹ Dle pěstovaných komodit zde půda nebyla nijak zásadně plodná, jelikož se nejvíce dařilo žitu (4696 měřic) a ovsu (4876 měřic). Zastoupena však byla i pšenice s ječmenem. Nacházel se zde panský dvůr,⁴⁵⁰ jehož existenci potvrdíme při pohledu do mapy II. vojenského mapování.⁴⁵¹ Schaller potvrzuje existenci vrchnostenského dvora a dále hovoří o 39 domech a půvabném zámku.⁴⁵²

Stabilní katastr vykázal celkem 780 jiter půdy,⁴⁵³ z čehož pole zaujímala 82 % a louky spolu s pastvinami 13 %. Půdní fond se tedy příliš neměnil. Na zdejších polnostech se pěstovaly následující plodiny: ozim pšenice a žito, ječmen, oves, brambory, hrách a vikev.⁴⁵⁴ Jiterní výnosy byly v této obci zcela průměrné a nejvyššího dosáhl oves (24 měřic) s ječmenem (21 měřic). Dále zjišťuji vysoké počty dobytka, zejména ovci, kterých bylo celkem 746.⁴⁵⁵ Nepochybně to souvisí s přítomností panského dvora a ovčína, jak o tom hovoří Sommer. Ten dále

⁴⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁴⁸ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. I*, s. 232 a 233. Srovnej s údaji za obci Rohozec.

⁴⁴⁹ NA, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1785, karton 749.

⁴⁵⁰ SCHALLER, *Czaslauer kreis*, s. 21 a 22.

⁴⁵¹ GEOLAB, *II. vojenské mapování*, 1 : 28 800, 1851/52, mapový list O_9_VI.

⁴⁵² SCHALLER, *Czaslauer kreis*, s. 21 a 22.

⁴⁵³ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1733, karton 808, folio č. 14.

⁴⁵⁴ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1733, karton 808, folio č. 18.

⁴⁵⁵ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1733, karton 808, folio č. 26.

pro vesnici čítá pouhých 16 domů se 144 obyvateli.⁴⁵⁶ Údaj pro domy neodpovídá datům v katastru; ty uvádějí 56 domů.⁴⁵⁷

Z mapy Josefského mapování⁴⁵⁸ zjišťuji jaký průběh má místní potok, jelikož na pozdějších mapových dílech není zřetelně zakreslen. Je patrná lokalizace pastvin a luk právě po obou březích tohoto malého toku. V mapování Františkově pozoruji růst nově vysázených lesů severně od obce.⁴⁵⁹ Jednalo se nepochybně o parkové úpravy související s přítomností zámku. Panský dvůr má nepravidelný tvar. Jak jsem dosud poznal, bylo zvykem stavení dvora situovat cirká do čtverce s uzavřeným nádvořím, nicméně zde se setkávám se dvěma budovami, jejichž půdorys připomíná tvar písmene L.⁴⁶⁰ Domy jsou povětšinou stále dřevěné, avšak zděné se také vyskytují.

⁴⁵⁶ SOMMER, *Caslauer kreis*, s. 38.

⁴⁵⁷ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1733, karton 808, folio č. 4.

⁴⁵⁸ GEOLAB, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 145, 146.

⁴⁵⁹ GEOLAB, *II. vojenské mapování*, 1 : 28 800, 1851/52, mapový list O_9_VI.

⁴⁶⁰ ÚAZK, *Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 8249.

Velký Osek

První zmínka o této obci je vůbec nejstarší v souboru, pochází již z roku 1052.⁴⁶¹ Ves od konce 15. století náležela k panství kolínskému,⁴⁶² u něhož setrvala po celou dobu své existence. Majitelem kolínského panství bylo Jeho císařské Veličenstvo, jednalo se tedy o komorní velkostatek.

Přehledová tabulka pro vesnici Velký Osek				
Druh zdělání	Berní rula (1654)	Tereziánský katastr (1757)	Josefský katastr (1789)	Stabilní katastr (1838)
Pole	342	385,875		736,521
Lada	93,5	39,375	X	55,688
Pastviny	X	89,625		165,486
Louky	X	46		208,538
Lesy	0	0		689,096
Zastavěná plocha	X	X		9,376
Dobytěk	136	X	X	474
Celková výměra obce	435,5	560,875	nejsou data	1864,705

Tabulka 14: Velký Osek

Rozlohou jde o druhou největší obci v souboru. Z celkových 435 rakouských jiter se na 80 % rozkládala pole a pouhých 20 % leželo ladem. Grunty byly velmi rozlehlé v rozmezí 48 až 96 korců.⁴⁶³ Nejmenší selský grunt v této obci měl tedy stejnou rozlohu jako největší grunt v Úmoníně. Na polnostech hospodařilo celkem 9 sedláků a dva chalupníci. Dvě selská a dvě chalupnická stavení byla pustá, což není v porovnání s ostatními obcemi nikterak zlá zpráva. Bonita půdy není uvedena. Počet potahů byl 20. Léta Páně 1717 zachvátila obec, slovy profesora Čechury „červený kohout“,⁴⁶⁴ a popelem lehlo celkem šest stavení.⁴⁶⁵

Katastr Tereziánský nalezl cirká 561 jiter půdy, přičemž 70 % představovala pole. Dále zde bylo mnoho pastvin a stále se vyskytovala lada, což nebylo obvyklé. Kvalita místní půdy byla velmi špatná, vlastně nejhorší možná, tedy 8. třída. Toto je zajímavé zjištění, jelikož bych díky poloze obce předpokládal spíše přítomnost úrodných fluvialních naplavenin z Labe. Celkem

⁴⁶¹ PROFOUS, *Místní jména díl IV*, s. 288.

⁴⁶² SEDLÁČEK, *Místopisný slovník*, s. 672.

⁴⁶³ Srovnej s velikostmi gruntů, jak je uvádí prof. Čechura: ČECHURA, *Marie Terezie*, s. 39.

⁴⁶⁴ Tamtéž, s. 40.

⁴⁶⁵ HAASOVÁ, *Kraj kouřimský*, s. 114.

zde hospodařilo 16 hospodářů, kde šest z nich disponovalo více jak 60 korci orné půdy.⁴⁶⁶ Administrace naznačují dobré podmínky pro předení a pro dobytkařství. Zajímavou zprávou je poznámka ve fasi, kdy si obyvatelé stěžují na písčité pozemky a na škody, které zde páchá vysoká a černá zvěř.⁴⁶⁷

Bohužel, fasi katastru Josefského jsem dosud neměl k dispozici a budu se tedy muset spolehnout pouze na informace z mapových děl, Schallera a na katastrální dílo nejnovější, totiž Stabilní. Schaller hovoří pouze o 28 domech, více neuvádí.⁴⁶⁸ Z prvního vojenského mapování na první pohled zaujme vsutku obrovská výměra lesů západně od obce.⁴⁶⁹

Stabilní katastr nalezl 1864 (!) jiter půdy.⁴⁷⁰ Jde o zdaleka největší obec v souboru. Pole tvořila pouze 40 % rozlohy, což se může zdát jako málo, ale v absolutní hodnotě výměry Osek nijak nezaostává za ostatními obcemi. Lesy tvořily 37 %, nejvíce ze všech sledovaných obcí. Louky a pastviny se poté podílely cirká 20 %. Pěstované kultury byly tyto: ozim pšenice a žita, jař pšenice, ječmen, oves, brambory, hrách a vikev.⁴⁷¹ Výnosy byly velmi nízké a tato obec měla celkově nejméně úrodnou půdu z celého souboru. Nenacházel se zde panský dvůr a tomu odpovídá i poněkud nižší stavy dobytka.⁴⁷² Dle katastru se zde nacházelo 46,⁴⁷³ respektive 52 domů.⁴⁷⁴ Sommer hovoří o 44 domech, 150 obyvatelích, škole a hostinci. Zajímavostí je i vysoký počet protestantů, konkrétně se jednalo o 15 rodin.⁴⁷⁵

Mapové prameny pro tuto obec mají vysokou výpovědní hodnotu, respektive na nich lze sledovat více zajímavých věcí. Předně se jedná o plavební kanál na Labi, který na I. mapování není, ale na tom Františkově už ano.⁴⁷⁶ Zaujme velký les, předpokládám že lužní, západně od obce,

⁴⁶⁶ CHALUPA, *Tereziánský katastr sv. 2*, s. 54 a 55.

⁴⁶⁷ Tamtéž. Srovnej: MAUR, *Zemědělská výroba*, s. 76.

⁴⁶⁸ SCHALLER, *Kaurzimer kreis*, s. 55.

⁴⁶⁹ GEOLAB, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 110.

⁴⁷⁰ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2043, karton 943, folio č. 14.

⁴⁷¹ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2043, karton 943, folio č. 18.

⁴⁷² NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2043, karton 943, folio č. 26.

⁴⁷³ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2043, karton 943, folio č. 3.

⁴⁷⁴ NA, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2043, karton 943, folio č. 4.

⁴⁷⁵ SOMMER, *Kaurzimer kreis*, s. 233.

⁴⁷⁶ GEOLAB, *II. vojenské mapování*, 1 : 28 800, 1851/52, mapový list O_8_V.

jehož mohutnost se během let de facto neměnila i vzhledem k tomu, že se jistě jednalo o pod-
máčený a těžce přístupný terén. V mapách kultur⁴⁷⁷ máme u této vsi jako u jediné zakresleny
bonitní třídy polí. Ačkoliv se jedná o bonitní třídu 1, výnos pšenice z této „jedničky“ byl polo-
viční, než výnos z 1. bonitní třídy např. v obci Nebovidy. Pastviny nalezneme lokalizované
podél potoků. Z císařského otisku⁴⁷⁸ zjišťujeme vysoký podíl dřevěných budov. Sídlní struk-
tura obce je pravidelná. Jednotícím prvkem je silnice, po jejíž obou stranách se nachází nejstarší
rolnické grunty. U některých je stále pozorovatelná návaznost záhumenkové plužiny, jinak zde
nalezneme plužinu dělenou do bloků.

⁴⁷⁷ ÚAZK, *Mapa kultur stabilního katastru*, 1: 36 000, 1834–1844, mapa kultur 52_09_VS-X-15, 23_10_VS-X-15.

⁴⁷⁸ ÚAZK, *Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1841, sig. B2/a/6, i. č. 8456.

Závěr

Poslední částí práce je závěrečné shrnutí zjištěných poznatků. Díky rozdílnosti vesnic v mém souboru jsem byl schopen podchytit zajímavé tendence. Tak například zjišťuji, že velikost gruntů značně kolísala, a že jejich velikost mohla být odvozena i od úrodnosti půd. Dle mého názoru není náhoda, že plánovitě založené obce Velký Osek a Rohozec mají obě velmi velké grunty, avšak úrodnost půdy a sní spojené výnosy byly bídné. Naproti tomu grunty v Hlízově jsou menší a nepřesahují 60 korců. Zajímavé je také sledovat, v jakých vesnicích se nacházelo nejvíce pustých gruntů. V souboru byla jedna pustá a tři téměř pusté vesnice, které zachraňoval poslední chalupník. Vrchnost se snažila tyto grunty pravděpodobně co nejdříve osadit⁴⁷⁹ a další studium v této oblasti by jistě poskytlo relevantní data o rychlosti tohoto procesu.

Pokud bych měl pohovořit o výměrách jednotlivých složek půdního fondu, tak prim hrála jednoznačně orná půda, což odpovídá dobové struktuře ekonomiky a přeneseně i uspořádání společnosti. Celé výrobní schéma vesnic bylo orientováno na obilní kultury.⁴⁸⁰ Podíl orné půdy jsem zachytil v tabulce č. 17. Absolutní výměra polí, zejména mezi Berní rulou a Tereziánským katastrem, vzrostla. To přisuzuji rychlé obnově pustých gruntů a s tím spojenému úbytku lad. Hlavní zájem na rozšíření plužiny měli nepochybně sedláci, jelikož z nově obdělávané půdy (z té, kterou nenalezl katastr) de facto neplatili daň.⁴⁸¹ Proměna zastoupení ostatních složek půdního fondu byla poměrně podobná. Přítomnost lesů pak závisela zejména na geografické poloze obce a na její vzdálenosti od lokálního městského centra, v mém případě Kutné Hory. Lada, jak jsem se již zmínil, postupně vymizela. Výměry pastvin a luk souvisely jednak s bonitou půdy a také s přítomností panského dvora, případně ovčína. Smím říci, že tam, kde byl panský dvůr byl většinou velmi vysoký počet hospodářského zvířectva, zejména ovcí.⁴⁸² Konkrétně jsem tuto skutečnost našel v případě obcí Hlízov, Miskovice, Nebovidy,

⁴⁷⁹ ČECHURA, J. (2017): *Důsledky dlouhé války: žáby, želvy, perlorodky – nebo druhé nevolnictví?* In: ŠOUSA, J. et. al.: *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*, Národní zemědělské muzeum, s. 250. (Dále pouze: ČECHURA, *Důsledky dlouhé války*)

⁴⁸⁰ Srovnej: MAUR, *Zemědělská výroba*, s. 17.

⁴⁸¹ ČECHURA, J. (2014): *Staré a nové v agraristice raného novověku – česká reflexe*. Východočeské listy historické, FF UHK, roč. 32, s. 20.

⁴⁸² ČECHURA, *Důsledky dlouhé války*, s. 252.

Toušice a Úmonín. Obchod s vlnou byl zřejmě velmi výnosným podnikáním i vzhledem k relativní nenáročnosti chovu ovcí.⁴⁸³ Hospodářství drtivě většiny vesnic bylo tedy, zdá se, postaveno na „rutinním kruhu obilí, seno, ovce“.⁴⁸⁴ Do této množiny nepatřily obce Prachovice a Kaňk, jejichž hospodářství bylo zaměřeno na produkci vápna, respektive těžbu kovů a řemeslo.

Dále jsem se zaměřoval na pěstované plodiny a jejich výnosy, avšak uvažoval jsem pouze dva nejnovější katastry. Ve všech obcích se v době Josefského pěstovalo žito jako nejméně náročná obilnina. Na druhém místě byl oves, poté ječmen a v nejméně vesnicích (9 ze 14) se pěstovala nejnáročnější pšenice. V dobách Stablního katastru došlo k rozšíření pěstování obilnin. Pšenice, žito, ječmen a oves se vyskytovaly ve všech sledovaných obcích. Brambory byly rovněž sázeny všude. Často se také objevuje hrách (10x) a poté vikev (8x). Jiterní výnosy jsem zanesl do Tabulky č. 18. Dovolím si pouze doplnit metodickou poznámku, že výnosy jsou brány vždy z I. bonitní třídy. Srovnání jsem také podrobil celkové jiterní výnosy obilnin (viz Tabulka č. 19), přičemž čísla katastru Josefského jsou ovlivněny tím, že ve fasích nejsou uvedeny ostatní pěstované kultury. Bonita půdy kolísala napříč obcemi dle geografické polohy obce a nelze v tomto případě vysledovat nějaký obecnější trend. Nejúrodnější půda byla v katastrech obcí Hlízov, Kořenice a Nebovidy, zatímco nejméně úrodná byla ve Velkém Oseku, Rápošově a Prachovicích.

Počty hospodářských zvířat jsem sledoval také, avšak ne tolik podrobně jak by jistě bylo záhodno v práci podrobnější. Problémem je, že edice Tereziánského katastru tyto údaje neuvádí a bylo by tedy nutné zkoumat prameny primární, stejně jako u katastru Josefského. Obecný trend je ten, že pokud byl v obci panský dvůr, tak počet zvířat, zejména ovcí, byl řádově vyšší a tato skutečnost měla dopad i na skladbu půdního pokryvu obce. Tento dopad představoval větší podíl luk potažno pastvin v půdním fondu obce a je pozorovatelný například v Miskovicích.

Ačkoliv jsem se původně chtěl věnovat i počtu obyvatel, narazil jsem zde na problém s pramennou základnou, která mi umožnila soustředit se pouze na počty domů. Metodicky je to ale problematické, jelikož pokud rula uvádí například „pustý grunt“, neřekne nám to nic o skutečné fyzické podobě stavení. U každé vesnice jsem tedy uváděl pouze počet domů dle Schallera, Sommera a Stablního katastru. S počtem obyvatelstva souvisí i řemeslníci, které jsem uváděl pouze pro Berní rulu a katastr Tereziánský. Poslední částí práce byl historicko-

⁴⁸³ MAUR, *Zemědělská výroba*, s. 65 a 66.

⁴⁸⁴ ČECHURA, *Marie Terezie*, s. 49.

geografický exkurz do mapových zobrazení té dané obce. Sledoval jsem zejména sídelní strukturu, plužinu a také jsem našel souvislost mezi lokalizací pastvin a průběhem vodních toků. Oba tyto sledované jevy se mění s každou vesnicí v závislosti na přírodních danostech a jen těžko tu lze sledovat určitý trend. Podoba zástavby je v některých případech jasně plánovitá a v některých naopak naprosto živelná. Plužinu lze hodnotit lépe a její podoba často přímo souvisí se sídelní strukturou obce. Našel jsem typ plužiny traťový, záhumenicový (záhumenkový) a také blokový, který se vyskytoval zejména v těsné blízkosti panských dvorů. Tvar polností se také odvíjí od toho, komu patří. Obecní polnosti jsou tak na mapách často zobrazeny jako jeden velký útvar, rozuměj parcela.

Diskuse

Troufám si tvrdit, že práci jsem zpracoval poměrně důkladně. Vycházel jsem zejména z primárních pramenů a edic a získal jsem mnoho velmi cenných zkušeností do budoucna. Nejdůležitější zkušenost je rozhodně ta, že bude nutné, abych v budoucnu rozšířil své paleografické schopnosti i o přečtení kurentu. Bez této schopnosti takřka není žádný další podrobnější výzkum možný. Rovněž jsem měl příležitost si na reprezentativní souboru vesnic vyzkoušet metodu historické statistiky potažmo historické geografie.

V budoucnu bych se, na základě získaných zkušeností, rád soustředil na vybrané panství na Kutnohorsku. Zjistil jsem, že popisovat náhodný výběr vesnic nám poskytne sice základní informace, ale vyvozovat závěry je velmi obtížné, ba nemožné. Panství, jako základní správní jednotka za feudalismu, se pro výzkum tohoto typu hodí nejlépe, jelikož otevírá další možnosti studia. Zejména ve své diplomové práci bych se rád zaměřil na určitý velkostatek, který však musí mít vhodnou velikost, abych se nezahltl dílčími poznatky, jež nebudu schopen syntetizovat. Dále by bylo nutné sesbírat více pramenného materiálu, například urbáře, soupisy poddaných apod., ve kterých jsem dosud nebyl. Velmi přínosné by mohlo být i zevrubnější kartografické zpracování panství v systému GIS. Vizualizovat jiterní výnosy jednotlivých kultur na základě Stablního katastru formou kartogramu nebo skladbu plodin pomocí kartodiagramu, by mělo jistě vysokou výpovědní hodnotu a lze to následně komparovat s daty z katastru Josefského.

Druhé východisko, které se nabízí, je opačný postup. Namísto kvantity dat se zaměřit na jejich kvalitativní rozvoj, čímž mám na mysli posun k mikrohistorickému přístupu: nevěnovat se některému panství, nýbrž se zaměřit na jednu či dvě obce a detailně zkoumat jejich vývoj, včetně sledování hospodářů na jednotlivých gruntech apod.

Stat', na jejímž konci se právě nacházíme, je mou první obsáhlejší prací z metodického pole historické statistiky. Tuto metodu jsem si poměrně oblíbil, ačkoliv je statistické zpracování dat časově poměrně náročné a pokud bych je chtěl i vizualizovat, kvantum práce by se ještě znásobilo. Myslím si, že jsem nepatrnou měrou přispěl k rozvoji bádání v Čechách, jelikož dle mých řešerší jsem prvním, kdo zpracovával práci tohoto typu pro širší oblast Kutnohorska a v diplomové práci bych se rád podrobněji zaměřil i na vesnice jiné a přispěl tak k současné historické produkci.

Prameny a literatura

Archivní prameny

Národní archiv, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1787, karton 750.

Národní archiv, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1885, karton 805.

Národní archiv, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1956, karton 840.

Národní archiv, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1861, karton 790.

Národní archiv, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 2031, karton 886.

Národní archiv, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1959, karton 841.

Národní archiv, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1411, karton 580.

Národní archiv, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1989, karton 859.

Národní archiv, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1400, karton 577.

Národní archiv, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 2130, karton 937.

Národní archiv, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 2046, karton 891, 892.

Národní archiv, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 2436, karton 1069.

Národní archiv, *Josefský katastr*, fond 55, i. č. 1785, karton 749.

Národní archiv, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1741, karton 811, folio č. 2, 3, 14, 18, 26, 43.

Národní archiv, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1752, karton 816, folio č. 3, 4, 14, 18.

Národní archiv, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1743, karton 812, folio č. 3, 4, 14, 18, 26.

Národní archiv, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1748, karton 814, folio č. 3, 4, 14, 18, 26.

Národní archiv, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2018, karton 932, folio č. 3, 14, 18, 26.

Národní archiv, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1768, karton 824, folio č. 3, 4, 14, 18, 26.

Národní archiv, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1060, karton 487, folio č. 3, 4, 14, 18, 26.

Národní archiv, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2026, karton 935, folio č. 3, 4, 14, 18, 26.

Národní archiv, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1068, karton 489, folio č. 3, 4, 14, 18, 26.

Národní archiv, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1781, karton 830, folio č. 3, 14, 18, 26.

Národní archiv, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1651, karton 774, folio č. 3, 14, 18, 26.

Národní archiv, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1998, karton 920, folio č. 3, 14, 20, 26.

Národní archiv, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 1733, karton 808, folio č. 4, 14, 18, 26.

Národní archiv, *Stabilní katastr – duplikát*, fond 57, i. č. 2043, karton 943, folio č. 3, 4, 14, 18, 26.

Laboratoř geoinformatiky, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 110.

Laboratoř geoinformatiky, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 126.

Laboratoř geoinformatiky, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 127.

Laboratoř geoinformatiky, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 128.

Laboratoř geoinformatiky, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 145.

Laboratoř geoinformatiky, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 146.

Laboratoř geoinformatiky, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 147.

Laboratoř geoinformatiky, *I. vojenské mapování*, 1 : 28 800, mapový list č. 163.

Laboratoř geoinformatiky, *II. vojenské mapování*, 1 : 28 800, 1851/52, mapový list O_8_V.

Laboratoř geoinformatiky, *II. vojenské mapování*, 1 : 28 800, 1851/52, mapový list O_9_V.

Laboratoř geoinformatiky, *II. vojenské mapování*, 1 : 28 800, 1851/52, mapový list O_9_VI.

Laboratoř geoinformatiky, *II. vojenské mapování*, 1 : 28 800, 1852/53, mapový list O_9_VIII.

Laboratoř geoinformatiky, *II. vojenské mapování*, 1 : 28 800, 1851/52, mapový list O_10_VI.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Mapa kultur Stablního katastru*, 1: 36 000, 1834–1844, mapa kultur 07_10_VS-XI-19.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Mapa kultur Stablního katastru*, 1: 36 000, 1834–1844, mapa kultur 07_06_VS-XI-18.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Mapa kultur Stablního katastru*, 1: 36 000, 1834–1844, mapa kultur 09_32_VS-XV-18_a.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Mapa kultur Stablního katastru*, 1: 36 000, 1834–1844, mapa kultur 23_10_VS-X-15.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Mapa kultur Stablního katastru*, 1: 36 000, 1834–1844, mapa kultur 49_08_VS-XI-17.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Mapa kultur Stablního katastru*, 1: 36 000, 1834–1844, mapa kultur 49_17_VS-X-19.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Mapa kultur Stablního katastru*, 1: 36 000, 1834–1844, mapa kultur 52_22_VS-IX-17.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Mapa kultur Stablního katastru*, 1: 36 000, 1834–1844, mapa kultur 52_09_VS-X-15.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Císařské povinné otisky map Stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 900.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Císařské povinné otisky map Stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 1877.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Císařské povinné otisky map Stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 2494.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Císařské povinné otisky map Stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 3041.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Císařské povinné otisky map Stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 3352.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Císařské povinné otisky map Stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 4718.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Císařské povinné otisky map Stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1839, sig. B2/a/6, i. č. 4830.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Císařské povinné otisky map Stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 4980.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Císařské povinné otisky map Stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1839, sig. B2/a/6, i. č. 6082.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Císařské povinné otisky map Stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 6436.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Císařské povinné otisky map Stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1839, sig. B2/a/6, i. č. 6503.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Císařské povinné otisky map Stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1841, sig. B2/a/6, i. č. 7949.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Císařské povinné otisky map Stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1838, sig. B2/a/6, i. č. 8249.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, *Císařské povinné otisky map Stablního katastru Čech*, 1 : 2 880, 1841, sig. B2/a/6, i. č. 8456.

Edice pramenů

BENEŠ, F. (1953), ed.: *Berní rula. [Sv.] 10, Kraj čáslavský*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, Archiv země České, Praha, 454 s.

BENEŠ, F. (1955), ed.: *Berní rula. [Sv.] 11, Kraj čáslavský*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, Archiv země České, Praha, 463–1066 s.

DOSKOČIL, K. (1953), ed.: *Berní rula: Popis Čech r. 1654. Souhrnný index obcí, osad a samot k Berní rule*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 487 s.

HAASOVÁ, M. (1952), ed.: *Berní rula. [Sv.] 18, Kraj kouřimský*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, Archiv země České, Praha, 480 s.

CHALUPA, A. (1964), ed.: *Tereziánský katastr český. Sv. 1, Rustikál (kraje A-CH)*. Praha, Archivní správa ministerstva vnitra ČSR. Edice berních katastrů českých, moravských a slezských, 323 s.

CHALUPA, A. (1966), ed.: *Tereziánský katastr český. Sv. 2, Rustikál (kraje K-Ž)*. Praha, Archivní správa ministerstva vnitra ČSR. Edice berních katastrů českých, moravských a slezských, 524 s.

CHALUPA, A. (1970), ed.: *Tereziánský katastr český. Sv. 3, Dominikál*. Praha, Archivní správa ministerstva vnitra ČSR. Edice berních katastrů českých, moravských a slezských, 653 s.

Literatura

BAUER, O. (1950): *Berní rula – úvodní pojednání*. Archiv bývalé země České, Praha, 129 s.

BOGUSZAK, F., CÍSAŘ, J. (1961): *Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století*. Ústřední správa geodézie a kartografie, Praha, 144 s.

ČECHURA, J. (2014): *Staré a nové v agraristice raného novověku – česká reflexe*. Východočeské listy historické, FF UHK, roč. 32, s. 7–26.

ČECHURA, J. (2017): *Důsledky dlouhé války: žáby, želvy, perlorodky – nebo druhé nevolnictví?* In: ŠOUŠA, J. et. al.: *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*, Národní zemědělské muzeum, Praha, s. 247–259.

ČECHURA, J. (2019): *Marie Terezie Savojská, rozená z Liechtensteina, a její poddaní (Kostelec nad Černými lesy v letech 1712–1772)*. In: OULÍKOVÁ, P.: *Marie Terezie vévodkyně Savojská a české země*. KTF UK, Praha, s. 39–105.

HAVRÁNEK, J. et. al. (1967): *Úvod do studia dějepisu*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 209 s.

HLAVÁČEK, I., KAŠPAR, J., NOVÝ, R. (1988): *Vademecum pomocných věd historických*. Rudé Právo, Praha, 494 s.

HOFMANN, G. (1984): *Metrologická příručka*. Státní oblastní archiv v Plzni a Muzeum Šumavy v Sušici, Praha, 100 s.

HRADECKÝ, E. (1955): *K otázce katalogisace Josefského katastru*. Archivní časopis, Praha, roč. 5, č. 1, s. 8–16.

HRADECKÝ, E. (1956): *Tereziánský katastr*. Sborník archivních prací, Praha, Archivní správa Ministerstva vnitra, roč. 6, č. 1, s. 105–135.

HROCH, M. et. al. (1985): *Úvod do studia dějepisu*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 304 s.

- CHARVÁTOVÁ, K. (2012): *Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142–1420*. Karolinum, Praha, 458 s.
- KAZIMOUR, J. (1921): *K dějinám dělení velkostatků v 18. stol.* Československý odbor rady zemědělské, Praha, s. 45 s.
- KUCHAŘ, K. (1967): *Mapové prameny ke geografii Československa*. Acta Universitatis Carolinae Geographica, Praha, roč. 2, č. 1, s. 57–97.
- KUTNAR, F., MAREK, J. (2009): *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: Od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 1087 s.
- LIPOVSKI, R., DOKOUPIL, L., ZÁŘICKÝ, A. (2012): *Lexikon českých historiků 2010*. Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, Ostrava, 632 s.
- MARTISCHNIG, M. (2001–2005): *Sommer Johann Gottfried*. In: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950 (ÖBL), Sv. 12. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Vídeň, s. 413.
- MAŠEK, F. (1948): *Pozemkový katastr. Soupis popis a geografické zobrazení pozemků ČSR*. Ministerstvo financí ČSR, Praha, 223 s.
- MAUR, E. (1990): *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*. Praha, Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, s. 4–124.
- MYŠKA, M. (2008): *Vceňovací operáty Stabílního katastru*. Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku 1, Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava, s. 90–99.
- PÁNEK, J., VOREL, P. (1999): *Lexikon současných českých historiků*. Historický ústav Akademie věd České republiky, Pardubice, 373 s.
- PAZDEROVÁ, A. et. al. (2000): *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*. Archivní správa ministerstva vnitra ČR, Praha, s. 91–112.
- PEKAŘ, J. (1910): *Kniha o Kosti*. Praha, Melantrich, 433 s.
- PEKAŘ, J. (1915): *České katastry 1654–1789*. Praha, Historický klub, 363 s.
- PEKAŘ, J., ANTL, T. (1901): *Kojakovice: materiály k dějinám české vesnice*. Praha, Český časopis historický, r. 2, s. 163–187.
- PETRÁŇ, J. (2001): *Příběh Ouběnic, mikrohistorie české vesnice*. Praha, NLN, 251 s.

- POKORNÝ, J., BĚLINA, P. (1992): *Dějiny zemí Koruny české II*. Paseka, Praha, 309 s.
- POKORNÝ, O. (1959): *Obráz Čech v polovině 19. století v díle Stabílního katastru*. Sborník československé společnosti zeměpisné, Praha, s. 222–231.
- PROFOUS, A. (1947): *Místní jména v Čechách – Jejich vznik, původní význam a změny. Díl I, A-H*. Česká akademie věd a umění, Praha, 726 s.
- PROFOUS, A. (1949): *Místní jména v Čechách – Jejich vznik, původní význam a změny. Díl II, CH-L*. Česká akademie věd a umění, Praha, 705 s.
- PROFOUS, A. (1951): *Místní jména v Čechách – Jejich vznik, původní význam a změny. Díl III, M-Ř*. Česká akademie věd a umění, Praha, 629 s.
- PROFOUS, A. (1957): *Místní jména v Čechách – Jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV, S-Ž*. Československá akademie věd, Praha, 864 s.
- ROUBÍK, F. (1941): *Průručka vlastivědné práce*. Tiskárna protektorátu Čechy a Morava, Praha, 127 s.
- RUT, J. (1993): *O díle Emila Hradeckého*. Hudební rozhledy, roč. 46, č. 4, s. 186–187.
- SEDLÁČEK, A. (1908): *Místopisný slovník historický království českého*. UNIE, Praha, 1047 s.
- SEMOTÁNOVÁ, E. (2006): *Historická geografie českých zemí*. Historický ústav, Praha, 279 s.
- SCHALLER, J. (1787): *Topographie des Königreichs Böhmen, band 6: Czaslauer Kreis*. Praha a Vídeň, 241 s. Dostupné z: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxihs&view=2up&seq=1&size=125> (14.3.2020)
- SCHALLER, J. (1788): *Topographie des Königreichs Böhmen, band 10: Kaurzimer Kreis*. Praha a Vídeň, 379 s. Dostupné z: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxihgq&view=1up&seq=257> (14.3.2020)
- SCHALLER, J. (1789): *Topographie des Königreichs Böhmen, band 11: Chrudimer Kreis*. Praha a Vídeň, 200 s. Dostupné z: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxihh2&view=1up&seq=1> (14.3.2020)
- SOMMER, J. G. (1837): *Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt, band 5: Chrudimer Kreis*. Praha, 320 s. Dostupné online: <https://books.google.it/books?id=3KI-xAQAIAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (14.3.2020)

SOMMER, J. G. (1843): *Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt, band 11: Caslauer Kreis*. Praha, 453 s. Dostupné online: <https://books.google.it/books?id=2p8JAAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (14.3.2020)

SOMMER, J. G. (1843): *Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt, band 12: Kaurzimer Kreis*. Praha, 404 s. Dostupné online: <https://books.google.it/books?id=DqUxAQAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false> (14.3.2020)

STACHUROVÁ KUCROVÁ, V. (2019): *Dolnobřežansko: pohled do krajiny 16.–19. století*. Scriptorium, Dolní Břežany, 168 s.

STOČES, J. (2012): *Prosopografie – od nadšení ke skepsi a zpět*. Český časopis historický, roč. 110, č. 3–4, s. 765–775.

SVITÁK, Z. (2014): *Úvod do historické topografie českých zemí*. Masarykova univerzita v Brně, Brno, s. 15–16. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/data/handle/11222.digilib/131833/monography.pdf> (24.3.2020)

ŠIMŮNEK, R. (2007): *Eduard Maur sedmdesátiletý*. Mediaevalia Historica Bohemica. Historický ústav AV ČR, Praha, roč. 11, s. 279–282.

ŠPÉT, J. (1956): *Příspěvky k životopisu Jaroslava Schallera*. Časopis společnosti přátel starožitností, Praha, roč. 64, č. 4, s. 214–218.

ZAVADIL, A. J. (2000): *Kutnohorsko slovem i obrazem: Místopis okresního hejtmantství*. Nakladatelství Kuttna (nové vyd.), Kutná Hora, 328 s.

Internetové zdroje

PALÁT, P. (1978): *Dr. František Beneš - ATLAS ČESKÝCH PEČETÍ*. Dostupné online z: <http://www.heraldika-terminologie.cz/mapa-dr-frantisek-benes-atlas-ceskych-peceti-138> (10.4.2020)

<http://portaltest.nacr.cz/cs/fond-zakladni/?c=630000010&k=183&p=> (10.4.2020)

BARTŮŠEK, V. (2018): *Jaroslav Schaller a Benešov*. Dostupné z: <http://www.farnost-benesov.cz/jaroslav-schaller-a-benesov/#.XphVQZnLg2x> (20.4.2020)

[https://geoportal.cuzk.cz/\(S\(y34oqcn3thf4k0cjhyam4obo\)\)/Default.aspx?mode=Text-Meta&side=dSady_archiv&metadataID=CZ-CUZK-MKULS-R&head_tab=sekce-02-gp&menu=2916](https://geoportal.cuzk.cz/(S(y34oqcn3thf4k0cjhyam4obo))/Default.aspx?mode=Text-Meta&side=dSady_archiv&metadataID=CZ-CUZK-MKULS-R&head_tab=sekce-02-gp&menu=2916) (20.4.2020)

<http://badatelna.eu/fond/162918/> (10.4.2020)

<http://jaroslav-cechura.cz/zivotopis/> (15.4.2020)

<http://www.fhs.cuni.cz/historickymodul/horskyCV.htm> (15.4.2020)

<http://uprav.ff.cuni.cz/?q=node/175> (16.4.2020)

<https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/46429>. (16.4.2020)

<https://www.mza.cz/indikacniskici/> (20.4.2020)

<http://farnost-hm.cz/historie-mesta/> (1.5.2020)

Příložené tabulky

Abecední seznam zkoumaných vesnic				
Název obce	Kraj (1654)	Okres (2011)	Obyvatelstvo (2011)	Nadmořská výška
Černíny	Čáslavský	Kutná Hora	110	446
Hlízov	Čáslavský	Kutná Hora	536	202
Chlístovice	Čáslavský	Kutná Hora	303	392
Kaňk	Čáslavský	Kutná Hora	774	280
Kořenice	Čáslavský	Kolín	225	323
Miskovice	Čáslavský	Kutná Hora	392	364
Morašice	Chrudimský	Chrudim	274	350
Nebovidy	Čáslavský	Kolín	323	247
Prachovice	Chrudimský	Chrudim	1407	456
Rápošov	Čáslavský	Kutná Hora	31	470
Rohozec	Čáslavský	Kutná Hora	284	218
Toušice	Kouřimský	Kolín	195	253
Úmonín	Čáslavský	Kutná Hora	156	342
Velký Osek	Kouřimský	Kolín	2188	189

Tabulka 15: Abecední seznam vesnic

Celkové rozlohy zkoumaných vesnic				
Název obce	Berní rula (1654)	Tereziánský katastr (1757)	Josefský katastr (1789)	Stabilní katastr (1838)
Černíny	81,6	215,5	347,43	381,012
Hlízov	360,633	594,75	888,009	1010,363
Chlístovice	303,523	504,625	870,574	1093,901
Kaňk	145,25	190,75	397,998	324,365
Kořenice	165,9	282,5	327,848	881,15
Miskovice	401,893	725,75	898,24	1081,95
Morašice	nejsou data	576,5	530,083	585,925
Nebovidy	pustá	622,5	741,313	917,218
Prachovice	nejsou data	249,875	378,529	926,92
Rápošov	81	237,25	338,564	336,081
Rohozec	586,2	518	830,873	920,95
Toušice	105	469	514,631	812,937
Úmonín	98,5	535,875	592,585	780,862
Velký Osek	435,5	560,875	nejsou data	1864,705

Tabulka 16: Celkové výměry vesnic dle katastrů

Název obce	Berní rula (1654)		Tereziánský katastr (1757)		Josefský katastr (1789)		Stabilní katastr (1838)	
	rozloha	% polí	rozloha	% polí	rozloha	% polí	rozloha	% polí
Černíny	81,6	24%	215,5	65%	347,43	55%	381,012	64%
Hlízov	360,633	63%	594,75	81%	888,009	63%	1010,363	73%
Chlístovice	303,523	59%	504,625	90%	870,574	71%	1093,901	62%
Kaňk	145,25	98%	190,75	99%	397,998	80%	324,365	65%
Kořenice	165,9	43%	282,5	96%	327,848	90%	881,15	80%
Miskovice	401,893	72%	725,75	95%	898,24	89%	1081,95	81%
Morašice	X	X	576,5	89%	530,083	76%	585,925	72%
Nebovidy	pustá	pustá	622,5	93%	741,313	87%	917,218	79%
Prachovice	X	X	249,875	75%	378,529	60%	926,92	30%
Rápošov	81	63%	237,25	52%	338,564	54%	336,081	59%
Rohozec	586,2	19%	518	64%	830,873	64%	920,95	63%
Toušice	105	7%	469	98%	514,631	90%	812,937	67%
Úmonín	98,5	68%	535,875	88%	592,585	86%	780,862	82%
Velký Osek	435,5	79%	560,875	69%	X	X	1864,705	39%

Tabulka 17: Procentuální zastoupení polí na celkové rozloze obcí

Jíterní výnosy jednotlivých plodin v díle Stablního katastru						
Název obce	Plodiny					
	Pšenice	Žito	Ječmen	Oves	Brambory	Hrách
Černíný	14	16	17	20	130	
Hlízov	23	25	27	26	200	19
Chlístovice	16	18	19	22	140	13
Kaňk	22	22	24	27	170	
Kořenice	27	25	27	25	200	19
Miskovice	24	23	25	20	180	17
Morašice	17	20	21	27	150	12
Nebovidy	26	24	26	25	190	18
Prachovice	12	16	16	18	120	10
Rápošov	12	15	16	19	120	11
Rohozec	15	16	18	21	130	
Toušice	19	15	23	21	140	11
Úmonín	19	19	21	24	150	14
Velký Osek	13	13	12	12	60	

Tabulka 18: Jíterní výnosy vybraných plodin SK

Jíterní výnosy obilnin		
Název obce	Josefský katastr	Stablní katastr
Černíný	9,56	16,75
Hlízov	22,37	25,25
Chlístovice	9,34	18,75
Kaňk	20,52	23,75
Kořenice	26,13	26
Miskovice	22,43	23
Morašice	13,69	21,25
Nebovidy	25,25	25,25
Prachovice	10,10	15,5
Rápošov	8,03	15,5
Rohozec	7,67	17,5
Toušice	19,47	19,5
Úmonín	18,22	20,75
Velký Osek	nejsou data	12,5

Tabulka 19: Jíterní výnosy obilovin